

TC.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA İZMİR'DE BAĞ
VE BAĞCILIK**

Figen KUMRAL

Danışman
Doç. Dr. Kemal ARI

2010

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İzmir’de Bağ ve Bağcılık*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenler olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

...../...../2010

Figen KUMRAL

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün ...../...../2008 tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Figen KUMRAL'ın **“Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzmir'de Bağ ve Bağcılık”** konulu tezini incelemiş ve adayın ...../...../2010 tarihinde, saat .....’da jüri önünde tez savunmasını almıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..... Olduğuna oy ..... ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

TEZ VERİ FORMU

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU

Tez No :

Konu :

Ünv.Kodu :

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının

Soyadı: **KUMRAL**

Adı: **Figen**

Tezin Türkçe adı: **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzmir'de Bağ ve Bağcılık**

Tezin Yabancı adı: **The First Vineyard and Viticulture In The Republic of İzmir**

Tezin yapıldığı

Üniversite: **Dokuz Eylül Üniversitesi**

Enstitüsü: **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**

Yılı: **2010**

Tezin

Türü: **Yüksek Lisans**

Dili: **Türkçe**

Sayfa Sayısı:

Referans Sayısı:

Tez Danışmanı

Doç Dr. Kemal ARI

Türkçe anahtar kelimeler:

- 1- Bağ
- 2- Bağcılık
- 3- Üzüm

İngilizce anahtar kelimeler:

- 1- Vineyard
- 2- Viticulture
- 3- Grape

Kaynak göstermek amacıyla tezinin fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası:

Tarih: Haziran-2010

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın amacı İzmir’de bağ ve bağcılığı etkileyen unsurların neler olduğu, bağ ve bağcılığın İzmir ekonomisine etkileri ile nüfus mübadelesinin bağ ve bağcılık üzerine tesirleridir. Araştırmanın evrenini “*Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İzmir’de Bağ ve Bağcılık*” ve *bağ ve bağcılığı etkileyen tarihi unsurlar oluşturmuştur*. Tezimin Birinci Bölümünde Ülke genelinde bağların durumunu açıklamaya çalıştım. Osmanlı Devleti döneminde bağların durumu nasıldı? Kurtuluş Savaşı döneminde İzmir’deki bağların ne duruma geldiği, Kurtuluş savaşı bitiminde İzmir yangınıyla birlikte ortaya çıkan sorunları açıklamaya çalıştım. İkinci bölümde Birinci İktisat Kongresiyle birlikte Türkiye Cumhuriyetinin tarımı geliştirme çabaları, İzmir’deki bağların bu gelişime nasıl ayak uydurduğu ve sorunlarının ne olduğunu yıl yıl açıklamaya çalıştım. Üçüncü Bölümde ise, nüfus mübadelesinin bağcılığa etkisi ve boş kalan bağlar için neler yapıldığını, bu bağların üretici duruma geçmesi için gelen göçmenlerin yerleştirilmeleri, yerleştirme sırasında çıkan sorunlar, halkın göçmenlere bakış açısı, gibi durumları açıklamaya çalıştım. Son olarak da bu gelişmeler yaşanırken dünya ekonomik bunalımıyla birlikte İzmir’deki bağcılarının bu bunalımdan nasıl etkilendiğini ve bu konuda devletin aldığı önlemleri anlattım. Osmanlı döneminden milli mücadele yılları ve milli mücadele bitiminden sonraki yıllarda İzmir üzümlerinin ne gibi fiyat yükselişi ya da düşüşleri olduğunu son bölümde ekonomik bunalımla birlikte bu fiyatların ne duruma geldiğini karşılaştırmalı olarak açıklamaya çalıştım.

Kısacası, Yıllarca savaşımlardan yorgun düşmüş nüfusu azalmış ve bunca zorluğa rağmen yeni doğmuş bir ülkenin Türkiye Cumhuriyeti’nin tarımını geliştirme çabalarında İzmir bağlarının durumu nasıldır sorusuna dikkat çekmeye çalıştım.

Çalışma, araştırma aşamasında, dönemin mahalli ve yurt genelinde neşredilen gazete ve dergiler, dönemin tutanak, yıllık, makale ve kitapları, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde bulunan belgeler; bunlar dışında ise günümüzde ve yakın dönemlerde yayınlanan birçok kapsamlı bilgi adına birbirinden değerli makaleler,

tebliğler, kitaplar, yıllıklar, günlük gazete ve akademik dergilerden çok şeyler almış, meydana getirilirken de bu kaynaklardan yararlandı.

Gerek ders aşamasında gerek tez dönemlerinde yardım ve desteğini esirgemeyen Sevgili Hocam, tez danışmanım Doç Dr. Kemal ARI' ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Ünsal YAVUZ' a, Yar. Doç. Mithat ATABAY' a, sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tezimdeki Osmanlıca yabancı isim okumalarını birlikte yaptığım değerli hocam Dr. Mehmet Emin Elmacı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tezimin son aşamasındaki kontrollerde yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım, Bora ÜZERK, Çağlar AĞIR, T. Zafer İLKDOĞAN'a teşekkür ederim. Ayrıca maddi manevi yardımlarını esirgemeyen annem Zehra KUMRAL, babam Erkan KUMRAL'a, ağabeyim Mehmet KUMRAL'a ve canım ablam Hayriye KURTULMUŞ' a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzmir'de Bağ ve Bağcılık

Figen KUMRAL

Dokuz Eylül Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Bu çalışmada Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzmir'de Bağ ve Bağcılık incelendi. Osmanlı Devleti döneminde savaşların İzmir'de üzüm üretimini nasıl etkilediği araştırıldı. Milli mücadelenin sonlarında Türkiye Ekonomi Kongresi, tarım ekonomisine etkilerini yansıttı. Ayrıca meclis programları ve Atatürk'ün ekonomi politikaları bağların görünümünü değiştirdi.

Yunan işgalinden kurtulduktan sonra terk edilmiş üzüm bağları ve üzüm fiyatları belirlendi. Diğer taraftan Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve tarım ekonomisi analiz edildi, İzmir yangını ve üzüm ihraç sorunu gözlemlendi. Bununla birlikte İzmir ticareti ve kereste sorunu ve terk edilmiş bağlar tezin son bölümünde ele alındı. Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında İzmir bağları ve İzmir bağcılığı derinlemesine araştırıldı.

ABSTRACT

Graduate Degree Thesis

The First Vineyard and Viticulture İn The Republic of İzmir

Figen KUMRAL

Dokuz Eylul University

Institute of Atatürk Principle

In this thesis, The First Vineyard and Viticulture İn The Republic of İzmir. In the period of Ottoman State, it was investigated that how the war's affect the grape production in İzmir. At the end of the national struggle, Turkey Economic Congress, reflected the effects of agricultural economics. Also assembly programs and Atatürk's economic policies, changed the views of the vineyards.

After liberating the Greek invasion, the abandoned vineyards and the prices of grapes were determined. On the other hand, Turkish-Greek population exchange and agriculture economi were analyzed, İzmir fire and the problem of exporting the grapes were observed. However trade of İzmir and timber issue was addressed at the last part of the thesis. In conclusion; in the early years of Republic of Turkey, İzmir vineyards and viticulture of İzmir were researched thoroughly.

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA İZMİR'DE BAĞ VE BAĞCILIK

ÖNSÖZ	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜLKE GENELİNDE BAĞLARIN DURUMU

1.1. OSMANLI DÖNEMİ'NDE BAĞ VE BAĞCILIK.....	6
1.2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ GENEL DURUM	15

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE'NİN BİTİMİNDE İZMİR YÖRESİ BAĞLARI

2.1. MİLLİ MÜCADELE BİTİMİNDE BAĞLARIN DURUMU VE İZMİR YANGINI	23
2.2. BİRİNCİ İKTİSAT KONGRESİ.....	28
2.3. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE (1923- 1925) İZMİR BAĞLARININ DURUMU VE ÜZÜM.....	33
2.3.1. Aşar Vergisinin Kaldırılması	56

2.4. 1929 DÜNYA EKONOMİK BUNALIMINDAN ÖNCE İZMİR BAĞLARININ DURUMU	59
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MÜBADİLLER VE BAĞLAR

3.1. METRUK BAĞLAR MESELESİ	68
3.2. İZMİR YÖRESİ BAĞCILARIN DİĞER SORUNLARI	80
3.3. ÜZÜM FİYATLARI.....	89
3.4. 1929 DÜNYA EKONOMİK BUNALIMININ BAĞCILIĞA ETKİSİ.....	92
SONUÇ	99
KAYNAKÇA.....	102
EKLER.....	113

KISALTMALAR LİSTESİ

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

TTK: Türk Tarih Kurumu

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

A.g.e: Adı geçen eser

A.g.m. : Adı geçen makale

Bil. : Bilgiler

Bkn. : Bakınız

Çev. : Çeviren

DEÜ: Dokuz Eylül Üniversitesi

Ens. : Enstitü

Fak. : Fakülte

İlk. : İlkeler

s. : Sayfa

s.s. : Sayfadan sayfaya

Üni. : Üniversite

Yay. : Yayınları

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1:	Milli Gelirin Sektörlere Göre Dağılımı	s. 7
Tablo 2:	1908 Alkol Bayileri, İmalathaneleri, Tahta Kutu Fabrikaları	s.11
Tablo 3:	1908 Üzüm Tüccarları.....	s.12
Tablo 4:	Birinci Dünya Savaşı Başlarında Anadolu'da Ekili Toprakların Kullanım Yüzdesi.....	s.16
Tablo 5:	Birinci Dünya Savaşı Baş ve Sonundaki Hayvan Sayıları.....	s.17
Tablo 6:	Ege Bölgesinde Üzüm Rekoltesi Yaklaşık Olarak Yılları	s.19
Tablo 7:	1919 Yılından Önceki Dönemlerin İhraç ve İthalat Mallarının Ortalamaları.....	s.21
Tablo 8:	1922 Yılı Tarım Ürün Oranları	s.26
Tablo 9:	Ege Bölgesinde Üzüm Rekoltesi (yaklaşık olarak) ve Yılları.....	s.27
Tablo 10:	1922 Yılı Tarım Ürün Oranları Günümüz Ağırlıklarına Çevrilmesi	s.27
Tablo 11:	1923 Kanunisaniden, Kanunievvelin Sonuna Kadar İhraç Yapan Ülkeler ve İhraç Edilen Üzüm Miktarları	s.33
Tablo 12:	1923 İzmir ve Kazalarındaki Emlak Çeşitleri ve Kıymetleri.....	s.34
Tablo 13:	İzmir'in İlçelerinin Tarıma Uygun Alanları.....	s.35
Tablo 14:	1924 Ürün Tablosu İhracı - İthali.....	s.40
Tablo 15:	1924 Kanuni Sani'den Kanuni Evvelin Sonuna Kadar İhraç Yapan Ülkeler ve İhraç Edilen Üzüm Miktarları	s.44
Tablo 16:	Üzüm Piyasası.....	s.47
Tablo 17:	1925 Kanuni Sani'den Kanuni Evvelin Sonuna Kadar İhraç Yapan Ülkeler ve İhraç Edilen Üzüm Miktarları	s.52
Tablo 18:	1925 Yılı İzmir Üzüm Müesseseleri	s.54
Tablo 19:	1925 Yılında Türkiye'nin Üzüm İhraç Ettiği Ülkeler.....	s.55
Tablo 20:	1923- 1933 Yılları Arasında Tarımsal Hastalıklara Karşı Yapılan Mücadeleler Sayı Verileri	s.67
Tablo 21:	1923 Yılı Kereste Fiyatları.....	s.84
Tablo 22:	1928- 1934 Yılları Arasında Üreticinin Eline Geçen Para Fiyatları	s.96

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1: 1923- 1925 Yılları Arasında Üzüm fiyatları Aralığı..... s.89
- Şekil 2: Üzüm İhracatları Yıllara Göre..... s.90
- Şekil 3: 1925 Yılı İzmir İlçelerinde Üretilen Üzüm Miktarları..... s.91
- Şekil 4: 1928- 1934 Yılları Arasında Üreticinin Eline Geçen Para Miktarları..... s.92

GİRİŞ

Bağcılık binlerce yıllık geçmişe dayanmaktadır. Milattan önce 3500 yıllarında asmanın yeryüzünde yaşadığı yapılan araştırma ve arkeolojik çalışmalardan elde edilen fosiller ve taş üzerine yapılan kabartma üzüm resimlerinden anlaşılmaktadır. Anavatanı Anadolu ve Kafkasya bölgesidir. Dünyada günümüzde 15.000 çeşit üzüm bulunmaktadır. Asma, eski zamanlarda ağaçlara sarılı bir şekilde çıkararak bol çekirdekli taneler halinde yetişmekteydi. Zamanla ıslah yoluyla üzümün çekirdekleri küçüldü ve sonunda çekirdeksiz üzüm elde edilebildi. Hitit kanunlarında bile bağlara koyun sokanlar para cezasına çarptırılıyordu. Üzüm kelimesi Türkçe olup Uygurlar döneminden beri kullanılmaktaydı. Kaşgarlı Mahmut üzüm toplamaktan bahsetmekte Kıpçak, Kuman, Kırgızlar yüzüm kelimesini kullanırlarken; Kalmuklar üzüm kelimesini kullanmaktaydı. Türklerde sirke yapmakta çok eski çağlardan beri bilinmekteydi. Ayrıca üzüm eskiden beri sağlığa çok iyi geldiği sinirleri yatıştırdığı, cildi güzelleştirdiği için de önemli bir besin kaynağıydı. Eski zamanlardan beri Anadolu'nun her bölgesinde bağcılık yapılmaktaydı. Bağlar, Ekim ayında toprağı kabartılır, ilkbaharda filiz kırma denilen işlem yapılır ve son olarak bağlar kükürtlenirdi. Homeros Destanları'nda Ege'nin üzüm bağlarından ve zeytinliklerinden bahsetmektedir. Şarabın eski devirlerden beri özel bir şekilde sunumu yapılırdı. Şarabı, içilecek olan yerdeki en yaşlı bayan şarap tadımını yapar daha sonra da diğer insanlar içime başlardı. Bu durum üzüme verilen değeri ve saygıyı göstermekteydi¹.

Homeros İliada adlı eserinde Smyrna'da ünlenen "Pramnios" ya da "Pramnos" adlı şarabın tadından bahseder Kirke adı verilen büyücü bu şarapla insanları nasıl sarhoş ettiğini anlatır. Bu dönemlerde Gediz (Hermos) ile Büyük Menderes (Maiandros) nehirleri arasında İonia adı verilen bölgede bağcılığın oldukça önemli olduğu bilgisine ulaşılır. Smyrna bölgesinin şarabı için Plinius ise şunları söyler " *Tanrılar Anası'nın kutsal tapınağı civarında yetiştirilir.*" Ayrıca Plinius Smyrna şarabının iyileştirici özelliğinin olduğunu tıbbi amaçlarla kullanıldığını da söyler. Romalı tarım yazarı Marcus Terentius Varro Smyrna bölgesinde bağların yılda iki kez ürün verdiğinden bahseder. Bu dönemlerde şarapların ihraç edilip

---

¹ Mehmet Saadetin Aygen, Bütün Yönleriyle Bozcaada, Türkeli Matbaası, Afyon, 1946., s. 90.

edilmediğini belirten en büyük kanıt ise amphora (amfora) adı verilen çömleklerdir. Şarap amphoraları attika ölçüsüne göre otuz dokuz litredir. Amphoralar ithal ve yerli olarak arkeologlar tarafından ayırımı yapılmakta ancak Smyrna bölgesinde amphoralar konusunda bu çalışma daha yapılamamıştır².

13. yüzyıl'da ise İzmir, Doğu Roma İmparatorluğu yönetimindeyken, Pınarbaşı Tahtalı Dağı, (Nif- Kemalpaşa) ile İzmir arasında Buca, Işıklar bölgesinin bağ ve meyve ağaçlarıyla kaplı olduğunu, Menemen ovasının ise tahıl üretimi yaptığını belirten ünlü Lembos Manastırı kayıtlarına ulaşılır. Bu dönemdeki manastırların kendilerine ait bağları olduğu ve bu üzümlerden şarap elde ederek bu şarapların ticaretini yaparak geçimlerini sağlamaktadırlar. Bu durum Hıristiyanların dini inanışlarında şarabın kutsal sayılması ve tüketiminin fazla yapılmasından dolayı manastırlar üretime geçmiştir. 14. Yüzyıl ve onu takip eden dönemlerde İzmir Müslüman yönetimine geçince bağcılık ve şarapçılıktan uzaklaştığı gibi bir düşünce olmasına rağmen böyle bir kanıya varılmamaktadır. Müslümanlarda içkinin haram sayılmasından dolayı böyle bir düşünce zamanla daha da yerleşmiş ve önyargıya dönüşmüştür. Ancak bu dönemlerde de İzmir bağları önemini taşımakta üzüm üretimi yapılmaktadır. Sadece üzüm üretimi konusunda Osmanlı Devleti'nin müdahalesi İstanbul'a üzüm gönderme konusunda olmuştur. Osmanlı Devleti, İstanbul'a gelen ürünler konusunda İstanbul'da yaşayan halkın sıkıntı çekmemesi için müdahalelerde bulunmuştur. Bu bir tek üzüm konusunda değil örneğin Bursa'da ipek kumaşının İstanbul dışında başka bir şehre gönderilmesi yasağı gelerek İstanbul'a Bursa'dan ipek kumaşı yağmıştı³. 17. yüzyılda İstanbul üzüm ve şarap ticaretini İzmir ve çevresinden sağlamaktaydı. Daniel Goffman bu konuyla ilgili şunları yazar “ *Özellikle üzüm, istifçilerin, çerçilerin, yerli ve yabancı tüccarların dalavere aracıydı. Hıristiyan ve Yahudi tüccarlar üzümü şarap yapımı için alırdı; liman kentlerindeki meyhanelerde (1649- 50'de İzmir'de en az üç meyhane vardı) satılabilir, ya da Hıristiyan ülkelerine gönderilebilirdi. 1584'de, midilli, Ayazmend, eski ve yeni Foça'da şarap yapmak için üzüm toplayan Hıristiyan ve Yahudiler taze yenecek üzüm, kuru üzüm, şıra ve sirke yapacak üzüm bırakmamışlardı. Devlet,*

² Ersin Doğer, “İzmir'in Eski Bağları, Eski Şarapları”, Tepekule Tarih Yerel Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı:2, Tepekule Kitaplığı yay., İzmir., 2000., s. 64- 65.

³ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50. Yılı, Ankara 1973, s. 12.

*şarap yapımının başkentte ciddi darlık yarattığını belirtmekle birlikte, bu ticareti önlemekte de başarılı olamadı. 1593’de siyah üzümün İzmir, Çeşme, Foça ve Çandarlı dolaylarından başka yerlere gittiğini fark eden İstanbul, İzmir’deki Hıristiyan, Musevi ve Müslümanların bu üzümlerden şarap ve rakı yaptığını belirterek, bunun yerine şıra ve sirke yapılarak, çekirdeksiz kuru üzüm, badem ve incirler ile birlikte başkente gönderilmesinde ısrar etti.⁴” Bağ, üzüm, şarap İzmir’le oldukça bütünleşmişti. Öyle ki, 1844’de Senglah Horasani’nin Bulak’ta basılmış Farsça İzmir Kasidesinde şu sözler dikkat çekicidir “ *Baştan başa İzmir o güzel cennete benzer/ Altını kerpiç toprağı ise amber/ Ağaçları yakuttan suları gül suyundan/ toprağı gökyüzünden, göğü ise güneşten / Eyvanlarına altından tahtlar kurarlar / Bunu da Çin usulünce yaparlar / Süslemişler tahtı sayısız yakutlarla/ Zebercetler koymuşlar baştanbaşaya/ Arş midir cennet midir bu eyvan / Yaratılmış sanki gülsuyundan misk, amber ve şaraptan / Eyvana misk ve amber saçmışlar / Üstüne samur ve ipek yaymışlar / Havada msik, toprakta bahar kokusu/ Derelerinde akar sanki gülsuyu/ Şarap misk ve amber koyuyorlar...⁵”**

Yüzyıllardır üzüm, insanlığa hizmet etmiş, insanlık üzümün tadından kopamamıştır. Böyle bir meyvenin besin değeri de oldukça yüksektir. İnsan vücudunun gelişmesinde, sindir düzeninin sağlamlaşmasında, cilt güzelliğinde üzüm iyileştirici özelliğe sahip olmuştur. 1150 gram süte, 390 gram ete ve 1200 gram patatese bedel bir değerdedir⁶. Bu özelliklerinin yanında Türkiye’de her bölge bağının üzümleri değişiklik göstermekte ve her bölgeye ait özel üzümler bulunmaktadır.

1. Ege Bölgesi: Aydın, Balıkesir, Burdur, Denizli, İzmir, Isparta, Manisa, Muğla; Bağ alanı bakımından ve üzüm üretimi bakımından birinci bölgedir.
2. Akdeniz Bölgesi: Adana, Antalya, Gaziantep, Hatay, İçel, Maraş; Bağ alanı ve taze üzüm üretimi bakımından ikinciliği alır. Bu bölgede sofralık, şıralık ve şaraplık üzüm yetiştirilir.
3. Kuzeydoğu Bölgesi: Ağrı, Artvin, Erzincan, Erzurum, Kars; Bağ alanı ve taze üzüm alanı bakımından dokuzuncu sırayı alır.

⁴ Ersin Doğer, a.g.m., s. 68- 69.

⁵ Refet Yalçın Balata, “Mirza Senglah Horasani’nin İzmir Kasidesi” Tepekule Tarih Yerel Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı:2, Tepekule Kitaplığı yay., İzmir., 2000., s. 52.

⁶ Safa Aloğlu, Bağcılık, Öz Kardeşler Matbaası, Bursa, 1969., s. 7-8.

4. Marmara Bölgesi: Bursa, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Tekirdağ, Kocaeli, Sakarya; Bağ alanı bakımından yedinci, taze üzüm üretimi bakımından altıncıdır. Bu bölgede sofralık ve şaraplık üzüm yetiştirilir.
5. Güneydoğu Bölgesi: Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Muş, Siirt, Urfa, Van; Bağ alanı ve taze üzüm bakımından dördüncü sıradadır. Bu bölgede kurutmalık, sofralık, şıralık ve şaraplık üzüm yetiştirilir.
6. Karadeniz: Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Trabzon, Zonguldak; Bağ alanı ve taze üzüm bakımından sekizinci sıradadır. Bu bölgede sofralık ve şıralık üzüm yetiştirilir.
7. Orta Anadolu Bölgesi: Ankara, Konya, Kayseri, Niğde, Nevşehir; Bağ alanı ve taze üzüm bakımından üçüncü sıradadır. Bu bölgede sofralık ve şaraplık üzüm yetiştirilir.

Bu üzüm isimlerinden bazıları İzmir yöresi için Razaki, Gümölcine, Ak Dikenli, Şıralık, Al Pehlivan, Çekirdeksiz Üzüm diğer bölgelerde ise; Çavuş, Kadın Parmağı, Beylerce, Miske, Öküz Gözü, Algemre, Tilki Kuyruğu, Saraylı, Lorka, Yapıncak, Karasakız, Narince, Papaz Karası, Hafız Ali, Merlot, Elhamra, Vasilaki, Şam, Ağustos Karası, Siyah Üzüm gibi çeşitlerden oluşmaktaydı. Bu üzüm isimlerinin çeşitliliği Türkiye’de bağcılığın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik yapısını belirleyen birçok kurum Selçuklu Devleti’ne dayanır. Selçuklu Devleti’nin iktisadi ve toplumsal yapısını belirleyen kurumlar İslam sentezi niteliğindedir. Osmanlı Devleti’nin de oluşumu da iktisadi sisteminin bir parçasıdır. Zamanla Osmanlı beyliği güçlenerek devlet halini almış ve bu devletin zirai yapısını belirleyen iktisadi sistemi Selçuklu Devleti’nin çöküşü Osmanlı Beyliği’nin beylik olmaktan çıkmasıyla ayakta kalmıştır. Bu sistemi “*Osmanlı Devleti’nin Anadolu ve Rumeli bölgesindeki topraklarına arz-ı memleket derler. Reayanın mülkü değildir. Bu toprakların rekabesi Beytülmale, yani devlete aittir. Osmanlı ülkesinde saban girip ziraat yapılan yerler mülk olmaz*”⁷ Osmanlı Devleti, yaşamı boyunca denge kavramı oldukça önemli olmuş, iktisadi ve sosyal yaşama müdahalesi de dengeyi sağlama çabasıyla kaynaklanmıştır. Osmanlı yönetiminde temel ilke “*devamlı olsun, mevcudu korumak için yeterli olsun*”

⁷Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s. 4- 6.

şeklinde olmaktadır. Yönetim bu durumdayken iktisadi hayatta devlet kontrolünde gerçekleşmekteydi. Osmanlı Devleti'nde fiyatlar kadı tarafından belirlenirdi. Devletin verdiği yetkiler dâhilinde gelişen ziraat ve ticaret bu nedenden dolayı tek ve durgundur denebilir⁸. İmparatorluk içinde çok çeşitli ürünler yetişmekteydi. Anadolu'nun kıyı bölgelerinde üzüm, incir, pamuk, tütün; Suriye bölgesinde tahıl, narenciye, sebze gibi ürünler yetişiyordu. İç Anadolu bölgesinde kuru tarım yöntemi uygulanıyordu. Fırat ve Dicle nehirleri arasında arpa, buğday ve pirinç ekimi egemendi. Anadolu bölgesinin milli gelirinin %55'ini tarımsal nüfustan topluyordu.

İzmir, İstanbul'dan sonra Osmanlı Devleti'nin en önemli kozmopolit şehridir. Avrupa sermayesini İzmir'e girmesinde Rumlar ve Ermeniler önemli rol oynamışlardır. Rum, Ermeni ve Yahudi toplulukları İzmir'de ticaret koloni kurdular. Orhan Kurmuş'un dediği gibi İzmir şehri dört alana bölünmüş durumdaydı. Avrupalılar şehrin batısında, deniz ile Ermeni mahallesi arasında kalan lüks Frenk mahallesinde; Rumlar şehrin kuzeyinde; Yahudiler Frenk mahallesinin güney sınırları ile Ermeni mahallesinde; Türkler şehrin Güney kısmında yaşıyordu. İzmir ekonomisinde söz sahibi Ermeni, Yahudi ve Rumlardı. Bu üç gayrimüslim grup arasında ekonomik çekişmeler yaşanmaktaydı. 1872 yılında Rumlarla Ermeniler Yahudi mahallelerine saldırarak birçok Yahudi'yi öldürmüşlerdir. Yahudiler, Milli Mücadele Dönemi'nde Türkleri tutmuşlardı bunun nedeni Ermeni ve Rumlar tarafından yaşanan ekonomik yarışlardan oluşan kıskançlıktan dolayı kan dökülüyordu En hızlı ekonomik gelişme Rumlardaydı. En önemli ihraç İngiltere'ye yapılmaktaydı. İzmir limanına gelen gemi sayı çoğunluğu İngiltere'ye aitti. Bu dönemlerde İzmirli Osmanlı uyruğunda bulunan Rum, Ermeni, Yahudi, Türkler İngiliz vatandaşı olmuşlardır⁹. *“1844- 1913 yılları arasında 700'den fazla İzmirli Osmanlı vatandaşının İngiliz uyruğuna geçmiştir”*¹⁰

⁸ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s. 8.

⁹ Orhan Kurmuş, Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, Yordam kitap, İstanbul, 2007., s.77- 79.

¹⁰ A.g.e., s. 80.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜLKE GENELİNDE BAĞLARIN DURUMU

1.1. Osmanlı Dönemi'nde Bağ ve Bağcılık

Osmanlı Devleti, 19. ve 20. Yüzyıllarda kapitalizme uyum sağlayamamış bu nedenle de sanayi ve ekonomi açısından kapitalist dünyaya bağımlı olmuştur. Bu dönemde başlayan ihraç ve ithal mallarında açık gitgide büyümüş bunun yanında batılılaşma uğruna 1809 ve 1880 yılları arasında İstanbul'a altı büyük saray yapılmış bu saraylar Avrupa'dan alınan paralarla borçlanarak yapılmıştır. Dolmabahçe Sarayı 3 milyon sterlin gibi bir maliyetle yapılmıştı. Osmanlı düşük tarım ekonomisiyle birlikte ihracın ve ithalatın arasındaki fark artmasına rağmen Osmanlı bürokrasisi lüks tüketim peşinde koşmuştur¹¹.

Üzüm üretiminde Osmanlı Devleti “*Resm-i Bağ*” adı altında vergi alınmaktaydı. Bu vergi %10 ile %50 arasında alınmaktaydı. Ayrıca “*Resm-i Şıra*” adı altında diğer bir vergi de alınmaktaydı. Bu vergiye Pekmez öşrü de denirdi¹².1885'ten 1906 yılına kadar 21 yılda tarımsal vergiler %42,5 oranında artmıştı¹³. 1888'de Ziraat Bankası kuruldu. Bu bankanın kurulmasında örnek alınan model 1863'te Midhat Paşa'nın Tuna vilayetinde kurduğu “*Memleket Sandıkları*”ydı. Çiftçiye kredi sağlamak asıl amaç olsa da bankanın ve devlet programlarının yetersizliğinden dolayı başka amaçlar için kredi verilmesi kaçınılmaz olmuştu¹⁴.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıldaki önemli gelir kaynakları şu şekildedir “*Müslümanlardan üretimlerinin 1/10'u oranında alınan hayvan vergisi, Gümrük,*

---

¹¹ Yahya S. Tezel, Cumhuriyet Dönemi'nin İktisat Tarihi (1923- 1950), Yurt yayınevi, Ankara, 1982., s. 67- 68.

¹² Mehmet Saadettin Aygen, a.g.e., s. 90.

¹³ İsmail Yıldırım, “*Osmanlı Demiryolu politikasına Bir Bakış*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:12, Sayı:1, Elazığ 2002., s. 316.

¹⁴ Donald Quatert, “*Osmanlı İmparatorluğunda Tarımsal Gelişme*”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Çev: Ahmet Günlük Cilt: 6 İletişim yay., İstanbul 1985, s. 1562., Ayr. Bak. Zafer Toprak, “*Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık*”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 3 İletişim yay. İstanbul 1985.

maden ve orman rüsumatı, otonom bölgelerin gönderdikleri vergi ve hediyeler, topraktan alınan aşar vergisi” bu vergiler mültezim tarafından toplanmaktaydı. Bu dönemden itibaren Osmanlı Devleti ekonomik bunalıma girecek ve 19 yüzyıldan itibaren çöküş yaşamaya başlayacaktır. 1902- 1904 yıllarından itibaren dış ticaret açığı artacak bu durum 1912 yılından itibaren savaşlar eklenerek daha da artış gösterecek ve Osmanlı Devleti’nin çöküşünü hazırlayacaktı. Bu çöküşün durumunu gözler önüne sermek için Osmanlı Devleti’nin milli gelirinin tam olarak ne kadar olduğu bilinmelidir. Ancak Vedat Eldem, bu konuda çalışma yaparak yaklaşık rakamları vermiştir.

Tablo 1: Milli Gelirin Sektörlere Göre Dağılımı¹⁵

Cari fiyatlarla milyon kuruş

	1907	1913	1914
Tarım	11 385	10 422	13 060
Madencilik	165	156	105
İmalat sanayi	2 230	2 551	2 443
İnşaat	616	612	442
Ulaştırma	687	---	---
Ticaret	1 894	2 170	1 832
Mali faaliyetler	223	---	---
Devlet hizmetleri	1 374	1 774	1 878
Mesken gelirleri	742	664	664
Serbest meslek ve hizmetler	1 020	1 025	1 130
Yurt içi geliri	20 336	20 369	22 496
Dış alem	__ 149	__ 103	__ 103
Milli gelir	20 187	20 266	22 393
Vasıtalı vergiler	812	970	768
Safi milli hâsıla	20 999	21 236	23 161
Aşınma payı	921	907	946
G. S. M. H.	21 920	22 143	24 107

Tabloya baktığımız zaman Vedat Eldem yıllar arasında fazla uçurumun olmadığını bunun nedeninin o dönemde Rumeli ve Libya’nın Osmanlı yönetiminde olmasından kaynaklandığını dile getirir. Osmanlı Devleti bu yıllardan itibaren Avrupa’nın hammadde ihtiyacını karşılayan pazar haline gelmişti. Osmanlı Devleti, bu değişim karşısında Avrupa’ya ayak uydurmaya çalışarak ticaret anlaşmaları, yabancı sermaye yatırımları, ulaşım ve haberleşmede hızlı gelişim yaşamaktaydı.

¹⁵ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s. 21.

İzmir ise, bu gelişimlerin arasında liman ihracatıyla ünlü bir kentti. İzmir'in gözde bir şehir olmasının diğer bir etkisi de gayrimüslimlerin ticarete etkin rol oynamasıydı. Avrupa, İzmir'in ihracatını iç kesimlere kaydırmak için İzmir- Aydın demiryolunu, Fransız sermayeli İzmir- Kasaba demiryollarını yapma hakkını elde ederek İzmir'in önemini daha da arttırmak istemiştir. Bu durumda Avrupa'nın malları da daha geniş pazar alanları bularak yayılma gösteriyordu. Bu dönemlerde İzmir'de birinci sırada pamuk, ikinci sırada üzüm oldukça yükselme göstermişti. Savaşsız yıllarda Osmanlı yenilikler yaparak ayakta kalmaya çalışıyor Avrupa'nın desteğiyle tüccarın yüzü gülüyordu¹⁶.

Yüzü gülmeyen ise köylüydü. Köylü bu dönemde mültezimin altında eziliyordu. Demiryollarının gelişimi ve İzmir limanında yaşanan azınlıkların etkilerinin daha da artmasıydı. Bu etki artışına neden olan diğer bir sebepse 1867 yılında çıkarılan yabancılara taşınmaz mal sahibi olma hakkı da bu durumu tetikleyen nedenler arasındaydı. 1867 yılına gelinmeden önce ise tarımın gelişmesi amacıyla *Müsadere Usulü* kaldırıldı ve özel mülkiyet hakkı tanındı. 1839 yılında Hatt-ı Şerif' ile padişah halkın can ve mal güvenliğini sağlayacağını ve toprakların miras olarak kalabileceğini belirtiyordu. Bu Osmanlı Devleti açısından bir devrim niteliğindedir. Tanrının verdiği yetkiye sahip olan padişah bu yetkiyle her şeyin sahibiydi. Devlet ona aitti ancak bu kanunla birlikte bu haklarından feragat etmiştir. 1840 yılında *Müsadere Usulü* Avrupa Üsluplu Ceza Kanunu ile suç sayıldı. Osmanlı padişahları, bankerler, gayrimüslimler toprak sahibi oldular. Büyük toprak sahipleri arasında Osmanlı padişahları da bulunmaktadır. Örneğin Abdülhamid Suriye ve Mezopotamya'daki ekili arazilerin üçte birini özel mülkiyet olarak satın almıştı. Bu durum zamanla büyük toprak sahiplerinin oluşmasına neden olmuştu. 1867 yılında gayrimüslimler için yeni düzenlemeler yapıldı. Örneğin özellikle Ege bölgesinde İngilizler toprak satın alarak pamuk ekimi yapmışlar, üzüm bağları kurmuşlardı. İngilizler, 1857- 1892 yılları arasında 2600 000 dönüm arazi satın almışlardı¹⁷. Bu dönemlerde üzüm rekoltesi oldukça artış göstermişti. 1888 yılında 43.500 tondan 1912 yılında 54.600 tona yükselmişti¹⁸. Bağcılık konusunda ise bu dönemlerde Rum

---

¹⁶ Zeki Arıkan, *Tariş Tarihi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Tariş Tarihi Projesi, İzmir, 1993., s. 14-15.

¹⁷ Yahya S. Tezel, a.g.e., s. 72- 73.

¹⁸ Zeki Arıkan, a.g.e., s. 17.

halkı söz sahibiydi. Zamanla bu durum değişecek Rumların yerini Musevi halk alacaktır.

Osmanlı Devleti kapalı bir tarım ekonomisine sahipti. Bunun nedeni Türkiye'nin iç bölgelerindeki ulaşım kopukluğundan ileri gelmektedir. 19. yüzyılın ilk yarısında dışa açılır. 20. yüzyılın ilk yarısında tarım sektörü açısından gelişmeler yaşanmaya başlar. Özellikle Anadolu Bağdat Demiryolu hattıyla birlikte Türkiye tarımı değişik bir sürece girmeye başlar¹⁹. Nüfus artışı, İstanbul'da 1815 yılında 700 000'den 1910 yılında 1 150 000'e, İzmir 1830'da 120 000'den 1910 yılında 250 000'e yükseldi. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin yarı sömürge olduğunu kapitalizmin pençesine düştüğünün göstergesidir²⁰. Üzüm, Osmanlı Devleti döneminde 19. yüzyılın ikinci yarısında kurutulmuş olarak ihraç ediliyordu²¹.

Osmanlı Dönemi'nde küçük numune bahçeleri kurulmuştu. Bu konuda İl Özel İdareleri, tarımsal gelişmeye önem verilen valiler tarafından gerçekleştirilmişti. Osmanlı Devleti'nde ilk tarımsal örgütlenme bağcılıkla ilgili olmuştur. Bunun nedeni Filoksera²² adı verilen hastalığın Avrupa görülmesinden sonra Osmanlı Devleti'ndeki bağlara da sıçramış olmasıydı. 1875 yılında filokseralı asma çubuklarının getirilmemesi konusunda yasa çıkarılmıştı. Osmanlı Devleti bu yasalara rağmen bu hastalığın yayılmasını önleyememiş²³, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Anadolu'da hastalığın iyice yayılmasıyla bağların çoğu telef olmuştu. Bu dönemde üzüm üretimi Anadolu'da ve Lübnan'da önem kazandı. İzmir'de; pamuk, pamuk ipliği, kuru üzüm, kuru meyve, incir, kök boya, zeytinyağı ve tütün İzmir'den Avrupa'ya gönderilen temel ihraç ürünleri arasındaydı²⁴. Osmanlı Dönemi'nde bağları gübreleme tekniği gelişmemişti. 1905 yılında İzmir'deki bağlar gübrelenirse daha iyi verim alınacağı gibi bilgilere rastlanmaktadır²⁵. Üzüm, 1870'lerde İzmir için

¹⁹ Mehmet Saadettin Aygen, ag.e., s. 95- 108.

²⁰ Yahya S. Tezel, a.g.e., s. 74.

²¹ Donald Quatatert, a.g.m., s. 1558.

²² Floksera (Phlloxera Vitifoliae) Amerikadan Avrupaya ve buradan da Dünyanın birçok bağ bölgelerine sıçramıştır. Osmanlı Devletinde 1860 yılında görülmüştür. Asmanın kökünü yiyen bir böcektir.

²³ İlhan Tekeli- Selim İlkin, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)", Türkiye'de Tarımsal Yapılar, Yurt yay., Ankara, 1988., s. 65.

²⁴ Elena Frangakis Syrett, "20. Yüzyılın Başlarına Kadar İzmir Ekonomisine Bir Bakış" 21. Yüzyıl Eşliğinde İzmir Uluslar arası Sempozyumu, Çev: Ayşegül Sabuktay, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., 2001., s. 83.

²⁵ Cevat Sabi- Hüseyin Hüsnü, İzmir 1905, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2000., s. 82.

önemli ihraç mamulü haline geldi²⁶. Gotthif Heinrich Von Schubert²⁷'in İzmir'i 1836 yılında "İzmir üzümlerinden yapılan kuru üzümün çok lezzetli olmasına karşın aynı üzümden yapılan şarap biz Avrupalılar için çok lezzetsiz..."²⁸. 1842 yılında İzmir'de "Şaraplı Ekmek Yortusu Töreni" yapılmaktaydı. Hıristiyanların kutsal rahipleri tarafından yapılan bu tören bütün İzmir halkını bir araya getirebiliyordu²⁹. İzmir rıhtım ve limanı, dönemin en önemli mühendislik harikasıydı³⁰ İttihat ve Terakki Dönemine bakacak olursak eğer iktidardaki yönetim tarımla sanayiye karşılaştırarak tarıma öncelik vermişlerdi³¹. İttihat ve Terakki partisi üyeleri 1908- 1918 yılları arasında milli iktisadı geliştirmeye çalışmışlardır. Bu durum gayrimüslim halkın Osmanlı ekonomisinde ne derece geliştiğini göstermektedir. Ancak Osmanlı Devleti bu durumdan kurtulmaya çalışırken Alman emperyalizminden kaçamamıştır³² Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin kötü gidişatı ve azınlık tüccarların etkisinin oldukça artması gibi etkenler İttihatçıları bu politikaya itmiştir³³. Duyunu Umumiye İdaresi Osmanlı tarımına yön veriyordu. Bu dönemde üzüm ihracatında artış görülmekteydi³⁴. 1844, 1911, 1912 yıllarında Türkiye'de görülen kuraklıktan dolayı birçok tarla, bağ- bahçe ve hayvanlar telef olmuş, bu dönemde halk oldukça sıkıntı yaşamıştı. Tarihe bu kuraklıklar "acı bir felaket" olarak geçecekti³⁵. 1913 yılında üzüm ihraç eden 11 ülke bulunmaktaydı. Kaliforniya, Afganistan ve İran bunlardan bazılarıdır. Türkiye bu ihracatın 4682 tonuna sahipti 489 tonu ise diğer devletlere aitti³⁶. Bu rakamlara göre, Türkiye filoksera hastalığından diğer ülkelere göre daha az

---

²⁶ Donald Quataert, a.g.m., s.1558. Ayr. Bak; Abdullah Martal, Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme (19.yy.) Dokuz Eylül yay., İzmir 1999. Ayr. Bak; Mübahat Kütükoğlu XV ve XVI Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2000.

²⁷ Gotthif Heinrich Von Schubert; *Doğabilimcidir. 1836 yılından 1837'e kadar geçen (Viyan ve Tuna üzerinden İstanbul'a, karayoluyla İzmir ve çevresine) yolculuğa dair gözlemleri anlatır.*

²⁸ İlhan Pınar, XIX. Yüzyıl Gezinlerin Gözüyle İzmir, Akademi kitabevi, İzmir 1996, s. 57.

²⁹ Olaf Yaranga, 19 yy İlk Yarısında Fransız Gezinlerin Anlatımlarında İzmir, Çev: Gürhan Tümer, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 2002., s. 83.

³⁰ A.g.e. s. 86.

³¹ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet ve Osmanlıda sanayi", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi** İletişim yay., Cilt:5, İstanbul 1985., s. 1358.

³² Yahya S. Tezel, a.g.e., s. 85.

³³ Zeki Arıkan, a.g.e., s. 18.

³⁴ Donald Quataert, a.g.m., s. 1560-1561.

³⁵ İsmail Hüsrev, Türkiye Köy İktisadiyatı, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1934., s. 140.

³⁶ **İstanbul Ticaret ve Sanayi**, Kanun-i Sani 1927.

etkilenmiştir. 1908 yılında 34 şarap imalathanesi, 18 alkollü içki bayisi ve üzüm kutuları satan fabrikalar, içki ve şarap imalathanelerin isimleri şu şekildedir³⁷.

Tablo 2: 1908 Alkol Bayileri, İmalathaneleri, Tahta Kutu Fabrikaları

Alkollü İçki ve Şarap İmalathaneleri	Alkollü İçki Bayileri ise;	Tahta Kutulama Fabrikaları
Alfieris A.	Filippopolitis D. Argiros D.	Vartholomeos Alk.
Andrikidis K.	Drakos A.	Yeorgiadis Hr. Ve Ortakları,
Andrikidis A.	Eleftheriu P.	Yeorgiadis Hr. Ve Ortakları,
Argiros İ.	Kasimatis M.	Yeorgiadis İ. A.
Argiros ve Sipsomos	Karusos S.	Desipri Kardeşler,
Aronis Hr.	Maykaniotis Th.	Emmanuil H. G.
P. Vardali ve D. Potiri,	Maheras İ.	Kapetanakis İ. Ortakları,
Drakos A.	Marsellos M.	Kalokerinos O.
Kamburopulos M.,	Miliotis D.	Kıupas D.
Kaçounis M.,	Papadopulos G.	Kilintireas İ.
Kaçounis G.,	Samios M.	Bastardis D.
Kamburopuli Kardeşler,	Simos P.	Perpinian Oğulları P.
Lizas İ., A.,	Stilianopulos P.	Pittakis İ.
Leoncinis E.	Tatakis A.	Pittakis Ks.
Leoncinis D. A.	Tabakis B.	
Manusos İ.	Çakiris S.	
Mavromatis G.	Firos S.	
Arist. Melahrinu,		
Papadopulos K.		
Papadopulos D.		
Pahinakis K.		
Puliadis K.		
Purikis E.		
Prokopidis A.		
Panaretos K.		
Papayannakis G.		
Pandeleras K.		
Sergakis G.,		
Sklavos G.		
Çiçilios M.		
Çukatos M.		
H. Panag. İ. Sklavos		
Haniotis L. Ortakları		
Hristoyannaki A.		

³⁷ Mihail İ. Mihailidu, İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir), Çev: Engin Berber, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2008., s. 101-102, 108-109.

Bu dönemdeki üzüm kutulama, alkol fabrikaları ve bayilerinin isimlerine baktığımız zaman bu iş yerlerinin sahiplerinin gayrimüslimler olduğu dikkat çekmektedir. Bunun nedeninin dinsel inanışlardan olduğu gayet açıktır. Müslümanlara göre alkol yasaktır. Bu nedenle alkol fabrikaları ve bayilerini işletenler gayrimüslim olmuştur denebilir. Ayrıca İzmir Ticaret Odası 1884 yılında kuruldu. Bu dönemden itibaren “*Milli İktisat Politikası*” gelişesiye kadar geçen sürede odanın tamamına yakını Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşmaktaydı³⁸. Üzüm tüccarları genelde Türk asıllı olmasına rağmen odaya bağlı değillerdi. Burada dikkat edilmesi gereken husus, üzüm kutulama fabrikalarını işletenlerin de gayrimüslim olmasıdır. 1908 yılında üzüm işleriyle uğraşan Müslüman Türkler tüccarlık yapmakta, diğer üzüm işleri, örneğin kutulama ya da üzümün işlenmesiyle ortaya çıkan alkollü içki yapımını Müslüman Türkler yapmamaktaydı. Bu dönemde 37 üzüm tüccarı bulunmaktaydı.

Tablo 3: 1908 Üzüm Tüccarları³⁹:

Yemiş Çarşısı'nda		
İbrahim Bey	“Kemahlızade”	Üzüm
Ahmet Bey	“Tahir Beyzade”	
Ahmet Talat Bey	Yusuf Nuri Şirketi	
İsmail Bey		Üzüm Halim ağa Çarşısında
Hacı Şevki Efendi	Salihlili	
Hacı Adil Bey	Salepçizade	Üzüm
Hasan Efendi	Karaburunlu	Üzüm, zeytinyağı, vs.
Hoca Atıf Efendi		
Ethem Efendiler	Balcızade	Üzüm, incir, pamuk, palamut, vs.
Refik Bey	Salepçizade	
Rıza Bey		
Sabri Bey	Yemişçizade	Üzüm
Ziya Bey	Ruşenzade	“
Ziya Bey	Osmanzade	“
Ali Vehbi Efendi	Burhanzade	Üzüm, palamut, vs.
Ömer Lütfi Efendi	Kırımlı	“ “
Eski Çuha Bedesteni'nde		
Hacı Şükrü Efendi	Balcızade	Üzüm vs.

³⁸ Nurdoğan Taçalan, Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Milliyet yay., Eylül, 1970 s.100-101.

³⁹ Mihail İ. Mihailidu, a.g.e., s. 122-128.

Tablo 3 devamı

Çakaloğlu Hanı'nda		“
Ahmet Bey	Hocazade	Üzüm.
Hafız Ali ve Biladerleri		Üzüm ve zahair vs.
Rüştü Bey	Osmanzade	“ “
Mehmet Nuri Efendi		“ “
Pirinç Hanı'nda		
Fehmi Bey	Küllahçızade	Üzüm vs.
Mehmet Efendi	Osmanlızade	Üzüm, palamut ve zehair-i mütenevire deri
Mustafa Efendi	Hacı Mollazade	“ “
Abacıoğlu Hanı'nda		
Cemal Bey	Filibeli	Üzüm, palamut ve afyon
Hacı Hüseyin Efendi	Karacazade	Palamut, üzüm ve hububat
Mevki-i Muhtelifede		
Ahmet Bey	Moralızade Kestane Pazarı'nda	Zahire, üzüm, pamuk
Cemil Bey	Hacı Talat Beyzade “Balcılarıçı'nde”	Üzüm, incir zeytinyağı ve mısır
Hacı Paşa ve Mahdumu Mehmet Necati	Tilkilik'te	Üzüm ve helva
Hamdi Bey	Giritli Şadırvanaltı'nda	Üzüm sergi kâğıtları
Mehmet Efendi	Kara Bağzade Arap Hanı'nda	Üzüm vs.

Üzüm tüccarları daha çok yemiş çarşısında bulunuyordu. Tüccarlar Türk asıllı olsa da yaptıkları iş komisyonculuktan öteye geçemiyordu. Diğer alanlara yayılmış azınlıklar, ticari açıdan İzmir'de söz sahibiydiler⁴⁰. Yemiş çarşısına üç grup tarafından üzüm ve incir gelmekteydi. Bu üretici, deveci ve tüccardır. Deveciler komisyoncu ile üretici arasında aracı rol oynardı. Bu kişiler köyde sözü geçen ve az çok toprağı malı bulunan kişilerdi. Satılan mal üzerinden okka başına belli bir miktar para alan kişilerdi. Deveciler Birinci Dünya Savaşına kadar yaşadı. Deveciliğın ortadan kalkmasıyla köylü satıcıyla doğrudan iletişime geçmiş böylelikle kazançta artış olmuştu⁴¹.

⁴⁰ Nurdoğan Taçalan, a.g.e., s. 101.

⁴¹ Zeki Arıkan, a.g.e., s. 29- 30.

Osmanlı Dönemi'nde İzmir'de yaşayan kişilerin anılarına baktığımızda A. Şahabettin Ege⁴², nin İzmir'in Bozyaka semtinde bağların bulunduğunu ve “*En büyük gelir kaynağı çekirdeksiz üzümdü. Tamamen kuru olarak hazırlanır ve dış ülkelere gönderilirdi. Şam razakisi ve siyah Kıbrıs üzümleri şehirde taze olarak sarf edilirdi. Beylerce üzümlü ise sonbahara kadar dayanan sert ve çok tatlı yemeklik üzümdü. Diğer bir çok neviler zevk için yetiştirilir ve bağ bozumuna kadar kalanlar pekmez yapılır veya şarap yapılmak üzere meyhanecilere satılırdı.*”⁴³ A. Şahabettin Ege, Bozyakadaki bağ sahiplerinin çoğunun Türk olduğunu belirtmektedir bu konuda şunları söyler; “*Bozyaka'da tarla ve bağların hepsi Türklere aitti. Bir tek Rum ve Yahudi mülk sahibi yoktu. Fakat Rumlar bu Türk çevresine de sığınmak istemişler ve ilk araziyi şu şekilde almışlardır. Bozyaka'nın birkaç kilometre gerisinde “ Cennetler Kayalığı” denilen kısımda birkaç bağ ile kıraç ve kayalık araziler vardı. bu kıraç ve kayalık arazi bir hanıma aitti. Bu araziyi düzelterek bağ yetiştirmek ve yetişen bağın yarısına sahip olmak şartı ile bu hanım “babamın kiraladığı bir bağda bekçilik yapan” bir Rum aile ile anlaşmıştı. Bu Rum aile bu araziyi açtı, bağ ve sebze yetiştirdi, kendilerine basit bir ev de yaptılar ve neticede tarla ve bağ sahibi oldular. Bozyaka'da ilk mülk sahibi olan bu aile bir karı koca ile kız ve erkek iki çocuktan oluşuyordu*”⁴⁴

Osmanlı Devleti 19. yy boyunca Avrupa mallarının satıldığı bir pazar haline geldiği gibi, Osmanlı tarım ürünlerinin ihracı açısından da oldukça önemli bir pazardı. İzmir üzümleri ihracat açısından pamuktan sonra ikinci sırada yer almaktaydı. Üzüm ticaretinin gelişmesinde en etkili toplum Rum ve Yahudilerdi. Rumlar ve Yahudiler arasında yaşanan üzüm kutulama işleminde güç sahibi kimin olacağı gibi ekonomik savaşlar yaşanmaktaydı.

---

⁴² A. Şahabettin Ege: 1898- 1979 yılları arasında yaşamış bir iş adamıdır. 1898 yılında İzmir'in Bozyaka semtinde dünyaya gelmiş Demokrat İzmir gazetesinin 5 Mart- 3 Nisan 1976 yılları arasında anıları yayınlanmıştır.

⁴³ A. Şahabettin Ege, Eski İzmir'den Anılar, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 2002., s. 36- 37.

⁴⁴ A. Şahabettin Ege, a.g.e., s. 38, 58.

1.2. Milli Mücadele Dönemi Genel Durum

Ülkenin en büyük ekonomisi tarımdı ve bu konuda savaştan yeni çıkmış bir ülkenin sabanla tarım yapması imkânsızdı.

1919 yılında İzmir ve ilçelerinin gayrimenkul dağılımı şu şekildeydi⁴⁵

Türk 28.804

Rum 15.946

Ermeni 4.300

Yahudi 3.346

Yabancılar 12.709

İzmir’de ve ilçelerinde dönüm olarak işlenen arazilerin dağılımı⁴⁶

Türk 533.694

Rum 176.877

Ermeni 3.741

Yahudi 561

Yabancılar 175.116

Bu durumun bu şekilde olmasının nedeni kapitülasyonların olumsuz etkisinden dolayı Türklerin topraklarını işleyemez duruma gelmesidir. Bütün şirketler, fabrikalar ve tarım işleri gayri Müslimlerin elindeydi. Ayrıca Aşar vergisi nedeniyle üretici üretim yapamaz duruma gelmişti. Bu nedenle gayrimüslimler her alanda güçlüydüler. Üzüm konusunda ise, İzmir’de Rumlar önde geliyordu. Zamanla Rumlar, üzüm ihracatı konusunda Avrupalılar gibi modern teknikler kullanamadıkları için Rumların yerini Museviler almaya başlamıştır. Kutulama konusunda da Museviler İzmir’de söz sahibiydiler⁴⁷. Ancak üzüm üretimi konusunda Musevi halk zamanla söz sahibi olmaya başlasa da ekonomik güç Rum azınlıklardaydı. Rumlar, tefeci ve toprak ağası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu

---

⁴⁵ A.g.e., s. 113.

⁴⁶ A.g.e., s. 113-114.

⁴⁷ M. Çınar Atay, Tarih İçinde İzmir, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı yay., İzmir, 1978., s. 85.

nedenden dolayı Yunanlılar Batı Anadolu’da ilerleyebilmişlerdi⁴⁸. 1924 yılına kadar Ziraat Bankası, İktisat Vekâletine bağlı olmasına rağmen tefeci ve toprak ağalarının etkisinden kurtulamamışlardı⁴⁹. Ziraat bankasında da yaşanan aksaklıklar tefecilerin etkin olmasına neden oluyordu. Ancak bu durumdan Türk çiftçisi yararlanamıyor işgale uğramış topraklarında çiftçilik yapamıyorlardı kendi kendilerinin üretimini sağlayabiliyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı başlarında Anadolu’da ekili toprakların kullanım yüzdesi şu şekildedir⁵⁰:

Tablo 4: Birinci Dünya Savaşı Başlarında Anadolu’da Ekili Toprakların Kullanım Yüzdesi

Bölgeler	Tahıllar	Sebzeler	Sınai Bitkiler	Bağlar
Doğu Anadolu	92	1	3	4
Doğu Karadeniz	89	7	4	—
Güneydoğu Anadolu	81	3	2	14
Kuzeydoğu İç Anadolu	93	2	1	4
İç Anadolu	90	2	1	7
Akdeniz	64	1	32	3
Orta Karadeniz	95	2	1	2
Batı Anadolu ve Ege	77	4	4	15

Bu tabloda görüldüğü gibi tahıl ürünlerin yüzdesi oldukça yüksek olmasına karşı ekili alanların ne kadar olduğu bilinmemektedir. 1912 yılında buğdayın ekili alanı 2.653.000, hektar başına verim ise 1450 olarak verilmektedir. Ancak 1914- 1918 yılları arasında 2.850.000 kişi silah altındaydı. Bu duruma karşı asker kaçağı sayısı 300.000 kişiydi. Bu kişiler 3.150.000 toplam sayının üretimde olmadığı tüketici durumda olduğu anlamına gelmekteydi. Bu dönemde tarımsal teknoloji olmadığı için tarım araçları arasında üretimin en önemli damarı hayvanlardı. Hayvan sayısında yaşanan düşüşte tarımın ne derece düşük olduğunu gösteren diğer bir olgu olarak göze çarpar⁵¹.

⁴⁸Erdoğan Teziç, “1823-1938 Döneminde Siyasal Parti Programlarında Sosyal ve Ekonomik Görüşler” Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili sorunlar Sempozyumu 14-16 Ocak 1977, İstanbul, Eylül 1977. s. 64.

⁴⁹ Yusuf Saim Atasagun, Türkiye’de Zirai Borçlanma ve Zirai Kredi politikası, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943. s. 180.

⁵⁰ Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990. s. 70.

⁵¹ A.g.e., s. 72- 73.

Birinci Dünya Savaşı başı ve sonundaki hayvan sayıları şöyledir⁵²:

Tablo 5: Birinci Dünya Savaşı Başı ve Sonundaki Hayvan Sayıları

Hayvan Türü	Savaş Başında	Savaş Sonunda
At	1.050.850	630.000
Katır	114.600	85.000
Eşek	1.373.700	825.000
Deve	314.000	95.000

Milli Mücadele Dönemi'nde en büyük sorunlardan biri de tarımın çökmüş olmasıydı. Savaşın askerin yemek ihtiyacını sorunsuz karşılamak için tarımın iyi olması gerekiyordu. Ancak yıllardır savaşlardan çıkamayan bir ülke için bu oldukça zor bir durumdu. Tarımı geliştirme konusu bu dönemlerden itibaren Türkiye'nin en önemli meselelerinden biri haline gelmişti⁵³. Genç nüfus cephelerde kaybedilmişti 1920'li yıllarda savaş, açlık, kıtlık, nüfus azlığına rağmen köylü üretmek zorundaydı⁵⁴. Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi'ne gelinceye kadar geçen sürede Türkiye dullar, öksüzler ve yoksulluklar ülkesi haline gelmişti. İş gücü bulmak oldukça zordu. M. V. Frunze, bu dönem için ülkenin her yerinde büyük bir ekonomik yıkıntı olduğunu ve çoğu köyde erkek nüfusun olmadığını erkek nüfus olarak da yaşlıların bulunduğunu, işlenmeyen toprağın %50 civarında olduğunu söylemekteydi⁵⁵.

Çiftçi bu olumsuz ortama rağmen toprağını işletmeye çalışırsa tefeci adı verilen kişilerden kredi gereksinimi karşılardı. Borçlanma iki türlüydü Tohumluk ve Hasat. Tohumluk ve hasat sonrası %5-10 arası faizle alırdı. Ayrıca İpotek karşılığı borç faiz oranı %35-40 üzerine çıkardı⁵⁶. İktisat Vekili Mahmut Celal Beyin 1920 yılında yaptığı bir konuşma ülkenin, o dönemdeki durumunu oldukça iyi bir şekilde belirtmekteydi. “ *İzmir ve havalisinde meyankökü denilen bir mahsul vardır; bu mahsul doğrudan doğruya tarlalarda hüdayi nabit olarak vücade gelir. Bunun masarifi istihsaliyesi yalnız birkaç metre toprağı eşmek, içerisinde kökleri*

⁵² A.g.e., s. 73.

⁵³ Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007, S. 401-403.

⁵⁴ Mehmet Aykanat, “1923-1938 Döneminde Türk Tarım Politikası”, Ankara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 90.

⁵⁵ A. M. Şamsutdinov, Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1928-1923, Çev: Atahol Behramoğlu, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999. s. 261.

⁵⁶ Mehmet Aykanat, a.g.t., s. 91.

çıkarmaktan ibarettir. Gayet ucuz ve istihsali sehildir. Bunun temin ettiği menafi, sühuleti nispetinde fevkalade azimdir. Bu mahsulün bir hassai imtiyaziyesi vardır ki; o da münhasıran memleketimize aittir. Bu, kısmen memleketimizde yetişmekle beraber az miktarda Kafkasya'da ve İspanya'da yetişiyor. Demek ki dünya da rakibi olmayan bir mahsüldür. Fakat bunun başına musallat olmuş, taun gibi bir mesele vardır. Üç milyon lira sermaye ile teşekkül etmiş (Forbes) namı altında, ecnebi bir şirket vardır ki, tekmil köylülerle kontrato yapmıştır. Bunun ticaretini yapmak isteyenleri bir suretle itma etmiştir. İleriye gitmek isteyenleri iflas ile tehdit etmiştir ve bu meyanköküne ait olan menafi tamamiyle kendisine hasrû tahsise muvaffak olmuştur... Yalnız memlekette bu mahsulü ve bu mahsule sahip olan köylüleri bir teşkilatı iktisadiyeye rapetmektir, yani satışı tevhit etmektir⁵⁷” anlaşılacağı gibi bu dönemde de yabancı şirketlerin Türk köylüsüne yaptığı durum ve bu durum karşısında köylünün teşkilatlanması gerektiği milli mücadele döneminde de çözüme kavuşturulmak istenen konular arasında bulunmaktaydı.

Bu dönemde bağların durumu da iç açıcı değildi. Türklere ait olan bağlar yağmalanıyordu. 1921 yılında Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey, Ankara Keçiveren'deki bağların askerler tarafından işgal edildiğini ve bağ evlerinin pencerelerinin söküldüğünü, ev eşyalarının tahribata uğratıldığını evlerin kapılarına da “*Ciheti askeriyece işgal edilmiştir*” yazısı yazıldığını bağ bekçilerine de müdahale etmemeleri, müdahale ettikleri takdirde olacaklardan sorumlu olmadıklarını söylüyorlardı. Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey, Ankara Keçiveren mevki dışında da bu olayların yaşanabileceğini bu nedenle Müdafaai Milliye Vekâleti Celilesi'nin bu duruma derhal müdahale etmesi gerektiğini belirtiyordu⁵⁸. Karesi Mebusu Hasan Basri Bey'in bağ ve bahçeleri tahrip edilerek, bağlar sökülerek yakacak olarak kullanılmıştı. Bağların tahribata uğratılmasıyla ilgili şikâyetler meclise intikal ediyor ve bu durumun çözüme kavuşturulması isteniyordu⁵⁹. Savaşın etkisiyle bağcılık yapamayan çiftçi, bir de bağların tahrip edilmesi eklenince yaşam şartları daha da zorlanmıştı. Bağcı ne yapacağını bilmez durumdaydı. Bu konuda meclis, kumandanlıklara yazı göndererek bu durumun durdurulmasını emrediyordu⁶⁰. 1921

⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 4, 6.10.1920. İ:79 C:1, s. 561. Ankara, 1981.

⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 7, 26.1.1921. İ:138 C:1, s. 375. Ankara, 1944.

⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 13, 6.10.1921. İ:88 C:2, s. 106. Ankara, 1958.

⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 13, 22.10.1921. İ:98 C:1, s. 218. Ankara, 1958.

yılında üzüm bağlarda kalmış işgal yüzünden üzüm toplanamamıştı⁶¹. Ayrıca Tokat Mebusu İzzet Bey boşta kalan jandarma askerlerinin hasat ve harman zamanında üç ay süre izin verilerek çiftlik sahiplerine yardım etmelerini teklif etmişti⁶². İzmir’de ekili arazilerin %73’i tahıl (436905 hektar), %17’si üzüm (104434 hektar), %6’sı sanayi bitkileri (34665), %4 sebze (24207 hektar)’dı⁶³. Anadolu’da tahıl üretimi oldukça yüksekti. İzmir’de, savaş yıllarına rağmen üzüm ayıklama fabrikaları, zeytinyağı, un, sabun fabrikaları, dokuma tezgâhları, dericilikle uğraşan imalathaneler ve ağaç işlerinde araba, semer, incir ve üzüm kutuları için atölyeler hala bulunmaktaydı⁶⁴.

Tablo 6: Ege Bölgesinde Üzüm Rekoltesi (yaklaşık olarak) ve Yılları⁶⁵:

YILLAR	ÜRÜN(TON)
1904-1908	44.000
1909-1913	54.000
1914-1918	37.000
1919-1923	31.000

Bu yıllara baktığımızda en yüksek yıl olarak 1909-1913 yılları arası görünmektedir. Bu dönemdeki İzmir’deki tüccarların sayısı da oldukça fazlaydı. Savaş yıllarında diğer ürünler gibi üzüm rekoltesi de düşüş göstermekteydi.

18 Ekim 1912’de “*Türk Yurdu*” dergisinde Parvus Efendi’nin yazısı o dönemi şöyle anlatmaktaydı: "*Avrupa, kuvayi maliyesi sayesinde Devlet-i Osmaniye’i büyük borçlara bağlayarak Devlet-i müşarüleyhi hem iktisaden, hem de siyaseten taht-ı esaretine almaktadır. Avrupa, hariçten indirmekte olduğu darbeleriyle istiklal-i Osmani’i mahvetmekte olduğu gibi dahilde icra etmekte bulunduğu muammelat-ı maliye (Ticari ve Mali faaliyetler) vasıtasıyla da İmparatorluğu sermayedar müstemlekesi haline getirmektedir*"⁶⁶. Ekonomik açıdan yeterince dışa bağımlı olan

⁶¹ Kemal Arı, İzmir’den Bakışla Türk Ticaret Bahriyesi ve Mübadele Gemileri Lozan’dan Kabotaja, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi yay., İzmir, 2008., s. 84- 85.

⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 11, 11.7.1921. İ:49 C:1, s. 222. Ankara, 1958.

⁶³ Bülent Durgun, “1919- 1922 Yılları Arası İzmir’de İktisadi Durum”, DEÜ Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, İzmir 1998., s. 110.

⁶⁴ A.g.t. s. 121.

⁶⁵ Türkan Çetin, Hakkı Uyar, “*Tariş Tarihi, Tariş Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği*” X. Bölüm, İzmir, 1993., s. 176.

⁶⁶ Esat Çelebi, “*Atatürk’ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)*” **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, sayı:5 İstanbul., 2002, s. 20.

Osmanlı Devleti, Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarıyla ağır yenilgilere uğramıştı. Ülkenin bütün kaynakları savaş ekonomisine harcanıyordu. Yatırım yapmak imkânsızdı. Üretici konumundaki herkes cephelerde savaşıyordu⁶⁷. İzmir sahil köyleri Rumlarla doldurulmuştu. Türkler göçmen durumuna düşmüştü. Rum çeteleri Türk köylerini vahşice yakıp yıkmaktaydı⁶⁸. Bu durumda köylünün üretici olmasını düşünmek imkânsızdı. İzmir ise, liman kenti olmasından dolayı dışa bağımlı ekonomi yapısı hissedilir derecedeydi⁶⁹. Bu dönemdeki bütün tablolar incelendiğinde üzüm üretiminin düşmediği gözlenmektedir. Bunun nedeni gayrimüslimlerin bu üretimi gerçekleştirmesidir. Bu durum üzüm üretiminin milli mücadele döneminde finansman olarak kullanılmadığı anlamını da taşımaktadır. Ege bölgesi üzüm üretimi, Yunanlıların finansmanı haline gelmiştir⁷⁰.

Limandan çıkan mallar trenlere yüklenerek dağılımı yapılıyordu. 1921 yılında trenlerin nakliye tarifeleri eski tarife üzerinden altı misline çıkarılması kararı alındı. Bunun nedeni masrafları karşılamayan taşımaların yapılmasıydı. Trabzon vekili Hasan Bey bu dönemde taşımayla ilgili olarak yapılan bu zammın yerinde olduğunu, çünkü bir buçuk milyon işletme masrafı açığı olduğunu belirtiyordu. Örneğin beş bin kilodan fazla buğdayın Antalya'dan Ankara'ya taşınması bu zamla birlikte 50 liradan 75 liraya çıkacaktı. Bu da buğdayın 108 kuruşa satılması anlamına geliyordu. İzmit Mebusu Abdullah Efendi bu uygulamanın şu an uygulanamayacağını çünkü asker sevkiyatının şu anki iktisadiyatımızdan daha önemli olduğunu harbin bitimine kadar bu uygulamanın yapılmaması gerektiğini söylüyordu. Ancak kanun 176 mebusun katılımıyla 137 kabul, 32 red oyuyla kabul edildi⁷¹.

Tren nakliye tarifelerinin arttırılması üzüm tüccarı için ne anlama geldiği konusunda istatistik bilgiler olmamasına karşın 1919 yılından önceki dönemlerin ihraç ve ithalat mallarının ortalamaları alınarak yapılan tablo şu şekildedir⁷²:

---

⁶⁷ Ergün Aybars, Atatürkçülük ve Modernleşme, Zeus Kitabevi, İzmir 2006. s. 216.

⁶⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi II Anadolu'da Yunan Mezalimi, Ankara, 1996., s. 86., İzmir'in işgali için Ayr. Bak., Mehmet Karayaman, "İzmir Valisi İzzet Bey'in Kaleminden İzmir'in İşgali", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/15, 2007/Güz, s.s. 3-18.

⁶⁹ Erdoğan Teziç, a.g.m., s. 64.

⁷⁰ Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 74.

⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 9, 9.4.1921. İ:18 C:2, s. 432- 441. Ankara, 1954.

⁷² Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 76.

Tablo 7: 1919 Yılından Önceki Dönemlerin İhraç ve İthalat Mallarının Ortalamaları

Eşya ve Mal	Genel İhracat hacmi içindeki oranı	Eşya ve Mal	Genel İthalat hacmi içindeki oranı
Buğday	4,6	Buğday	2,9
Arpa	3,1	Arpa	0,6
Susam	1,6	Un	3,2
Üzüm	11,4	Pirinç	3,6
İncir	3,1	Şeker	7,0
Fındık	1,7	Kahve	3,3
Zeytinyağı	3,2	Çay	0,3
Palamut	3,7	Pamuklu ve yünlü dokuma	17,4
İpek koza	3,2	Dokuma ipliği	3,8
Ham ipek	7,7	Giyim eşyası	2,8
Tiftik ve yapağı	7,8	Maden kömürü	1,0
Afyon	4,8	Petrol	2,6
Diğerleri	40,6	Demir	1,4
Toplam	100,0	Diğerleri	50,1
		Toplam	100,0

Bu tablodan anlaşılacağı gibi en önemli ihraç malları tarıma dönüktür. En büyük pay üzüm olarak görülmektedir. Diğer mallarda düşük oranlarda olmasına rağmen ihraç edilen mallar arasında tiftik yapağı, ham ipek gibi mallar bulunmaktadır. İthal olan mallarda tarım ürünlerinden oluşmaktadır. Bu durumun en acı noktası tarım ülkesi olarak anılan Türkiye'nin durumunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Üzümün buradaki payının yüksek olması gayrimüslimlerin üzüm ihracatında söz sahibi olması etkisini önemli bir şekilde göstermektedir⁷³. Kullanılan bütün tablolarda bu durum gözler önüne serilmektedir. İhraç yapılan ülkeler arasında ilk sırayı İngiltere almaktadır. Diğer ülkeler ise Fransa, İtalya ve Yunanistan şeklindedir. İngiltere bu payın % 37,4; Fransa ise %28,7'sini; İtalya %3,6; Yunanistan %2,9'dur. İhraç yapılan ülkelerle bu dönemde savaş halinde olduğu için düşüş yaşanmıştır. Milli Mücadele döneminde de dış ticaret açığı devam etmiştir⁷⁴. Yeni Türkiye Cumhuriyet'i bu olumsuz tablolar arasında doğmuştur

“Savaşın uzun sürmesi 29 Eylül 1920 tarihinde ise, 30 sayılı yasa ile de, aşarı mültezimlerinden 1919 yılı sonuna kadarki aşar bedellerinden borcu olanların 1921

⁷³ A.g.e., s. 76- 77.

⁷⁴ A.g.e., s. 80- 81.

yılı şubat ayı sonuna dek borçlarının affedilmesi ve borçlarına karşılık rehin edilen ve hükümet tasarrufuna geçen taşınmazların geri verilmesi” getirilmişti. Mültezimin köylüden alacaklı olması demek savaşıardan dolayı üretim yapamaz durumdaki halkı daha çok batağa çekeceği anlamına geliyordu⁷⁵.

“Kütahya, Eskişehir, Afyon, Manisa, İzmir, Bilecik, Bandırma, Balıkesir, Denizli ve Aydın havalisindeki tahribat zarar ve ziyan miktarı 7.319 bin lira olduğu bildirilmiştir”. İktisat vekâleti bu bölgelere Ziraat Baş Müdürü ziraat mekteplerinin müdür ve öğretmenleri bu bölgelere tayin edilmişti⁷⁶. Harp döneminde Türkiye üzüm ihracatından çekilmişti⁷⁷. Türkiye savaş yıllarında kapalı ekonomiye dönmüştü. 1919 Mayıs’ında üretim en düşük seviyelerdeydi⁷⁸.

---

⁷⁵ Kenan Kırkpınar, “Aşar Vergi Sisteminin Kaldırılışı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1 Sayı:2, s. 106.

⁷⁶ Bünyamin Kocaoğlu, Kurtuluştan Kuruluşa Batı Anadolu’da TBMM Yardımları, Değişim yay., İstanbul, 2008., s. 89.

⁷⁷ İstanbul Ticaret ve Sanayi 1927. s. 1.

⁷⁸ Alptekin Müderrisoğlu,a.g.e., s. 73.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE’NİN BİTİMİNDE İZMİR YÖRESİ BAĞLARI

2.1. Milli Mücadele Bitiminde Bağların Durumu ve İzmir Yangını

“ 9 Eylül 1922’de Türk ordusunun İzmir’e girişi, gerek Yunan Askerlerinde ve gerekse Rum halkında şaşkınlık ve büyük bir panik yaratmıştı... bugün kültür park’ın kurulu olduğu ve o zamanlar Frenk Mahallesi denilen semtin sakinlerinin hepsi Rum ve Ermeni idi. Bu mahallelerde 13 Eylül’de yangınlar başladı. Birinci ve ikinci kordon arkalarındaki mahalleler yanıyordu”⁷⁹. 9 Eylül’de Türk askeri İzmir’e girdiğinde Rum ve Ermeni halk panik yapmıştı. Türk askeri bu panikten dolayı kontrolü sağlamış ancak İzmir yangınının önüne geçememişti. Yangın 13 Eylül’de Basmane semti dolaylarında başlamış kısa süre de yayılmıştı⁸⁰. Güzel İzmir dumanlar arasında görünmez olmuştu. Yangını söndürmek, yağmanın önüne geçmek için askerler sıkı bir çalışmaya girmişlerdi. 13 Eylül 1922’de başlayan İzmir yangını, ancak 18 Eylül 1922 günü söndürülebilmmişti. 1922 yılı İzmir kent nüfusu 120.000 civarındaydı⁸¹. Yangın sonrasında İzmir kül olmuştu. I. Kolordu Komutanı İzzettin Paşa raporunda 20-25 bin yapının yandığını, yangının bir kilometre derinliğinde, kıyı boyunca da iki buçuk kilometre uzunluğunda olduğunu belirtmişti. Bu da tahminen iki buçuk metre karelik alan demektir⁸². Bu durum yangının ne kadar büyük olduğunu gösteriyordu.

---

⁷⁹ Behçet Uz, Atatürk’ün İzmir’i Bir Kentin Yeniden Doğuşu, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, Eylül 2007., s. 38-39. Ayr. Bak., İzmir’in kurtuluşu için; Kemal Arı, İzmir’in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin, Üçüncü Kılıç, 4. Baskı, Zeus yay., İzmir, 2009. Ayr. İzmir’i kimlerin yaktığına ilişkin Bak.; Oktay Gökdemir, “Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/15, 2007/Güz, s.s. 19-38.

⁸⁰ Erkan Serçe- Fikret Yılmaz, Küllerinden Doğan Şehir, **Çev:** Zafer Yörük,

⁸¹ Kemal Arı, “İzmir’de Denizcilik Kültürü ve Ulaşımı Geçmişten Günümüze Bir Bakış”, **İzmir Ulaşım Sempozyumu (8-9 Aralık 2009)**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2009. s. 501.

⁸² Erkan Serçe- Fikret Yılmaz, a.g.e., s. 15-16.

Ermeni mahalleleri, Saint Constantin Mahallesi, Ermeni Kilisesi ve Büyük Tavemalar Mahallesi daha sonra ise Çarşı mahallelerinden Saint Nicolas, Elmas Sokak, Saint Demetre, Hacı Staman Sokakları ve Türklerin yaşadığı İzmir'in doğu bölgesinde Hacılar Köyü, Seydiköy, Kızılçullu ve Mersinli yanar yerler arasındaydı⁸³. İzmir'in Cafe de Paris, Sporting Club, Avcılar Kulübü, Hotel Huck, Hotel Smyrna, Kardiçalı Hanı gibi İzmir'in önemli binaları küle dönmüştü. Ayrıca İzmir limanı bir zamanların yapı harikası olarak gösterilirken 1922 yılında enkaza dönmüştü. Liman İdaresi binası da tamamen yanar yerler arasındaydı⁸⁴. Yangını kimlerin yaktığı konusu günümüzde de hala tartışma konusu olmakla birlikte o dönemde tutulan raporlara göre yangın ilk olarak Ermeni Mahallesi'nde çıkmıştı. Ancak İzmir'i işgal edenler Ermeniler değil Rumlardı. Bu nedenle İzmir'in işgalden kurtulmasıyla, Türklere bırakmak istemedikleri İzmir'i, giderken yakmak oldukça mantıklı gelmektedir. Rumlar da bu konuda Türkleri suçlamakta ve İzmir'den atıldıklarını dile getirerek bu konuda dünyaya kendilerini anlatmakta, filmlerde küçük mesajlar vererek dünyada kamuoyu oluşturmaktadırlar. Savaşı kazanan taraf Türkler olmuştu. Bu nedenle kendi memleketlerini yakma gibi bir durum asla olamazdı. Burada ayrıca bakılması gereken bir durum da savaş psikolojisidir. Yenilen taraf Rumlar olunca yenilginin vermiş olduğu üzüntüye öfke karışması gayet doğaldır. Bu nedenle hala tartışılan konulardan olmasına rağmen Rumların yaktığı söylenebilir. Rumlar, Ermenilerin üzerine atmak için Ermeni mahallesinde yangını çıkarmış olabilirler. Ayrıca bu mahallede çoğunluk olarak Ermeniler oturuyordu. Bu nedenle Ermeni Mahallesi olarak anılıyordu. Mahallede Rumların da oturduğu çoğunluk olarak Ermenilerin bulunduğu aşikârdır. Yani sadece Ermenilerin yaşadığı bir mahalle değildi. Rumlar ve Musevilerde bu mahalle sakinleri arasındaydı.

Kordon boyu, gitmek için bekleyen Rum göçmenlerle doluydu. Yunan işgalinden kurtulan İzmir'de büyük bir nüfus boşalması olmuştu. Birçok ev, ticarethane, depo, yanmış yıkılmıştı. İzmir limanı ve çevresi yangından büyük zarar görmüştü. Depolarla birlikte üzüm, incir, zeytin, pamuk birçok hububat da yangından zarar görmüştü⁸⁵. Yangınla birlikte kentin kıyı kesimi yok olmuştu. Bu kesimde toplanmış olan yabancı sermayeli şirketler de yangınla birlikte yok olmuştu. İzmir'in

⁸³ M. Çınar Atay, a.g.e., s. 88, 92.

⁸⁴ Erkan Serçe- Fikret Yılmaz, a.g.e., s. 28.

⁸⁵ Kemal Arı, İzmir'den Bakışla, a.g.e., İzmir, 2008., s. 81.

yeniden inşa edilmesi yeni bir imar planı çizilerek yeniden oluşturulmaya çalışılacaktı⁸⁶. Bu dönemde halk perişandı. İzmir mahvoldu, ekonomik çöküntü yaşanmaktadır diye çıkan birçok haber bulunmaktadır⁸⁷. İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey, ülkenin imarı için heyeti fenniye kadrosunun teşkil edilmesi konusunda Nafia ve Maliye Vekâleti'ne teklifte bulunmuştu⁸⁸. İzmir'in yanmasıyla beraber ortaya çıkan sorunlardan birisi de itfaiye teşkilatının yetersizliğiydi. Osmanlı Devleti'nde tulumbacı başı adı verilen görevlilerin yetersizliği bir kez daha ortaya çıkmıştı. Merkezi bir itfaiye teşkilatı kurulması kanunu 20 Mart 1924 yılında çıktı. Belediyeler tarafından itfaiye teşkilatı kurulması kararı alındı. İtfaiye binasının yangın bölgesine yakın yerde yapılması gibi kararlar da İzmir belediyesi tarafından alınan kararlar arasındadır. Ancak bu binaya İzmir 1932 yılında kavuşacaktır⁸⁹. İzmir yangınından sonra, yeni kurulan Cumhuriyet İzmir'in modern bir şehir olması için uğraşacaktır. Şehri şehir yapan sosyal yapılar, yollar ve ulaşım yeniden ele alınacak İzmir uzun soluklu yenilenmeye gidecektir.

İzmir, Aydın, Saruhan bölgelerinin içinde bulunan 2.196 köy tamamen yakıp yıkılmıştı. Batı Anadolu'da kentlerde yıkılan binaların sayısı 73.070, köy ve kazaların tamamında yıkılan bina sayısı ise 160.749'du⁹⁰.

Türkiye, sanayisi ve tarımı olmayan çok geri kalmış bir ülkeydi. Mevcut kaynaklarsa yabancı şirketlerin elinde bulunmaktaydı⁹¹. Nitelikli insan gücü sayısı son derece az, okuryazarlık oranı ise yüzde yedi oranlarındaydı. Üretim düzeyi 1913 yıllarının altındaydı. İç ticaret dinamiği tamamen bitmiş bir ülke konumundaydı⁹².

---

⁸⁶ Neslihan Karataş, "Ege Bölgesi'nde Sanayi Gelişim Süreci ve Mekânsal Yansımaları – İzmir Örneği", **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:11, Aralık, 2006., s. 196.

⁸⁷ **İkdam**, 24 Eylül 1924.

⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 23, İ:120, 16.10.1922. C:1, Ankara, 1968., s. 425.

⁸⁹ Erkan Serçe- Fikret Yılmaz, a.g.e., s. 17- 18.

⁹⁰ Kemal Arı, "İzmir Limanının Dünü: Lozan'dan Kabotaja uzanan süreçte Deniz Taşımacılığı ve Geçiş Döneminin İzmir Limanına Yansımaları", **Akdenizli Olmak ve Akdeniz Liman Kentlerinin Ortaklıkları**, İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir., 2009., s. 293.

⁹¹ Ali Coşkun, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi", **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, Fatih Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Kasım 2003, **Sayı: 4**, s. 72.

⁹² Ayhan Çıkmın, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik", **YAR Müdafaai Hukuk Dergisi**, Kasım 2003. **Sayı : 62**. s. 25.

Bir ülkenin en önemli potansiyellerinin başında nüfus gelmekteydi; Bir ülkede nüfus kıtlığı varsa o kıtlık ülkenin başına gelebilecek en büyük felaketlerden biridir⁹³.

Dünya ise Türk zaferini büyük bir şaşkınlık ve hayranlıkla izliyordu. Saray Bosna'da yayınlanan “*Hrvatska Sloga*” adlı gazete 12 Eylül 1922’de şunları yazmıştı “ *Tüm Dünya Mustafa Kemal’i, varlık savaşımı veren bir ulusun öncüsü (kahraman) olarak görür. Türklerin çekmiş olduğu zulüm, baskı altındaki halklar arasında sempati uyandırmıştır. Kemal’in zaferini kıvançla selamlarız, çünkü bu utku, gerçeğin kötülüğe karşı, yasanın yasadışılaşma karşı, ulusal ruhun emperyalizme ve zulme karşı zaferidir*”⁹⁴. Bu kadar yokluk içinde yasanın yasadışılığı yaşanıyordu. Yunanlılar, emperyalizm yenilgisine uğramıştı. Herkes şaşkıncı. Türkiye Cumhuriyeti, ekonomiyi düzeltme, ülkeyi yeniden inşa etme gibi zor ve uzun soluklu önemli savaşlara giriyordu.

1922 yılı tarım ürün oranları kıyıda olarak şu şekildedir⁹⁵.

Tablo 8: 1922 Yılı Tarım Ürün Oranları

	Hububat	Zeytin Tanesi	Üzüm
İZMİR	3.572.972	6.960.000	2.346.856
NİF	1.423.44040	1.358.000	2.372.200
KARABURUN	559.776	1.532.000	438.000
BERGAMA	13.510.432	11.524.000	23.304.304
MENEMEN	11.031.168	688.000	841.376
FOÇA	825.936	924.000	168.600
ÇEŞME	498.272	584.000	205.104
URLA	681.936	1.952.000	1.305.160
SEFERİHİSAR	646.856	1.297.000	409.000
KUŞADASI	753.984	284.306	14.944
TOPLAM	33.502.572	27.103.960	8.179.572

⁹³ Kemal Arı, “*Cumhuriyetin Nüfus Politikası*”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yay., **Sayı:119** Kasım 2003., s. 119.

⁹⁴ Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2006., s. 2.

⁹⁵ Kemal Arı, *İzmir'den Bakışla*, a.g.e., s. 85.

Tablo 9: Ege Bölgesinde Üzüm Rekoltesi (yaklaşık olarak) ve Yılları⁹⁶:

YILLAR	ÜRÜN(TON)
1904-1908	44.000
1909-1913	54.000
1914-1918	37.000
1919-1923	31.000

Tablo 10: 1922 Yılı Tarım Ürün Oranları Günümüz Ağırlıklarına Çevrilmesi⁹⁷:

	Hububat	Zeytin Tanesi	Üzüm
İZMİR	4.573,404	8908,8	3.003,975
NİF	1822,003	1738,24	3.036,416
KARABURUN	717.632,832	1.960,96	560,64
BERGAMA	17.293,352	14.750,72	29.829,509
MENEMEN	14.119,895	880,64	1.076,961
FOÇA	1.091,792	1.182,72	215,808
ÇEŞME	637,788	747,52	262,533
URLA	872,878	2.498,56	1.670,604
SEFERİHİSAR	827,975	1.660,16	523,52
KUŞADASI	965,099	363,911	19,128
TOPLAM	42.883,292	34.693,068	40.199,096

1922 Yılı üzüm ve diğer ürünlerin fiyatlarının ne kadar düştüğü görülmektedir. Bu rakamlar kıyye üzerinden verildiği için günümüz ağırlıklarıyla 1 kıyye 1282 gram yapmaktadır. 1282 gram 1.282 kg, 1.282 kg 1 ton 282 kg yapmaktadır. Tabloyu günümüz ağırlıklarına çevirdiğimiz zaman şu şekildedir. Bu rakamlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarımını açıkça göstermektedir. Yukarıdaki tabloya bakacak olursak bu tabloda toplam yıllar olarak ürün rekoltesi verilmiştir. En düşük yıl olarak 1919-1923 yılları gözükmektedir. Bu yıllara baktığımızda 1923 yılında İzmir'de örneğin üzüm rekoltesi 1924-25-26 yıllarına göre düşük görünse de aslında 1922 yılının bu vahim tablosuna göre 1923 yılında büyük bir yükselme olmuştur diyebiliriz. Kemal Arı'nın da dediği gibi "*Kıyıma uğramaktan korkan üretici çiftçiler evleriyle birlikte tarlalarını, bağlarını, bahçelerini, bırakıp, daha korunaklı olarak gördükleri yerlere kaçmışlardı. Bu süreç, zaten tarlada, bağda,*

⁹⁶ Türkan Çetin, Hakkı Uyar, a.g.m., s. 176.

⁹⁷ Kıyye'nin tona çevrilmesinde kıyye 1280 gr olarak ele alınarak tona çevrilmiştir.

*bahçede kalan ürünlerin toplanabilmesi olanağını ortadan kaldırmıştı.*⁹⁸ 1919-1922 yılları arasında İzmir'e Yunanistan'dan sürekli göç gelmekteydi. Rum-Ortodoksları, bu dönemde İzmir'in aktif üretici toplumdular. 1922 Eylülüne kadar üretici olarak kaldılar. 1922 yılı rakamları bu durumu gözler önüne sermektedir.

2.2. Birinci Türkiye İktisat Kongresi

Mustafa Kemal Atatürk'ün her zaman en çok vurguladığı düşünce askeri zaferlerin iktisadi zaferlerle taçlandırılmasıydı, İktisadi zaferlerle taçlandırılmayan kazançların kazanç olmaktan çıkacağını yaşamı boyunca vurgulamıştı. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın *“ben ekonomik hayat denince, ziraat, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün nafla (bayındırlık) işlerini, birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir kül (bütün) sayarım. Bu vesile ile şunu hatırlatmalıyım ki, bir millete müstakil (bağımsız) hüviyet ve kıymet veren siyasi varlık makinasında, devlet fikir ve ekonomik hayat mekanizmaları, birbirine bağlı ve birbirine tabidirler. O kadar ki, bu cihazlar birbirine uyarak aynı ahenkte çalıştırılmazsa, hükümet makinasının motris (önde gelen sürükleyici) kuvveti israf edilmiş olur; ondan beklenen tam verim elde edilemez. Onun içindir ki, bir milletin kültür seviyesi üç sahada, devlet, fikir ve ekonomi sahalarındaki faaliyet ve başarıları neticelerinin hâsılası ile ölçülür*⁹⁹”. Gerçekten de Mustafa Kemal Atatürk'ün bahsettiği gibi çiftçi toprağını işler iyi ürün alırsa tüccar kazanır, tüccar kazanırsa gümrükten geçen mallar dış ülkelere satılır hem ülkenin adı duyulur hem de satış yapılan ülkede yaşayan insanlar kaliteli üründen memnun kalırdı.

Yeni Devletin iktisadiyatı için, gelecekte yapılması gerekenler için Birinci Türkiye İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanmıştı¹⁰⁰. İktisat Doktoru Vedat Nedim'in Halk Gazetesi'nde 23 Kanun-u Evvel 1925 yazdığı bu yazı ilgi çekicidir. *“Memleketimizi tanımak! İşte meselenin elif başı buradadır...*

⁹⁸ Kemal Arı, İzmir'den Bakışla, a.g.e., s. 85.

⁹⁹ Mustafa Aysan, Hamza Eroğlu, Atatürk Yolu, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1995., s. 72. Ayr. Bak., Ünsal Yavuz, Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete, Türk Tarih Kurumu yay., 1999.

¹⁰⁰ Hasan Ersel, *“İzmir İktisat Kongresi Toplandı”*, Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923- 1940), Cilt:1 Yapı Kredi yay., İstanbul 2000, s. 21.

*Memleketimizi tanımak demek onun bütün iktisadi, içtimai, tabii, şeraitini esaslı sistemli ilmi bir tarzda taharri tetkik ve tesbit etmiş olmak demektir*¹⁰¹”.

1923- 1929 yılları arasında savaştan yeni çıkmış bir ülkenin kalkınması devletçi teşvikçi şeklinde adlandırılabilirdi¹⁰². Birinci Türkiye İktisat Kongresine baktığımızda 4 ana grup bulunmaktaydı¹⁰³.

- 1) Sanayi Grubu
- 2) Ticaret Grubu
- 3) Tarım Grubu
- 4) İşçi Grubu

Delegelerin ulaşım paralarını karşılayamamaları nedeniyle 3000 kişinin geleceği beklenirken bu sayı 1135 kişi olmuştu. Misak-ı İktisadi Esasları karar haline geldi. Atatürk'ün Türkiye İktisat Kongresi konuşması oldukça coşkulu geçmişti. Konuşmasında ekonomik gelişmelerin önemi ve ekonomik gelişmelerin Misak-ı Milli'nin devamı olduğunu, Osmanlı Devleti'nin çöküşünün dünyanın yeni oluşumlarına ayak uyduramayıp ekonomik gelişmelerden yoksun kaldığını vurgulamış yeni Türkiye Cumhuriyetinin adının “*Çalışkanlar diyarı*” olması gerektiğini söylemiştir. “... *Tarih, milletimizin, gerileme ve yıkıma sebeplerini araştırırken, birçok politik askeri ve sosyal nedenler bulmakta ve saymaktadır Şüphe yoktur ki, bütün bu nedenler, sosyal gerçekler olarak toplum üzerinde etkilidirler.*

Bir milletin doğrudan doğruya yaşantısı ile ilgili olan, o milletin ekonomik durumudur. Tarihin ve tecrübenin süzgecinden arta kalan bu hakikat, bizim milli yaşantımızda ve milli tarihimizde, tamamen kendisini göstermiştir. Gerçekten de Türk tarihi incelenecek olursa gerileme ve yıkılma nedenlerinin, ekonomik problemlerden başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır. ... ekonomi demek her şey demektir. Yaşamak için, mes'ut olmak için insanlığın varolması için ne gerekiyorsa,

---

¹⁰¹ Zeki Arıkan, “*Milli İktisat'a İlişkin Bir Belge*”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/ 4-5, 1995., s. 168.

¹⁰² Korkut Boratav, “*Türkiye'de Devletçilik*”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt:2* İletişim yay., İstanbul 1983., s. 413-414.

¹⁰³ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s. 148-149. Ayr: İstatistik Enstitüsünün dikkat çekici bir açıklaması: “*Bu kongre genel nitelikli itibarıyla bir “İktisat Kongresi” olmaktan uzaktı. Örneğin bu kongrede durumu açıklıkla gösterebilecek tek bir istatistik kullanılmamıştı. Ayrıca gerek teklifler, gerekse kararlar belirli durumlara çözüm getirici olmaktan uzak, temenni niteliği taşıyan çok genel isteklerdi.*”

bunların tümü demektir; ziraat demektir, ticaret demektir, emek demektir, her şey demektir...¹⁰⁴,

Çiftçiliğe ait kararlar şu şekildeydi;

“Madde 1- Hususi bataklıklarla tıkanmış derelerin ve harkların temizlenmesi için, bunlardan zarar görenlerin menfaatlerinin derecesine göre müştereken temizlenmelerine mecbur tutulması ve umumi bataklıkların kurutulması, nehirlerin taşınmasının men’i ve seyrüsafere müsait olanların da istifade edilebilecek bir hale getirilmesi

Madde 2- İska ve ırvaya muhtaç ve müsait olan mahallerde cetveller açılarak arazinin sulatılması ve mevcut iska projelerinin acele icra edilmesi.

Madde 3- Merkezi nahiyelerde olmak üzere sür’atle seyyar sıhhiye teşkilatının yapılması.

Madde 4- Memleketimizde mebzulen yetişip de dahilde sarf ve istilak edilen ziraat ve hayvanat mahsulatının ecnebi mahsulata karşı himayesi

Madde 5- Muhtelif merkezlerde zahire borsaları açılması ve bunların ziraat ve ticaret odaları gibi tesis ve odalara kaydolunacak çiftçilerden münasip miktarda kaydiyle ücreti alınması.

Madde 6- Memleketimize gelmiş ve gelecek muhacırların muntazam bir usul ile idare ve geldikleri memleketin iklim ve arazisi ve ziraat usulleri ve mahsulatının nevileri nazarı dikkate alınarak ona göre iskanları ve bilhassa hali arazisi müsait olan Türk köylerine tevzileri.

Madde 8- Ziraata ve hayvanata zarar veren vahşi hayvanların ve bilhassa yaban domuzlarının ve böceklerin ve kuşların tufeyli hastalıkların kaldırılması için mücadele teşkilatı vücade getirilmesi.

Madde 12- Meyve ağaçlarını çoğaltmağa teşvik için yeniden vücade getirilecek meyve bahçelerinin meyve verdikleri tarihten itibaren beş sene müddetle vergiden afları¹⁰⁵.”

---

¹⁰⁴ A. Afetinan, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1998., s. 108, 117.

Bu kararlar ziraatın gelişmesi ve çiftçilerin sorunları arasında olan kooperatifleşme, domuz itlafı, sulama sorunları ve bataklıkların kurutulup sıtma hastalığının önlenmesi açısından oldukça önemlidir. Türkiye İktisat Kongresi'nin diğer bir önemi de yeni bir devletin ilk olarak yapması gereken işlerin kâğıt üzerinde gösterilmesi anlamını da taşımaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye İktisat Kongresi'ni istatistik bilgiler kullanmadığı için eleştirse de bu belgeyle birlikte ilk yapılacak programları belirtmesi ve bir amaçla ilerlenmesi açısından oldukça önemliydi. Bu kararlar dışında Aşarın kaldırılması, sanayinin teşvik edilmesi, Ticaret Bankası kurulması, gümrük vergileriyle sanayinin korunması gibi kararlar alınmıştı¹⁰⁶. Ancak en çok ziraatın teşvik edilmesi ve bu konuda modernleşmenin sağlanması en önemli kararlar arasındaydı¹⁰⁷. Kongrenin diğer bir kararı da Türkiye'ye gelecek muhacirlere kendi uğraşları doğrultusunda tarım arazisi verilmesi ve bu hususta yerleştirilmesidir¹⁰⁸.

Ali Fethi Okyar hükümet plan ve programlarını bu şekilde sıralayarak Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararların programlarını sıralamıştır. “*ziraatın gelişmesi ve korunması için Ziraat Koruma Kanunu hazırlanacak, sanayi ve ziraiyenin gelişmesi için ziraat meslek okulları açılacaktır. Sekiz ziraat bölgesi oluşturulacak ve her bölgeye okul araç ve gereç götürüp modern aletlerle çalışma imkânı sağlanacaktır. Çiftçinin sanayiciye karşı mali itibarını korumak için çiftçi sandıkları ve köy Bankaları kurulacaktır, kooperatifleşmeye önem verilecektir. Bankacılığın geliştirilmesi için ziraat Bankasınca okul açılıp Avrupa bankacılığını öğrenmek için buralara memur gönderilecek, Ticaret Bankası kurulması teklif edilecektir. Ormanları korumak ve onlardan en iyi şekilde faydalanmak için orman kanun tasarısı hazırlanacaktır*¹⁰⁹” kongrede alınan kararların amacı ise, üreticinin korunması, milli sanayinin oluşumu, bu oluşumun korunması, işçinin korunması,

---

¹⁰⁵ A. Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi 1923- İzmir Haberler- Belgeler- Yorumlar, Bütün Eserleri:4, Sermaye Piyasası Kurulu yay., Yayın No:59, Ankara, 1997., s. 335- 336.

¹⁰⁶ Hasan Ersel, a.g.e., s. 21.

¹⁰⁷ Bkz; A. Afetinan, İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat- 4 Mart 1923), Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1989.

¹⁰⁸ Ertuğrul Tokdemir, Türkiye'de Tarımsal Yapı 1923-1933, Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul, 1988. s. 161.

¹⁰⁹ İhsan Sabri Balkaya, Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880- 7 Mayıs 1943), Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2005., s. 185.

demiryollarının gelişmesi, ihracat ve ticaretin arttırılması ve bu artışın korunması Türkiye İktisat Kongresi'nin amaçları olarak sayılabilir¹¹⁰

İktisat Kongresi kararlarına bakıldığında yabancı sermayeyi dışlamak yerine, Türkiye Cumhuriyeti yasalarına göre yabancı sermayeler şekil alacaktı¹¹¹. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti yabancı sermayeye ayak uydurmayacak yabancı sermaye Türkiye Cumhuriyetine ayak uydurmak zorunda kalacaktı. Kongrede değinilen diğer bir konu da yerli gayrimüslimlerin ticarete sahip oldukları etkinliğin azaltılması gibi konular Müslüman tüccarlar arasında memnuniyete yol açmıştır. Milli ekonomi oluşumunun önemi vurgulanmış yabancı sermayenin Türkiye'nin yasalarına göre şekil alması bu şekil içinde yerli gayrimüslimlere değinilmemiş olması o günün şartlarında olmaması imkânsız bir durumdur. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde yerli gayrimüslimler yabancı sermayeyi çağırın önemli unsurlar olmuşlardır. Yani kapitalizmin gelişme göstermesinin yanında Osmanlı gayrimüslimleri kapitalizmin Osmanlı Devleti'nde girişini hızlandıran nedenler arasında sayılır¹¹². Bu nedenle de Osmanlı Dönemi'ndeki bütün tavizler reddediliyordu. Sonuç olarak, *“İktisat Kongresi'nde özel girişimciliğin canlandırılması ve bunun için, kredi olanaklarını ve eğitim, ulaştırma, haberleşme, gibi altyapı ve teknik hizmetlerin hükümetçe sağlanması; gerekli yasal düzenlemelerin yapılması öngörülüyordu. Kısaca, Kongre'de Osmanlı'dan devir alınan ekonomik yapı, ulusalcı bir anlayışla onaylanıyor ve ekonomik faaliyetlerin etkinlik kazanması için yasal ve kurumsal düzenlemeler öngörülüyordu”*¹¹³. Bu kararların alınmasında İstanbul Milli Türk Ticaret Birliği'nin etkisini unutmamak gerekir. İktisat kongresinde birlik bildiri sunarak bu durumu ayrıntılı bir şekilde açıklamışlardı¹¹⁴.

Atatürk'ün ekonomi politikalarının amaçları *“Tam çalışma, Hızlı ve dengeli bir sermaye birikimi, Dış ödemeler ve dış ticaret dengesinin sağlanması, Dengeli gelir dağılımı, Enflasyonsuz hızlı kalkınma, Bölgeler arası dengeli kalkınma, Özel girişimin geliştirilmesi, Yabancı sermaye ile işbirliğidir”*¹¹⁵.” Hızlı ve Dengeli

¹¹⁰ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s. 148.

¹¹¹ Yahya S. Tezel, a.g.e., s. 139-143.

¹¹² Yahya S. Tezel, a.g.e., s. 136.

¹¹³ Serdar Öztürk, Fatih Yıldırım, *“Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı 2, 2009., s. 151.

¹¹⁴ Yahya S. Tezel, a.g.e., s. 136.

¹¹⁵ Serdar Öztürk, Fatih Yıldırım, a.g.m., s. 152.

sermaye birikimi Osmanlı Devleti döneminde gerçekleşmemiş, sermaye ve büyüme bölgelere göre farklılıklar göstermiş bu da bölgelerde yaşayan insanların sosyal hayatlarını adaletsiz yaşamalarına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bir şehrinde yaşayan insan ipek kumaşını ya da gıda ürünlerini bulma açısından sorun yaşamazken, başka bir şehirde yaşayan kişi bu ürünleri elde etmesi daha zor olmaktadır. Bu durum sosyal hayatı etkilemiş bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk bu duruma dikkat çekerek Türkiye'nin gelişiminin bölgeler arasında eşit olması gerektiğine vurgu yapmıştır.

2.3. Cumhuriyet Döneminde (1923- 1925) İzmir Bağlarının Durumu ve Üzüm

1923- 1925 yılları arasında ihracat ve ithalat devamlı yükselmişti. İhracat malları arasında en önemli oran %86,3 tarımsal mallar yer alırken sanayi mallar oranı %8,6'dır¹¹⁶.

Tablo 11: 1923 Kanunisaniden, Kanunievvelin Sonuna Kadar İhraç Yapan Ülkeler ve İhraç Edilen Üzüm Miktarları¹¹⁷:

	1000 goldin	Ton	100gram	Ton
İngiltere	394	700	2	7
Amerika	1080	1961	46	74
Yunanistan	400	813	33	89
Türkiye	1371	2865	224	599

1923 yılında üzüm ticareti buhranı bağcılığın dünya tarafından bilinen ve İzmir'in kanayan yarası olan önemli meselesi halindeydi. Üretim, alım satım ve vergi konusuna bir de bağların atıl kalması meselenin esasını oluşturuyordu¹¹⁸. İzmir'de İzmir, Urla, Ödemiş'te, Tire, Bayındır'da, Kemalpaşa'da, Menemen, Foçateyn, Bergama, Çeşme, Karaburun, Seferihisar, Kuşadası, kazalarında çiftlik ve tarla Urla'da 4, Ödemiş'te 2, Tire'de 26, Bayındır 2, Kemalpaşa 2, Menemen 2, Foçateyn 11, Bergama, Çeşme, Karaburun sayı yok, Seferihisar 8, Kuşadası 5 bağ

¹¹⁶ Erdoğan Alkin, "Dış Ticaret", Cumhuriyet Dönemi Türkiye ansiklopedisi, Cilt:2 İletişim yay., İstanbul 1983, s. 449.

¹¹⁷ İstanbul Ticaret ve Sanayi, 1927. Sayı: 1.

¹¹⁸ İkdâm, 23 Teşrin evvel 1923.

bulunmaktaydı¹¹⁹. Bu ilçelerin köy isimlerini incelediğimiz zaman Balyonbolu Nahiyesine bağlı Bağcılar köyü bir tane, Ödemiş kazasında Üzümler köyü, Kemalpaşa kazasına bağlı Kızıl Üzüm köyü, Bergama'ya bağlı Bağ Alanı, Bağ Yüzü köyü, Çürük Bağlar köyü bulunmaktaydı¹²⁰. İnsanların yaşadıkları olaylar, geçimini sağladıkları ürünler v.b. yaşadıkları yerlerin isimlerini etkilemekteydi. İzmir'de altı köyün ismi bağ ve üzüm şeklinde geçmektedir. En ilgi çekici kısmı “Çürük Bağlar” diye bilinen köydür. Bu köyün bu isimle anılması gerçekten dikkat çekicidir. Bunun nedeni 1860'ta Osmanlı Devleti'nde filoksera hastalığının görülmesiydi. Filoksera bir çeşit böcek olup asmanın köklerini kemirerek asmayı çürütür. O dönemlerde Osmanlı Devleti'nde birçok bağ telef olmuştu. Çürük Bağlar köyü de bu hastalıktan etkilenmiş olmalıdır.

Tablo 12: 1923 İzmir ve Kazalarındaki Emlak Çeşitleri ve Kıymetleri¹²¹:

	Diğer Binalar	Çiftlik ve Tarla	Koru ve Orman	Kıymetleri
İzmir	241	10	7	22861195
Urla	17	4	--	814900
Ödemiş	34	2	-	1132700
Tire	3	26	11	964875
Bayındır	15	2	23	502500
Kemalpaşa	18	2	1	1083055
Menemen	56	2	2	856615
Foçateyn	7	11	10	120825
Bergama	15	--	--	666275
Çeşme	10	--	--	177440
Karaburun	1	--	--	48000
Seferihisar	7	8	22	171075
Kuşadası	19	5	--	800725

İzmir'in ilçelerinin durumu 1923 yılından önce tarım alanı %38.5 civarındaydı. Ancak bunun %26.5'inde tarım yapıyordu. Bu bilgiler 1890 Aydın Salnamesinden alınmıştır. O dönemde vilayetin yüzölçümü 53798 km²'dir¹²². Bu dönemde İzmir'in ilçelerinin tarıma uygun alanları rakamlarına da ulaşılmaktadır.

¹¹⁹ Erkan Serçe, 1923 Senesi İzmir Vilayet İstatistiği, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 2001., s. 90.

¹²⁰ A.g.e., Çeş. Syf.

¹²¹ A.g.e., s. 90.

¹²² Abdullah Martal, Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme 19. Yüzyıl, Dokuz Eylül yay., İzmir., 1999., s. 57.

1912 yılından başlayarak Milli Mücadele Dönemi de dahil olmak üzere bu gibi sayısal verilere ulaşmamaktadır.

Tablo 13: İzmir'in İlçelerinin Tarıma Uygun Alanları¹²³
1890/1891 (km² hesabıyla)

Kaza adı	Tarıma uygun	Tarım yapılan	Tarıma uygun olmayan	Ormanlar	Toplam
İzmir	1800	1200	993	244	3037
Bergama	1500	1200	1026	330	2856
Foçateyn	90	80	148	6	234
Menemen	700	450	267	28	995
Çeşme	200	155	305	2	507
Seferihisar	250	210	157	65	472
Kuşadası	210	200	315	96	621
Tire	550	470	472	75	1097
Bayındır	250	200	160	84	494
Ödemiş	600	430	918	225	1743
Urla	250	200	113	7	370
İzmir Sancağı	6400	4795	4874	1162	12426
Aydın Vilayeti	19250	14278	28221	6337	53798

Bu tabloya göre hangi ürünlerin ekildiği olmamasına rağmen Abdullah Martal'a göre bu bölgelerde tarım yapılan alan içindeki çoğunluğu bağcılık oluşturmaktadır. Bu dönemdeki İzmir'in ihraç ürünlerine baktığımız zaman çoğunluğu üzüm oluşturması açısından bu varlığı oldukça doğrudur¹²⁴.

İktisat Kongresinde konuşulan Aşar vergisinin kaldırılması konusu bağcıların da en büyük sorunuymdu. Üzüm aşarı konusundaki haksızlıkların devam ettiğini düşünen halk adeta ayaklanıyor ve vergi düzenini sorguluyordu¹²⁵. Hükümet üzüm aşarı konusundaki haksızlıkların halkın diline düştüğünü görünce üretici ve tüketici açısından aşar hususunda düzenlemelere hal çareleri arıyordu¹²⁶. “İzmir üzümleri hakkında geçenlerde üzümlerimizin değer fiyatıyla satılabilmesini temin maksadıyla İzmir vilayetinde bir içtimai yapılmış ve bağzı mukarrerat ittihaz olunarak Ankara'ya yazılmış idi. Ahiren iktisat vekâletinden İzmir Vilayetine mukarreratı

¹²³ A.g.e., s. 57.

¹²⁴ A.g.e., s. 58.

¹²⁵ **Müşterek**, 23 Eylül 1923.

¹²⁶ **Müşterek**, 13 Eylül 1923.

*mezkure hakkında berucaati cevap verilmiştir.*¹²⁷”. Üzüm fiyatlarının cins, tür ve fiyatları konusunda İzmir Ticaret Odası üyelerinden Behur Benedava’dan bu seneki üzüm fiyatlarının ne olacağı konusunda bilgi istenmekteydi¹²⁸ Borsa satışta ve ihraç fiyatlarındaki belirleme, kuru üzümlerin renk numaralarına göre yapılmaktadır. En kötü renk 7, en iyi renk 12 numarayı alır. Kuru üzümlerin taneleri irileştikçe ve rengi açıldıkça fiyatı ve numarası artar¹²⁹. Buna göre piyasada üzüm, birinci mahsul mallar 300- 320, İkinci mahsul mallar 230-280 kuruş civarında idi¹³⁰. Muhiddin Birgen¹³¹ meslek gazetesinde yazdığı “*İktisat Havzalarını tektik*” adlı yazısında 1923 yılında incir, üzüm, pamuk ve zeytin gibi ürünlerde üreticinin zarar gördüğünü bunun nedenini hayat pahalılığı olarak değerlendirmekteydi¹³². Bu nedenden dolayı da İzmir üzümlerinin dörtte biri ihraç edememiş ve diğer memleketlerle yarışa geriden başlanmıştır¹³³. Bunlara rağmen arada sevindirici haberler de gelmekteydi. Balkan Bankası Filibe şubesi İzmir üzüm, incir ve yağ tacirleriyle iş birliği yapma isteğinde bulunuyordu¹³⁴. Ayrıca Yunan üzümlerinin ihracata etki yapmaması için tüccar bilgilendirilmeye çalışılıyordu¹³⁵. Ama hayat pahalılığı bu dönemde gerçekten en büyük sorundu. Memurlar borçlanarak ya da eşyalarını satarak hayatlarını sürdürmeye çalışıyorlardı¹³⁶. Bu bağlamda İzmir çiftçiler birliğine eski İktisat Vekili İsmet Bey’in başkanlığında önemli kararlar alındı¹³⁷.

1. *“Matbuatla, birlik azalarının şifahi irşadiyle ve çıkarlarıyla çok resmi beyannameyle alakadarları bütün kazalardan çiftçiler birliği teşkil tergeb etmek.*
2. *İzmir vilayetinin henüz birlik teşkilat-ı yapılmayan kazalarında acilen birlikler açmak.*
3. *Tohumlukun bir an evvel tüzüğü ve miktarının nezdinde tespitinde bulunmak.*
4. *Üzüm, incir ve tütün işlerine de teşmil vesairenin teşkiline başlamak.*

¹²⁷ **İkdam**, 20 Ağustos 1923.

¹²⁸ Fikret Yılmaz, Meclis Karar Defterleri 1922-1930, İzmir Ticaret Odası yay., İzmir, 2008., s. 31.

¹²⁹ N. Sami Bektaşoğlu, Ziraat sanatları, Giresun, (T.Y.) s. 100.

¹³⁰ **İkdam**, 4 Teşrinievvel 1923.

¹³¹ Özlem Yıldırım Kocabaş, “*Muhiddin Birgen:15 Aralık 1924- 1Eylül 1925 yılları arasında meslek gazetesini çıkarmıştı. 1924 yılından sonra İstanbul’da öğretmenlik yapmıştı.*”s. 97.

¹³² Özlem Yıldırım Kocabaş, “*Türkiye’de Kooperatif Düşüncesinin evrimi ve Tarımsal Kooperatifçilik*”, Doktora Tezi, DEÜ- Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü, , İzmir, 2002., s. 98.

¹³³ **İstanbul Ticaret ve Sanayi**, Teşrin-i Sani No:1 1923.

¹³⁴ Fikret Yılmaz, a.g.e., s. 32.

¹³⁵ **İstanbul Ticaret ve Sanayi**, Teşrin-i Sani no:1 1923.

¹³⁶ Bülent Durgun, 1919, a.g.t. s. 181.

¹³⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Teşrinisani 1923.

5. *Üzüm ve incir buhranının sebebi hakkında iktisat vekil-i sabıki İsmet Bey'den gelecek içtima'da musahabe tarzında izahat etmek."*

İktisat Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) üzüm üreticilerinin bu durumundan kurtulması için acilen üreticilere borç verilmesi için bankaların ve kooperatiflere emir verildiğini, İzmir Ticaret Odası'nın ise üreticinin doğrudan satış yapması için destek vermesi gerektiğini yazılı olarak bildirmişti¹³⁸. 1923 yılında 18 ulusal 13 yabancı banka bulunmaktaydı¹³⁹. Bu bankalar çiftçiye kredi vermek ve ziraatı geliştirmek açısından oldukça önemliydiler. Yabancı bankaların kredi vermeleri Türkiye Cumhuriyeti'nin yasalarına göre şekil alacaktı. İzmir üzüm ve incirleri ürünleri, şaraplık üzüm amele ve stok işleriyle ilgili düzenlemelere dair Maliye Vekâleti tezkere yayınladı¹⁴⁰.

Ayrıca İzmir'deki bütün mekteplere Almanya'dan ziraat aletleri ismarlandı bu aletlerin kullanımı için yerel ziraat ve fen memurları görevlendirildi. Haşereler için laboratuvar tesisleri kuruldu. Böylelikle üretimi arttırmak ve çiftçinin zirai aletler kullanarak hem zamandan hem de üretimden kazanması sağlanıyordu¹⁴¹. Bu dönemde Rum ve Ermeniler İzmir üzümünün ne kadar kötü şartlar altında üretildiğine dair propagandalar yapmaktaydı. Ahmet Hamdi Bey, bu propagandaları anlatarak bunun önüne geçilmesini istiyordu¹⁴². 1923'te Almanya Türkiye'den bir hayli üzüm alarak, bu üzümleri Hollanda'ya ve Belçika'ya satmıştı¹⁴³. *"Bu memleketin üzümü, inciri, tütününü, palamutu, her şeyi evvelce nasıl kimler gönderir idi? Şimdi niçin gönderemiyoruz? Esbab ve evamil nedir? Bunları iyice bilmemiz lazımdır. Tesib ve lakayid devam ederse, bu işler ehemmiyet verilmezse sonra işin içinden çıkılmaz bir vaziyet karşısında kalacağız"* kordonda vapurların yükleme sesleri duyulsa da bu sadece belli dönemlerde özellikle yaz aylarında üç dört ay sürmekteydi daha sonra bu durum oldukça azalmaktaydı¹⁴⁴. İzmir halkı için üzüm çok önemliydi. *"Yakılan, yıkılan yurdlarını tedarik eylemek için bu sene bütün ümidlerini üzüm mahsulüne bağlamışlar kırıp sarmak, ödünç almak suretiyle ellerine ne geçirebildilerse hepsini*

¹³⁸ İkdám, "İzmir Üzümleri Hakkında", 20 Ağustos 1923.

¹³⁹ Arslan Yüzgün, "Türk Bankacılığının Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 1 İletişim yay., İstanbul 1983., s. 155.

¹⁴⁰ BCA, 030, 10, 182, 254, 6, 2.

¹⁴¹ İkdám, 7 Teşrinievvel 1923.

¹⁴² Türkiye İktisat Mecmuası, 24 Eylül 1923.

¹⁴³ İleri, 17 Temmuz 1924.

¹⁴⁴ İkdám, 4 Teşrinievvel 1923.

*bağcılığa yatırmışlardı*¹⁴⁵”. İzmir için bağların ve üzümün değerini anlatan bu cümleler çok önemliydi.

İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine yazılan bir dilekçede İzmir ve Trakya üzümlerinin şaraplık üzüm haline gelmesi için hazır olduğunu ve bu konuda mekânların yenilenmesi işinin de tamamlandığını Maliye Vekâletine bildirdiklerini, ancak “*Meskurat Rüsümü*” alkollü içkilerle ilgili resmi kararların ve mallar kanunu gibi kanun boşluklarının bir an önce mecliste ele alınması gerektiğini vurguluyordu. Bu dönemde alkol yasakları vardı. Ticaretin gelişmesi açısından bu kanunların yenilenmesi gerekiyordu. Meskurat imali nedeniyle Maznunaleyhima Geredeli Hasibe ile Dilber cezaya çarptırılmış ancak ticaretin gelişmesi gerektiği düşünülerek aflarına dair kanun çıkarılmıştı¹⁴⁶. Bu konuda mahkum edilen Nimetihuda Yelken gemisi Kaptanı Tirebolulu Kör Alizade Temel Bin Cemal’de affı çıkan kişiler arasındaydı¹⁴⁷. Alaiyeli Aleksi eşi Pipi’de affedilenlerdendi¹⁴⁸. 1923- 1925 yılları arasında bu gibi kanun lahiyelerine sık sık rastlanmaktaydı. Konya’da bir kadın kaçak içki yaptığı için yakalanmıştı. Bu konuda kanun boşlukları olduğundan kadın hapis cezası almamış bu ceza yerine yirmi sekiz bin lira para cezası uygulaması yapılmıştı¹⁴⁹. Müskirat kanunu boşluklarından dolayı bazı kişiler hapis cezası alırken bazıları para cezasına çarptırılıyordu. Bu durum mecliste de tartışmalara neden oluyordu. Mazbata Muharriri Hamid Bey bu kanun hakkında “*Doğrudan doğruya mücazati nakdiyeye hükmolunması muktazi olduğuna nazaran mahkeme, neticei muhakemede müskirat imal edenler hakkındaki ahkamı kanuniyeye tevfiikan yani kanunun üçüncü maddesine göre hapsine karar vermiştir. İşte bu mahkumiyet kanunun sarahatine muhalif görüldüğünden tetkikat neticesinde işbu hatayı adlinin ıslahı için Hükümet, evrakı hükmiyeyi Adliye Encümenine göndermiştir. Malumualiniz Men’i Müskirat Kanununa tevfiikan mahakimi cezaiyeden sudur ederek hükümler hakkında derecatı kanuniye meslolunduğundan muhalefeti kanuniyesi mevcud olduğu aşikar olan bu hükmün ancak refi ve iptal suretiyle meydandan kaldırılmasından başka imkanı kanunisi olmadığı itibariyle işbu evrak Meclisi Alinize arz ve takdim edilmiştir*”. Men’i Müskirat Kanununun temyiz hakkı vardı bu

¹⁴⁵ **İkdam**, 4 Teşrinievvel 1923.

¹⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:28, İ:8, 21.3. 1923., C:1 Ankara, 1961., s. 85.

¹⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:1, İ:4, 14.8. 1923., C:1 Ankara, 1961., s. 59.

¹⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:1, İ:5, 16.8. 1923., C:1 Ankara, 1961., s. 69.

¹⁴⁹ **İleri**, 31 Ağustos 1925.

nedenle haksızlıkların olduğu düşünülüyor bazı kişiler temyize gidiyor bazıları ise hapis cezası almak durumunda kalıyordu. Bu nedenle dördüncü maddesindeki temyiz hakkı kaldırılarak bu haksızlıkların önüne geçilmeye çalışıldı¹⁵⁰. Bu konudaki kanun içeriği gerekli memurlar tarafından incelendiğini ama İktisat Vekâleti içeriğinin bazı bölümlerini beğenmediğini belirtiyordu. Bu bölümleri tam anlamıyla tespit edip Maliye Vekâletine bildirecekti¹⁵¹. Halk şarap imalatı yapamıyordu. İzmir ve Marmara havzaları ile Rumeli sahilleri üzüm yetiştirme konusunda oldukça iyi olmasına rağmen bu kanun boşluklarından dolayı üreticinin şaraplık üzümleri telef oluyordu. Bu durumda halkı tahammülsüzlüğe itiyordu. Bu nedenle bu konu bir an önce ele alınıp çözüme ulaşmalıydı¹⁵². İzmir ve Rumeli havzasındaki şarap imalatı konusunda “*meskurat kanunu*” içeriğinde kesin sonuç evraklarıyla, ürünlere damga, harita talimatnamesinin Maliye Vekâletine gönderilmediği belirtiliyordu¹⁵³. Şarap imalatının, Türkiye’nin iktisadi ve bağıcılıkla uğraşan ailelerin geleceği için büyük bir önemi vardı¹⁵⁴.

Üzüm fiyatlarının düşmesi İzmir halkı için çok zor bir durum olacaktı¹⁵⁵. Üzümcülüğün gelişmemesindeki diğer bir sorun da lisan bilgisinden kaynaklanmaktaydı. Lisana önem verilmediği için İzmir dışına çıkan çok az insan oldu. Örneğin incircilik yapan ve daha sonra “*İncir Kralı*” olarak anılan Hefyarsumyan 1874 yılında Avrupa’ya gitmiş ve burada incirlerini tanıtmaya başlamıştı. Bunun nedeni Hefyarsumyan’ın çok iyi lisans bilmesiydi zaten İzmir incir ve üzümlerinin kalitesi dünyada yoktu¹⁵⁶. Diğer bir nedende İzmir yangınıyla ortaya çıkan kereste sıkıntısıydı. Bu olay bağcıların üzümleri kutulama yapamadan ihraç etmesine neden olmuş bu da Avrupa’da hoş görüntü oluşturmadığı için diğer ülke rakiplerinin öne geçmesine ve İzmir üzümlerinin rağbet edilmemesine neden olmuştu¹⁵⁷. Kutu sanayinin kuvvetlendirilmesi ve yerli kutu üretiminin arttırılıp bu sanatla uğraşanların hem işsiz kalmaması ve hem de iş alanının genişletilmesi hakkında İzmir Ticaret Odası Sanayi ve Mesai Müdürü Şerif Bey’in başkanlığında 7

¹⁵⁰TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:29, İ:21, 9.4.1923., Ankara, t.y., C:1, s. 9.

¹⁵¹ BCA, 030, 40, 182, 254, 5, 2.

¹⁵² BCA, 030, 10, 182, 254, 5, 4.

¹⁵³ BCA, 030, 10, 182, 254, 6, 3, 4.

¹⁵⁴ BCA, 030, 10, 182, 254, 5, 1.

¹⁵⁵ **İkdam**, 23 Teşrinievvel 1923.

¹⁵⁶ **İkdam**, 4 Teşrin-i Evvel, 1927.

¹⁵⁷ **Ayın Tarihi**, Eylül 1927 Sayı: 42 “*üzüm kutularının bağlanması*” s. 2459.

Mayıs 1927 tarihinde kararlar almıştı¹⁵⁸. Bu kararın alınması oldukça geçti. 1923 yılında başlayan kutu üretimi sorunu 1927’de alınan kararlara rağmen uzunca bir süre çözüme kavuşamayan konular arasında olacaktı. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı bu sorunun daha da kötüye gitmesine neden oldu.

Tablo 14: 1924 Ürün Tablosu İhracı - İthalı¹⁵⁹:

Ürün	Miktar (kilo)	Dönüm	Dönüm	Miktar (kilo)	İhraç	İthal	Miktar
Buğday	17.254.000	Buğday	297.000	17.254.000	70.528	Buğday	15.874.300
Arpa	20.350.000	Üzüm	----	51.800.000	44.400.000	Arpa	429.825
Mısır	8.200.000	İncir	-----	27.000.000	25.000.000	Susam	32.473
Yulaf	227.000	Tütün	128.840	10.000.000	6.372.000	Yulaf	116.000
Burçak	350.000	Pamuk	-----	1.500.000	1.962.000	---	---
Zeytin ağacı	4.363.500	Susam	-----	825.000	----		
Zeytin tanesi	25.000.000	-----	-----		6.170	----	-----
Zeytinyağı	4.000.000	-----	-----		172.617	-----	-----

Bu tabloya baktığımız zaman İzmir’de 1924 yılında dönüm olarak sadece buğday ve tütün ekimini görmekteyiz. Buğday, arpa, yulaf ve susam üretiminin İzmir’e yetmemekte ve ithal olarak alınmaktadır. Üzüm, incir, pamuk ve susamın dönüm miktarı bilinmemektedir. Bu tabloda en çok ihraç edilen ürün üzüm olarak görülmektedir. İkinci sırayı incir takip eder.

1924 senesinde İzmir’in nüfusu 462.582 Türk, 34.937 Musevi, 1.711 Latin Katolik, 242 Protestan ve 27’si şaibeli ecnebi bulunmaktaydı. Toplam 499.499’dur. İzmir’in ziraat dönüm miktarı 6.140.000 olup bunun yazlık ziraat miktarı ise 412.564 dönümdür¹⁶⁰.

İthalat konusunda Mustafa Kemal Atatürk’ün yazdığı kararname oldukça önem taşımaktadır. Bu belge de ithalat’ın halkın rahatı için olabileceğini ancak bunun Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına uygun bir şekilde yapılabileceğini dile getiriyordu. İthalatın kaşar, tulum ve çeşitleri, kuru gıda ile buğday unu ve kümes hayvanları gibi ürünlerin olacağını 340/3/9 tarihli Ticaret Müdüriyeti Umumiyesi

¹⁵⁸ Fikret Yılmaz, İzmir Ticaret, a.g.e., s. 23.

¹⁵⁹ İzmir Vilayeti Devlet Salnamesi 1925-1926., s. 41.

¹⁶⁰ İzmir Vilayeti Devlet Salnamesi 1925-1926., s. 41.

4/868 numaralı bildiri ve İcra Vekilleri Heyeti 340/2/12 tarihli toplantısında bu kararın alındığını belirtmişti¹⁶¹.

Böylelikle ziraat ve ticaret açısından kolaylıklar sağlanacaktı. Bu dönemde üzüm ve incir önemli bir hububat olarak İzmir'in geleceğini ilgilendiriyor ve 1924 yılında da yine önemli bir mesele olarak gazete sütunlarında geniş makalelere konu oluyordu¹⁶². Aydın demiryolu tarifelerinde değişiklik yapılması istemi gündeme gelmişti bunun nedeni üzüm ve incirlerin daha çok nakledilmesi amacını taşımaktaydı¹⁶³ Halkın çaresizliğine ortak olmak isteyen gazete yazarları bağcılarının yüzlerinin nasıl gülebileceğine dair hükümete öneride bulunuyordu¹⁶⁴. 1924-1926 yılları arasında bankaların sayısı da artmaya başlıyordu. En büyük sermaye ve şubeye sahip Ziraat Bankası gelmekteydi. Sermaye toplamı 22 milyon liraydı¹⁶⁵. Ziraat Bankası'nın gelişimi köylüye kredi vermesi açısından oldukça önemliydi. Ancak ülkenin durumundan dolayı bazen Ziraat Bankası kredi verme işini geciktirebiliyordu. Kredi durumuna çözüm bulmak için Ziraat Bankası İzmirli tüccar ve çiftçiye 800.000 lirayı tahsis edebileceğini ancak bu tahsisi şubat ayında yapabileceğini açıklamıştı. Bu krediyi almak için kışı beklemek çiftçi için işe yaramaz bir durumdu. Bu nedenle yapılan girişimler sonucunda Osmanlı Bankası İzmirli çiftçi ve tüccara iki milyon verebileceğini açıkladı¹⁶⁶. İngiliz ve özellikle Fransız sermayeli olan Osmanlı Bankası'na şüpheyle bakılıyordu. Yerli bankaların kısıtlı kredi vermesi ve zamanında kredi verememesi gibi durumlar ortaya çıktığında Osmanlı Bankası desteği cazip olmasına rağmen, banka için durum aynı değildi yabancı bankacılık faaliyet varlığına devletin alenen karşı olması ve kredi verilirken şartların devlet tarafından sıkı sıkıya incelenmesi bankayı rahatsız etmiyor değildi¹⁶⁷. Bu durumlara rağmen Ziraat Bankası; çiftçiyi pamuk, üzüm, incir, fındık, tütün gibi ürünleri teşvik ederek döviz girdisi kazandırmaya çalışıyordu.¹⁶⁸ Zirai krediler kullanılmaya başlandıktan sonra işletmelerde sermayenin ve işlenen toprağın

---

¹⁶¹ BCA, 030, 18, 01, 01, 09, 17, 11, 92.

¹⁶² **Vatan**, 5 Temmuz 1924.

¹⁶³ **İstanbul Ticaret ve Sanayi**, Teşrin-i Evvel 1924., no: 11.

¹⁶⁴ **İleri**, 24 Mayıs 1924.

¹⁶⁵ Arslan Yüzgün, a.g.m., s. 156.

¹⁶⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Ağustos 1924.

¹⁶⁷ Edhem Eldem, Osmanlı Bankası Tarihi, **Çev:** Ayşe Berktaş, İstanbul, 1999., s. 360-361.

¹⁶⁸ Çetin Yitmener, "*Ziraat Bankasının Cumhuriyet Dönemi Tarım Hayatına Etkileri*", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1996., s. 50.

veriminin arttığı gibi durumlar gözlenmekteydi¹⁶⁹ Şükrü (Saraçoğlu) Bey, mecliste yaptığı bir konuşmada şunları söyleyecekti “*Memleketimizin birçok menabii iktisadiyesi vardır. Bunlar hali faaliyettedir. Ve her sene semere veriyor. Bu mahsulatı, bu masnuatı dünya pazarlarında fazla fiyatla nasıl satabileceğiz diye düşünmek ve buna göre tedabir almak mecburiyetinde iken zannediyorum ki, iktisat Vekaleti yeni yeni mahsulat ve masnuat yapmak hevesindedir. Bendeniz kanaatime göre her ikisi de lazımdır. Fakat her halde daha lazım olan şey, Adana'nın pamuklarını, İzmir'in üzüm ve incirini dünya pazarlarına sevk etmek esbabını hazırlamaktır. Sonra efendiler ben size sorarım; hepimiz yıllardan beri “ Ziraat memletindeyiz, ziraatçiyiz” diye iftihar ediyoruz. Efendiler insan böyle bir iftiharı yapabilmek için dünyanın diğer noktalarındaki hakayika vakıf olmaması lazımgelir. Bilirmisiniz, Fransa'nın Paris şehrinde bir çuval unun kıymeti, bizim Ankara'da Konya'da bilmem nerede aynı çuval kıymetinin tam yarım mislidir. Yani bizim 20 liraya verdiğimiz bir çuval unu onlar on liraya yiyorlar. Bu böyle olduktan sonra biz, ziraat memleketiyiz diyecek olursak zannediyorum bu söze dünya güler¹⁷⁰”. Ülkenin iktisadiyatı savaştan yeni çıkmasına rağmen acımasızca eleştirilmesi gerçekten ilgi çekicidir.*

Ayrıca bu dönemde tarımı geliştirmek ve verimi arttırmak amacıyla Adana Bölge Pamuk Araştırma Enstitüsü, Bilecik Deneme ve Üretme İstasyonu, Rize Çay Araştırma Enstitüsü açılmıştı¹⁷¹. “*Ahvali ticariyemiz, mütemadi bir inkişafı bihakkin ümid ettirecek surettedir. Memleketin ziraat vasıtasıyla kesbü servet edebileceği esası üzerinde geçen sene ittihaz olunan tedabir ahvali umumiyede derhal kendini hissettirmiştir. Gelecek seneler dahi ziraatte mebzul ve feyyaz neticeleri temin ettirecek tedabir başlıca devlet mesailinden addolunması zaruridir*”¹⁷². Gerçekten de yoktan var edilmeye çalışılan bir ülkenin tarımı, bütün olumsuzluklara rağmen, yavaş yavaş geliştirilmeye çalışılıyordu. 1923-1924 yıllarında 501 traktör Tarsus'lu çiftçilere “*Hükümet Malı*” olarak dağıtıldı. 1920-29 yıllarında tarım makinelerini kullanan büyük çiftlik sahipleri ve yardımcılarının askerlikten muaf tutulması, akaryakıt ve kimyevi maddelerin gümrük muafiyeti uygulanması, traktör

¹⁶⁹ Yusuf Saim Atasağun, a.g.e., s. 18.

¹⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:6, İ:111, 25.2.1924, C:1 s. 337.

¹⁷¹ Hikmet Özdemir, “*Cumhuriyet Döneminde Bilimsel ve Teknolojik Araştırma*” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:1, İletişim yay., İstanbul, 1983., s. 266.

¹⁷² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Atatürk araştırma Merkezi yay., Ankara 1997., s. 352.

kullanımının özendirilmesi devlete ait olanların kiralanması gibi uygulamalar hayata geçirildi¹⁷³.

Bu dönemdeki üzüm fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı Ziraat Bankası ve kooperatif kurma fikri gittikçe artıyordu. Çünkü üretici borçlanarak ürün elde ediyor ve ürün hazır olduğunda tüccara gidiyordu. Bu yıllarda üzümde para kazanmak gerçekten zordu. Örneğin Karaburun'daki bağlar % 35 oranında kaybedilmişti¹⁷⁴. Bu nedenle İzmir, Aydın, Saruhan milletvekilleri, İzmir üzüm ve incirleri hakkında fikir alışverişinde bulunarak üreticinin üretimi ve üretimden sonraki durumunu tespit etmeye çalışmışlardı¹⁷⁵. Kütahya Mebusu Ragıp Bey tarafından 1924 yılında İktisat Vekâleti bakanlığına gönderilen sanayi ile ilgili soruları meclise göndermişti. Bu sorular ziraat bankasının İzmir üzüm ve incir tüketimi, kooperatif şirketlerinin Ziraat Bankası'nca itibarlarını vermemesi gibi önemli sorunları içeriyordu¹⁷⁶. Urla'da kurulması düşünülen üzüm müstahsilleri şirketi hakkında yapılan kararnameye göre, şirketin düzenleme ve müracaat belgesinin yeterli görüldüğü ve bu şirketin mallarının onarılması şartıyla açılabileceğini, ayrıca kooperatif şirketleri hakkında düzenleme yazılacağına dair İktisat Vekâleti 29 Nisan 1923 tarih ve ticaret genel müdürlüğü 1052/7771 no'lu kayıta ve İcra Vekilleri Heyeti'nin 8 Mayıs 1923 tarihli tutanaklarına bu durum kaydedilmişti¹⁷⁷.

Nazmi Topçuoğlu¹⁷⁸ 1924 yılında Aydın'da "*Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Şirketi*"ni yeniden kurmaya çalıştı. Kooperatifçiliğin amacı köylüyü tefecilikten kurtarmaktı¹⁷⁹. Aydın'da kooperatif kurma düşüncesi sürerken Menderes ovasının yanması üzücü olayların başında gelmekteydi. Halk savaştan yeni çıkmış; çiftçi kendini toparlamaya, ülke ekonomisine katkıda bulunmaya çalışırken Menderes ovasında birçok bağ, bahçe, tarla yanmıştı¹⁸⁰. Bir tek üzüm üreticileri değil

---

¹⁷³ Mehmet Kayıran, "*Türk Tarımında Modernleşme Çabaları 1923-1950*", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi- Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1995. s. 34.

¹⁷⁴ Ertuğrul Tokdemir, a.g.e., s. 103-104.

¹⁷⁵ **İleri**, 6 Kanunisanı 1924.

¹⁷⁶ BCA, 030, 10, 6, 35, 23, 1.

¹⁷⁷ BCA, 030, 18, 01, 01, 7, 19, 5.

¹⁷⁸ Özlem Yıldırım Kocabaş, "*Nazmi Topçuoğlu: "1881 yılında Aydında dünyaya geldi. İstanbul'da mülkiye mektebini bitirerek aydında devlet memurluğu ve çiftçilik yaptı. 1935 yılında "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu Lahiyası"nda önemli katkıları olmuştu"*. s. 103.

¹⁷⁹ Özlem Yıldırım Kocabaş, a.g.t., s. 100.

¹⁸⁰ **Ahenk**, 2 Eylül 1924.

incir üreticileri de bölgenin sorunu haline gelmişti¹⁸¹. Yeni senenin çekirdeksiz üzümü kutulanarak (on-on iki kilo civarı) bu kutular Museviyulyuti tarafından satın alınarak arabacı Koca Mehmet'in arabasına yüklenmiş; şarkılar eşliğinde kordon boyu dolaşarak limandaki Bunyu Vapuruna yüklenerek ilk mahsul sevinçle Avrupa'ya gönderilmişti¹⁸². İzmir'de 1924 sezonu üzüm ve incir mahsulü İngiltere, Almanya, Hollanda, Belçika, Fransa ve İtalya'ya gönderilmesi halka ümit veriyordu¹⁸³. Tabi ki üzüm mahsulünün getireceği gelir diğer devletlerle kıyaslanıyordu¹⁸⁴.

Tablo 15: 1924 Kanuni Sani'den Kanuni Evvelin Sonuna Kadar İhraç Yapan Ülkeler ve İhraç Edilen Üzüm Miktarları¹⁸⁵

	1000 Goldin	Ton	1000 Gram	Ton
İngiltere	287	701	5	17
Amerika	794	1679	89	92
Yunanistan	395	791	39	85
Türkiye	2029	4561	311	686

İzmir'in Kula kazası üzüm üreticileri 20.000 kilo üzüm, 3261 kilo afyon, 2816 kilo palamut, 89292 kilo tütün olarak açıklanmıştı¹⁸⁶. Mösyö Jiru üzüm ve incirler konusunda İzmir üzümlerinin tadının Kaliforniya, Girit, Afganistan'a göre çok lezzetli olduğunu ama İzmir'in üretim ve nakliye masraflarının fazla olduğunu hükümet ve belediye bu konuda tedbir aldığı zaman gelişimin daha iyi olacağını söylemişti. Başlıca üzüm alıcısının Almanya olduğunu bu sene daha fazla mal alacağını belirtiyordu¹⁸⁷. Ziraat vekili Zekayi Bey incirin kantarını Londra'da 3 şiline kadar satış teklifinde bulduklarını, bu nedenle hükümet üreticinin geleceği için tedbir aldığını, diğer ürünlerden tütünün bereketli olduğunu; ama üzüm için konuşmanın erken olduğunu da belirtti¹⁸⁸. Aydın Saruhan mebuslarının önerisi Avrupa ve Amerika'daki üzüm ve incir ihraç ederken neler yapılıyordu bunun aynısının öğrenilmesi gerekiyordu. Ayrıca bu mebuslar "köy bankası kurulmalı ve

¹⁸¹ **Vatan**, 5 Temmuz 1924.

¹⁸² **Tevhid-i Efkâr**, 2 Ağustos 1924.

¹⁸³ **İleri**, 12 Temmuz 1924.

¹⁸⁴ **İleri**, 12 Temmuz 1924.

¹⁸⁵ **İstanbul Ticaret ve Sanayi** 1927. No:1.

¹⁸⁶ **Ahenk**, 3 Temmuz 1927.

¹⁸⁷ **Vatan**, 5 Temmuz 1924.

¹⁸⁸ **Vatan**, 8 Temmuz 1924., **Hakimiyet-i Milliye**, 7 Temmuz 1924.

tren yolları geliştirilmeli” diyerek öneride bulunuyorlardı¹⁸⁹. Harpten önce İzmir’den Rusya’ya Odesa şehrine 1-2 milyon kilo üzüm gönderiliyordu. Birinci Dünya Savaşı’nda bu ticaret durdu. Rusya’yla Türkiye yaş meyve ihracatını savaş bitiminde konuşmuştu ancak üzüm üreticileri yollarda kendilerini nelerin beklediğini bilmediklerinden buraya üzüm gönderme konusunda tedirgindi¹⁹⁰. Bu dönemde depo fiyatları çok artmıştı. Savaştan önce 300 lirayken 1924 yılında 20 bin lira oldu. Bu nedenle üzüm ve incir ihracatı oldukça azdı. “*üzüm ve incirlerimiz bu sene para idecek mi?*” sorusu bu nedenle bu dönemde çok soruluyordu¹⁹¹. İstanbul’da bu dönemde şiddetli yağışlar yaşanmıştı. Ayastefanos fırtınadan dolayı harap olmuş bu yağmurların İzmir’i etkilememesi İzmir bağcılarını için sevindiriciydi¹⁹². 1923 yılında 640 bin kantar satılan üzüm, 1924 yılında 800 bin kantar satış yapılması yani %20 artış bekleniyordu. İngiltere, Almanya, Hollanda, Belçika, Fransa ve İtalya’ya gönderilen üzümler bu sene (1924) nasıl satılacaktı?¹⁹³. Tütün satışları üzüme göre daha iyiydi. Tütün satışları hakkında Borsa Vekili Adil Bey, “*Bulgaristan’da bandrol usulü bizde de tatbik olunmaktadır.*” Ama Borsa’da yapılan usulsüzlük cezaları yeniden düzenlenmeli diyerek bilgiler vermekteydi¹⁹⁴. Burada açıklanan bandrol usulü ne şekilde yapılmaktaydı bu konuda elimizde bilgi bulunmamaktadır. Ziraat bankası üreticiye verdiği krediler konusunda icra vekilleri heyetince kabul olunan maddeler şu şekildedir.

1. “*Zirâiden alınacak dîn senedi hazine nâm-u hesabına olduğu cihetle Zirâ’at Bankası’nın takîbât-ı icrasına salâhiyeti olmadığından tahsil edilemeyen matlubâta iane-i dîn senedi aynen mal sandıklarına devrolunacaktır.*”

2. *Mal sandıklarına devredilecek masraf sandığının divân muhasebatınca vize vesairesine mütaalik muameleden Zirâ’at Bankası hiçbir nev’ mesuliyet kabul etmez.*

3. *İşbu tevziyenin icrasının istilzam ettireceği masârif-i zâruriye ile on dördüncü madde vecîbince peşinen tahsil edilecek, yüzde beş mal sandıklarından alınacak, avanslardan mahsub ve istifâ olunacak ve mal iane vekillerine Zirâ’at*

---

¹⁸⁹ İleri, 6 Kanunsani 1924.

¹⁹⁰ Sadayı Hak, 25 Temmuz 1924.

¹⁹¹ İleri, 17 Temmuz 1924. İleri, 12 Temmuz 1924.

¹⁹² İleri, 13 Ağustos 1924.

¹⁹³ İleri, 17 Temmuz 1924.

¹⁹⁴ Vatan, 11 Temmuz 1924.

Bankası'ndan bu husus hakkında vesâik-i müsbeteye verilecek antlar muteber olacaktır.”

Bu kararlar alınırken iktisat müdüriyeti hesap ve mülkiye müfettişleri Naci ve Şükrü Beyler tarafından iktisat müdürlüğünün harcamaları incelemeye alınmıştı. Türkiye'nin kısıtlı bütçesiyle yapılan harcamaların incelenmesinin yapılması olması gerekendi¹⁹⁵.

Ziraat mütehassısları ziraat mekteplerinin iyileştirilmesi, gelişmesi için sorunlara çözüm arıyorlardı¹⁹⁶. Devlet ayrıca köylüye numune çiftlikler verilmişti. Kitaplar bastırıldı. İzmir, Bursa, Beykoz Ziraat Mektebi bağcılık, arıcılık, ipek böcekçiliği çiftçiliğe uygulanabilir hale getirildi¹⁹⁷. Adana'da on yedi bin lira harcanarak zirai alet edevat Macaristan'dan sipariş edilmişti. Zirai aletlerin kullanımının yaygınlaştırılması gerektiği düşünülüyordu. Adana'dan sonra Eskişehir, Konya ve Çorum'a da bu imkânlar sağlandı. Ayrıca Adana'da pamuğun gelişmesi için çiftçiye kredi verilmesi gibi imkânlar sağlanmaya çalışılıyordu¹⁹⁸. Ziraat vekâletinden alınan iki buçuk milyon lirayla kazalara baytar ve ziraat memuru gönderilmesi, ormanlara korucu gönderilmesi, koruculara kalacak binalar yapılarak buralara telefon hattı döşenmesi gibi uygulamalar yapıldı¹⁹⁹. Bu dönemdeki reklamlara bakacak olursak Hüseyin Refet Bey'in reklam yazısı dikkat çekmekteydi.

Üzüm Kızı Rakısı

*“Karşı koymak diller isen şair
Kâinatın “zeneb”li yıldızına
mezeler ve buzlu bir su ile
gece gündüz sarıl üzüm kızına.”*

---

¹⁹⁵ **Tanin**, 3 Temmuz 1924.

¹⁹⁶ **İkdam**, 22 Temmuz 1924.

¹⁹⁷ **İkdam**, 18 Temmuz 1924.

¹⁹⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Eylül 1924.

¹⁹⁹ **İkdam**, 18 Temmuz 1924.

Tablo 16: Üzüm Piyasası²⁰⁰:

ALICI	ÇUVAL	FİYATI
Alioti	707	49- 36
Nehur Yenadave	652	38- 20
Salamon Celardin	386	40- 25
İzmirli Talat Bey	262	37- 34
Murdo Hay Taranto	254	38,5- 33
Savul Benamayor	209	36- 40
Avram Azikir	607	35- 28
Jiras	183	35,5- 29,5
İshak Elhadef	169	36,5- 34,5
Piyer Alioti ve Manyatı	255	36,5- 31,5
Vitol	187	39- 30
Baci	127	34- 33
İstanislal Rodis	87	36- 38
Karasu	75	45,5- 29
Buldanlı Kadri Bey	69	39- 32
Mehmet Nuri ve Şurekası	64	34- 32
Hasekya Amadu	52	31- 33
Vilyim Çeyo	44	38- 34,5
Mudyano	40	40- 30
Muez Aşer	47	36
Cevahirci Biladerler	42	36- 58
Jiro	41	37- 33
Müftizade Ahmed Bey	40	34
Zi Halis Purodes	25	46- 29
Len Reciv	35	43- 34
Fesçizade Galib Bey	31	34- 29
Salepçizade Refik Bey	36	37
Hasan Sabri Efendi	21	38- 35
Mustafa Süleymanoviç Efendi	10	38
Efrahim Kohen Mahdumleri	12	38
Hayım Mızrahi	43	36- 27
Alfred Rehyo	6	38
Küçük Mehmet Efendi	1	35
İsrail Efendi	1	35
		4099 yekûn çuval

Üzüm piyasasındaki alıcılara baktığımız zaman çoğunluğun Türk olmadığını görmekteyiz. Tüccar kesim genellikle Yahudi, Ermeni vb. milletlerden oluşmaktaydı. Türk kesimi tüccarlıktan daha çok üretici durumundaydı. Fiyat aralığına

²⁰⁰ **Sadayı Hak**, 28 Ağustos 1924.

baktığımızda ortalama fiyat aralığı 30 ile 35 lira arasında değişmekteydi. Diğer aylardaki üzüm satışlarına baktığımızda 2 Eylül 1924 yılı günü 3733 çuval üzüm satılmıştı. Genelde üzüm piyasasında alıcıların isimleri aynı olmakla birlikte çok az değişiklikler gözlenmektedir. Bu tarih deki alıcılardan Patarson, Dihilis Berudres, Heskiya Amedu, Mahmud Nuri Efendi, İshar Biladerler bu alıcılara eklenen isimler arasındaydı. Yunan üzümlerine gelince bunlar Londra piyasasında 45 ila 37 şilin arasında satılmaktaydı²⁰¹. Üzüm fiyatları bu durumdayken ekme fiyatları her bir çuval 1009 kuruş, ekmeğin kilosu ise 17 kuruş, fırıncılarda ekmeğin kilosu 24 kuruştur²⁰². Ayrıca İzmir’de ekme için yeni değirmenlerde yaptırılıyordu²⁰³.

Ziraatta gelişme sağlanması amacıyla yapılan çalışmalar içerisinde bağların gelişmesi içinde yapılan çalışmalar vardı. Buna örnek olarak Halkalı Ziraat Mektebi Aliyesi Kimya-ı Müderrisi Nurettin Menşî üzüm kurutma işleminde dikkat edilmesi gereken hususları tek tek anlatmasıydı. Bunları yöre yöre nasıl yapıldığını gözlemler neticesinde kurutma oranlarını vererek anlatmaktadır. Üzüm kurutma işleminde önemli olan üzümün altın sarısı renginde olmasıydı üzüm kurutma işleminde potasyum karbonatla su ve zeytinyağı ilave edilerek yapılıyordu. Üzümler ağustos ve eylül ayında kurutulurdu²⁰⁴. 17 Ağustos’ta üzüm, bağlardan koparıldığı zaman sergiye hemen serilir. 29 Ağustos’ta sergi mahallinden kaldırılırdı²⁰⁵. Kurutma işleminde toza karşı mukavva kâğıtlar kullanılması gerektiği ya da yüksek kerestelerden yapılma çadır denilen yerlerin en uygun ama masraflı olduğundan bahsetmekteydi. “Lehderer” markalı potası İzmir yöresi bağcıları kullanmaktaydı²⁰⁶. Nefis kuru üzüme ulaşmak için (86, 25) karbonit potası kullanıldığı zaman en nefis kuru üzüme ulaşırdı²⁰⁷. Eskiden Potasa yerine gül suyu kullanılarak kurutma işlemi yapılırdı. Karaburun bağcıları 30-40 okka suya bir okka zeytinyağı, Manisa’daki bağcılarda Karaburun’daki bağcılarına göre zeytinyağını çok koyardı. Üzüm çok suluyorsa zeytinyağı az konulurdu²⁰⁸. Kuru üzümlerin toplanma işlemi gündüz ve günün en sıcak zamanında yapılıyordu. Akşam serinliğinde çöplerinden ayırma

---

²⁰¹ **Sadayı Hak**, 7 Eylül 1924.

²⁰² **İkdam**, 17 Ağustos 1924.

²⁰³ **İleri**, 14 Teşrin-i Evvel 1924.

²⁰⁴ **Ziraat Vekâleti Mecmuası**, Ağustos 1925.

²⁰⁵ **Ziraat Mecmuası**, 1925.

²⁰⁶ **Ziraat Vekâleti Mecmuası**, Ağustos 1925.

²⁰⁷ **Ziraat Mecmuası**, 1925.

²⁰⁸ **Ziraat Vekâleti Mecmuası**, Ağustos 1925.

işlemi yapılır. Makineli tarıma geçilince üzüm savurma adı verilen makineler kullanılmaya başlanmıştır²⁰⁹. İzmir'in Ödemiş kazasına hükümet tarafından 300 pulluk verilmişti²¹⁰. Bu gibi ziraat aletlerinin verilmesi sevindirici olmasına rağmen 1924 senesi mahsulünün aşar hisseleri ziraat bankasına ziraat birlikleri tarafından ödenecekti²¹¹.

Ayrıca bu dönemde Avustralya “*Daily Mail*” adlı gazete İzmir üzümlerinin çok sağlıksız şartlar altında üretim yapıldığını yazmaktaydı²¹². Gazetenin yazısı üzerine İzmir üzümlerinin üretim yerlerinin resimleri yayınlanmıştı²¹³. İzmir Bölgesi Ticaret Müdüriyeti Başvekâleti celileye bu konuyla ilgili dilekçe yazarak İzmir bölgesinde üretilen malların kaliteli olmadığını hatta bu durumun fotoğraflarla kanıtlandığına dair “*konülatoların müdahalelerine*” yapılan haberlerin ele alınıp incelenmesi istenmekteydi²¹⁴. İzmir Ticaret Odası toplantı yaparak sağlık koşullarının daha iyi olması gibi kararlar almıştı. Bu kararlar üzüm işletmelerine gönderildi²¹⁵. Bu talimatname altı bölümden oluşmaktaydı. Her bölüm ayrı ayrı işletmelerin nasıl olması gerektiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktaydı. Üzüm işletmesi açmak isteyenler ilk olarak İzmir Ticaret Odası ve belediyelere başvuracaklardı. İşletme açılacağı zaman belediye tarafından kontroller yapılacak ve ona göre izin belgesi alınacaktı. Her işletmenin zemini tahta ya da çimentoyle kaplı olacaktı. Çalışanlar için tuvaletler özenli olacak, ayrıca tırnak fırçası barındırılacaktı. Sıcak ve soğuk su tesisatı yapılacak, haftada bir her yer kükürtlü suyla yıkanacaktı. Üzüm ve incirlerin bulunduğu yerlerde çalışanlara mutlaka ayakkabı “*lapçin*” giyme zorunluluğu da getiriliyordu. Bu talimatname işletmelerin görülen yerine asılmış olması şartı getiriliyordu²¹⁶. Üzüm mahsulünün üretici tarafından nasıl sağlıklı bir şekilde saklanması gerektiğine dair bildiri yayınlanıyordu. Bu bağlamda depoların standart havasını dahi ele alıp üreticiyi bilgilendiriyordu²¹⁷. Bağcılara müzayede

---

²⁰⁹ N. Sami Bektaşoğlu, a.g.e., s. 100.

²¹⁰ **İzmir Devlet Salnamesi** 1925-1926.

²¹¹ Fikret Yılmaz, a.g.e., s. 45.

²¹² **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1925.

²¹³ **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1925.

²¹⁴ BCA, 030, 10, 150, 126, 4, 1.

²¹⁵ Fikret Yılmaz, a.g.e., s. 45-46.

²¹⁶ A.g.e., s. 250-252.

²¹⁷ **Meslek**, 14 Temmuz 1925.

haberleri, gübre konusunda yüz güldürücü kaynak haline gelmişti²¹⁸. Devlet üreticinin ihtiyaç duyduğu tedbirleri gündeme getiriyordu²¹⁹. “İktisat havzalarımızı tetkik: İzmir Havzasının en mühim bir mahsulü: Üzüm Alelamum bütün istihsal işlerimizde mevcut olan iktisaddan üzümçülüğümüzün süratle müteessirdir. Bu asırda teşkilatımız iktisat olmak: üzümçülüğümüzde...”²²⁰. “Üzümçülüğe bir an önce en önemli iktisadımız olmalıydı. Türk üzümçülüğü üzümlerimizi kurtarmak için fenni yeni bir usule gerek vardır”²²¹ gibi haberler bu dönemi çok meşgul etmekteydi. İzmir Bornova üzümünün daha sağlıklı kurutulması için Halkalı Ziraat Mektebi müderrislerinden Nureddin Münşi ve Ahmet Hamdi Beyler İzmir’e tayin edilmişti²²².

Nureddin Beyle yapılan röportajda verdiği cevaplar şu şekildeydi²²³.

“Ziraat vekâletine yaş üzüm kurutmak usulüne dair mufassal bir rapor ita ettiğiniz doğru mudur?

- Evet! Bir ay refikim Ahmet Hamdi Beyle birlikte tahlilat-ı kimyevide bulduk. Ve bu hususta vekalet rapor ve numuneler yolladım.

- Raporun minderhanı hakkında bizi tenvir eder misiniz?

- Evvela ibtidayi usulün hataları izah edildi. Üzüm kurutma, bir nevi konserviciliktir. Bunda gaye, üzümü Afyon sarısına yakın bir renkte yumuşak ve gayr-ı ratıb bulundurmaktır. Bu neticeye ne Fransa ne Almanya ne de Amerika vasıl olmuştur. Çiftçiler ekseriya esmer renkte, ekşimtrak mahsul olarak mütezarrır olurlar.

Aynı celseden iyi mahsul elde etmek için taharriyat-ı kimyevide bulduk. Raporumun ilk kısmında üzümün hasadı tathiri, nakli ve sergide (potasa) mahlülünden şerbet verilmesi gelerek muhafazası vesaire mevzu-bahs edilmiştir. Fakat asıl mühim mesele bandırılmayan ve kurutmağa terk olunan üzümün hali, (potasa) ve bununla birlikte konan yağın derecesi silmemekle alınan mahsulün evsâf-ı ticariyesini gaib etmesi ve bizim tecrübe ettiğimiz potasa (karbonit potas) muhavelemiz ile otuz beş serilmiş fey mahsulümüzden alınan neticeler der. Muhtelif

²¹⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 3 Şubat 1925.

²¹⁹ Meslek, 14 Nisan 1925.

²²⁰ Meslek, 21 Nisan 1925.

²²¹ Meslek, 28 Temmuz 1925.

²²² Meslek, 28 Temmuz 1925.

²²³ Meslek, 28 Temmuz 1925.

derecelerde (potasa) ve zeytin yağı muhalevatıla bandırılmış üzümlerden en iyisinin satışından asgari eskisine nispetle bir milyon lira fazla kâr edilecektir. Üzümlerimizin hiçbir memlekette bu kadar fuzuli yere bağların taraftarın değiller; ancak kimyevi küreler istimaliyle azami derecede istifade edecektir.”

“Üzümcülüğün Müdafası” Manisa’da üzümçüler birliği meydana getirildi²²⁴. Ancak Manisa’daki birlik İzmir’deki bağcılarla bağını kopartmayarak ve sürekli irtibat halinde olmasıyla üzümçülüğü daha iyi yerlere taşıyabilirdi²²⁵. Kooperatiflerin kurulması bağcılara ne gibi yarar sağlayabilir? Bu sorulara şu şekilde cevap veriliyordu. Bağcıların üzümlerinde kullandığı göztaş ve kükürt topluca kooperatif tarafından alındığında daha ucuza alınacak, bağlar sigortalananacak, kurutulan üzümlerin ıslanmaması için üreticiler topluca önlemler alacak ki bunun için malzeme sıkıntısı yaşanmayacaktı. Üretici tüccara karşı güçlenecekti²²⁶. Bu dönemde İzmir’deki tüccarların Türk paralarını İngiliz parasına çevirerek iş yapmak istediği haberleri de çok yaygınlaşmıştı, Ticaret Odası Başkanı Hüseyin Bey böyle bir şeyin olmadığını belirtiyordu²²⁷. Tüccarın kazanması da en güç sorunlardandı. Ticaret artsa da tüccar para kazanamıyordu. Ticaretten para kazananlar büyük kuruluşlardı. Tüccar depo kiralamak zorundaydı. İzmir’de depo kiralari çok pahalıydı bu nedenle hem üretici hem de tüccar para kazanamadığından yakınıyordu²²⁸. Üzümcünün diğer bir sorunu da malların depolanması yüklenmesi sırasında ortaya çıkan sorunlardı. Mal yüklenirken zarar görüyordu ayrıca yükleme yapıldıktan sonra zamanında hareket etmeyen tren, gemi gibi araçlarda kalan mallar çürümeye yüz tutuyordu²²⁹. Bütün bu olumsuzluklara rağmen üzümler toplanıyor, kurutuluyor, böylece üretici ve tüccar ayakta kalmaya çalışıyordu²³⁰.

Ekim ayında Ankara’da Ziraat Kongresi düzenlenecekti. Uzmanlar on senelik ziraat programı konusunda sorulan sorulara yanıt bulmaya çalışacaklardı²³¹. Bu sorular hem yabancı araştırmacılar hem de Türk ziraatçılar tarafından incelemeye alınmıştı. Tarımı geliştirmek için ne gibi faaliyetlerin yapılması, üretimin artması

²²⁴ **Meslek**, 2 Haziran 1925.

²²⁵ **Meslek**, 2 Haziran 1925.

²²⁶ **Meslek**, 21 Nisan 1925.

²²⁷ **Vakit**, 1 Eylül 1925.

²²⁸ **Meslek**, 11 Ağustos 1925.

²²⁹ Fikret Yılmaz, a.g.e., s. 19.

²³⁰ **Meslek**, 18 Ağustos 1925.

²³¹ **Vakit**, 29 Eylül 1925.

için gerekli koşulların oluşturulması, çiftçinin daha iyi hizmet alabilmesi için kredi veren kuruluşların artması gibi başta çözülmesi gereken sorunlar arasındaydı²³². Berlin’de “*Doçe Tagas Çaytung*” İstanbul muhabiri Türkiye’nin üzüm ve incirlerini överek anlatır “*İzmir’den memalik-i ecnebiyeye üzüm ve incir ihraç edilmezden, daha doğrusu İzmir’e gelmezden evvel bütün ticaret-i üzüm ve incir depoları baştan aşığıya yıkanır, badana edilir, üzüm ve inciri yıkamağa, temizlemeğe mahsus makinelerde ayrıca yıkanır, temizlenir ve silinir. Mahsul depolarda yerleşince bunları kutulara koymak ve dizmek için İslam kadınlar çalışırlar. Ben bu kadınların cümlesinin işe başlamadan, bir incir ve üzüm danesine dokunmadan ellerini dirseklerine kadar sabun ile yıkadıklarını gördüm. Bu kadınlar bir defa değil günde birkaç defa ellerini sabun ile yıkarlar*”²³³. Üzüm üretiminin sağlıksız koşullarda yapıldığına dair yapılan propagandalara karşı bir cevap niteliği taşıyordu. Bu dönemde Fransa İzmir’den gönderilen üzümlerden fazla vergi almıştı. Fransa hükümeti bu durumu 30 Mayıs 1923 tarihinden önce gelen mallardan dolayı olduğunu açıklıyordu²³⁴. Bu dönemde ihracatı arttırmak için tüccarlar yurtdışındaki sergilere katılıyordu. “*Beynelminel Budapeşte Panayırı*”, “*Akdeniz Vapurı Sergisi*”, “*Paris Sanayi-i Tezyiniye*” Sergilerdi. Londra’daki bir sergide tüccarlar ürettikleri tütünleri sergiledi²³⁵. Paris’te *Beynelminel Zirâ’at Kongresi* içinse mayısın sonuna doğru hükümet adına Zirâ’at Müdür-i Umumisi Ali Rıza ve İstanbul Zirâ’at Başmüdürü Hikmet Bey gönderilmişti²³⁶.

Tablo 17: 1925 Kanuni Sani’den Kanuni Evvelin Sonuna Kadar İhraç Yapan Ülkeler ve İhraç Edilen Üzüm Miktarları²³⁷:

	1000 Goldin	Ton	1000 Gram	Ton
Amerika	849	2051	176	446
Yunanistan	195	400	26	45
Türkiye	898	1496	130	217

²³² **Vakit**, 29 Eylül 1925, **İkdam**, 15 Eylül 1925.

²³³ **Meslek**, 25 Ağustos 1925, **Milliyet**, 7 Eylül 1925.

²³⁴ **Meslek**, 12 Mayıs 1925.

²³⁵ **Meslek**, 24 Mart 1925.

²³⁶ **Meslek**, 12 Mayıs 1925.

²³⁷ **İstanbul Ticaret ve Sanayi** 1927. No: 1.

İzmir’de 1925 yılında 1.916.600 üzüm, 3.028.400 kilo incir ihraç edilmişti²³⁸. Avrupa’daki gümrük tarifelerini İzmir’deki Munteşir Ticaret gazetesi şu şekilde anlatmaktaydı²³⁹ “*Daha mahsullerimizi idrak eylememiş olduğumuz şu sıralarda har halde calib-i dikkat ve nazar birtakım mesai karşısında bulunuyoruz. İngiltere Hükümeti, imparatorluk mahsulâtının temin-i revacı için her teşebbüsü yapmağa amade bir vaziyetle mukaddime-yi icraat olmak üzere parlamentoya Avusturalya’dan gelecek kuru meyvelerin ithali resminden muafiyet ve istisnaiyeti isteyen bir lahiya tevdî’ ediyor. Çekoslovakya hükümeti Yunan üzümleri için henüz – bu hükümetle ticaret muahedesi akd eylemediğimizden- daha müsait şerait ihzar eylemiş bulunuyor ve üzümlerimiz Yunan üzümlerinden daha çok yüksek bir gümrük ile Çekoslovakya’ya girebiliyor. Almanya ise evvela üzümlerimizden almakta olduğu gümrük resmini üç misline iblağ ile başladı. Geçenlerde Yunan üzümlerinin Almanya’ya bilaresm kabulü hakkında Almanya’ya hükümetince verilmiş bir karardan şaiya halinde bahsediliyordu. Artık bunun da bir hakikat olduğu bugün anlaşıldı.*” İzmir’in kazalarına baktığımız zaman Ödemiş kazasında 619.300 kilo üzüm, Seferihisar kazasında 20.000.000 çekirdeksiz üzüm, Foçateyn kazasında 500.000 kilo kuru üzüm, Karaburun kazasında 750.000 kuru üzüm elde edilmişti. Ayrıca Karaburun kazasında 30.000 dönüm kuru üzüm bağı, Bayındır kazasında da 1.700 dönüm bağ bulunduğu bilinmekteydi²⁴⁰. Bayındır kazasından ne kadar verim alındığına dair bilgi olmadığı gibi Karaburun ve Bayındır kazaları hariç ne kadar dönüm bağ olduğu kayıtlarda bulunmamaktadır.

---

²³⁸ **Milliyet**, 16 Eylül 1926.

²³⁹ **Meslek**, 2 Haziran 1925.

²⁴⁰ **İzmir Devlet Salnamesi**, 1925-1926. s. 424.

Tablo 18: 1925 Yılı İzmir Üzüm Müesseseleri²⁴¹:

Müessesenin Nev-i İştilal ile Yad Olunduğu	Müessesenin İşleten Zat ya da Şürekası	Müessesenin Tabiatı	Kaç Bar-gir Kuvvetinde Olduğu
Üzüm Tedhirhanesi	İzmirli Talat Bey	Türkiye	11
Üzüm Tedhirhanesi	Yakov Necirya	//	5
//	Peterson ve Şirketi	İngiliz	25
//	Dramalı Muhiddin Altın Bey	Türkiye	8
//	Jiro ve Şirketi	Fransız	31
//	Te Vital Kumpanyası	İngiliz	25
//	Te Vital Kumpanyası	İngiliz	15
//	Şerifzade Rıza Bey	Türkiye	8
//	Alioti Ticarethanesi	İtalyan	35
//	Hacı Midhat Aziz Bey ve Deprezuka Volet	Türk- Amerikan	10
//	Behur Benedava	Türkiye	8
//	Yudah Karasu	Türkiye	2
//	Terika Biladerler	Türkiye	16
//	İsak Elhadeş	Türkiye	13
//	Mösyö Solari	Türkiye	3 ve 16
//	Rofuzlabe ve Jozek Perçeyo	//	3
//	Peterson Biladerler	İngiliz	12
//	Danyel Seydi	Türkiye	19
//	Ezikri Velevi	//	8
//	Hayim Mizrahi	//	13
//	Kohler ve Şürekası	Türkiye	8
//	Murde Hay Taranto Efendi	//	10
//	Peyaçi ve Mahdumleri	//	7
Türk-Alkol Fabrikası	Mösyö Judis	Fransız	40

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere İzmir’de toplam üzüm tedhirhanesi sayısı 22’dir. Bunlardan bir tanesi Türk- Alkol fabrikası Fransız işletmesi vardı. Bu 22 işletmenin 15 tanesi Türk, bir tanesi Türk- Amerikan şirkettir. Türk şirketlerin işletmecileri genellikle Yahudi Türklerden oluşmaktaydı. Bu şirketlerin alkol şirketleri de dâhil toplam çalışanı 327 ile 343 arasında değiştiği söylenebilir.

²⁴¹ İzmir Devlet Salnamesi, 1925-1926. çeş. syf.

Yukarıda da isimleri geçen Alioti, Jiro ve Şürekası ve Atıf Bey gibi isimler üzüm ambarlarını yeniden düzenleyerek Tiriste'ye üzüm ihracı yapmaya çalışacaklardı²⁴².

Tablo 19: 1925 Yılında Türkiye'nin Üzüm İhraç Ettiği Ülkeler²⁴³:

	Kanun-ı Sani		Şubat		Mart		Toplam yekun	
	kilo	kuruş	kilo	kuruş	kilo	kuruş	kilo	kuruş
Amerika	45600	2052000	193550	8709750	42310	1903950	281460	12665700
Fransa	11139	445341	----	----	---	----	11139	445341
Suriye	1525	60013	5191	213590	10433	473985	17149	747593
Bulgaristan	----	----	7860	353700	----	----	7860	353700

Bu tablo da ilginç olan kısım Amerika üzüm ihracatında oldukça ileri düzeydeydi. İhraç konusunda diğer ülkelerin üzerinde yer almasına rağmen nasıl oluyor da İzmir'den üzüm alıyordu?

Atatürk ve Küçük Bir Üzüm Hikâyesi: “Atatürk'ün emir başçavuşunun anılarında anlattığı hikâye şu şekildedir: Günlerden salıydı. O zamanlar Salı günleri Ankara'da Pazar kuruluyordu. Atatürk, eşeğine iki üzüm küfesi sarmış ihtiyar bir köylüyü görünce durup köylüye üzümü nereye götürdüğünü sordu. Köylü de pazara satmaya götürdüğünü söyledi. Bunun üzerine Atatürk'le köylü arasında sıkı bir pazarlık başladı.

Köylü iki küfe üzüme yüz para (iki buçuk kuruş) istiyor; Atatürk de iki kuruş veriyordu. Köylü razı olmuyor, yüz parada ısrar ediyordu. Atatürk yeniden pazarlığa başlıyor; ama ihtiyarı bir türlü kandıramıyordu. Bir ara ihtiyar istediği fiyatı alamayınca kızarak eşeğini sürmeye başladı. Atatürk yine durdurdu. Tekrar pazarlık etmeye başladı. Nihayet ihtiyarla üzümler için iki kuruş beş paraya anlaştı. İhtiyar memnun oldu ve parasını beklemeye başladı. Atatürk ağır ağır elini yeleşinin cebine sokup para aramaya başladı. Bir türlü bulamıyordu. Hava çok sıcaktı ve ihtiyar köylü de uzaklardan geldiği için alnında terler birikmiş, bir an evvel parasını almaya bakıyordu. Bu esnada Atatürk, “Bak işte, param yokmuş” deyince, ihtiyar Atatürk'e doğru aksi aksi bakış attı ve söylene söylene eşeğini sürmeye başladı. Atatürk biraz sonra köylüye yetişerek yine durdurdu. “ baba, param yok ama üzümünü alacağım. (

²⁴² **Ayın Tarihi**, Eylül 1927 Sayı: 42.

²⁴³ **İzmir Ticaret ve Sanayi**, 1 Kanun-i Sani 1926.

Çankaya'yı göstererek) Şurada akrabalarım var. Oraya gidelim, paramı orada vereyim” dedi. İhtiyar hem çaresiz, hem de üzümünü satabilmek hevesiyle razı oldu. Hep beraber Çankaya'ya gittiler. Atatürk'ün işaretini üzerine Ali Çavuş, Yaver Muzaffer Bey'e köylüye 50 lira verilmesi gerektiğini söyledi. Yaver muzaffer bey bütün bir elli lirayı köylüye uzatınca büsbütün kızan köylü parayı kapıldığı gibi yere fırlatarak, “dağ başında ben bu parayı nereye bozdurayım? Benimle alay mı ediyorsunuz?” dedi ve tekrar üzümleri eşeğine yüklemeye başladı. Atatürk çok sevdiği bu ihtiyara gülümseyerek bakıyor ve fazla üzmemek istemiyordu. Yine de dayanamadı ve “baba, eşeği bize bırak öyleyse” dedi. İhtiyarın ters ters bakması, Atatürk'ün yanındaki herkesin gülüşmesine yol açtı. Üzüm küfelerini yüklemeye çalışan ihtiyarın kulağına muzaffer bey “ 50 lirayı Mustafa kemal size hediye ediyor, üzülme” deyince yaşlı köylü o güne kadar yüzünü görmediği, yalnız adını işittiği Atatürk'ün eline sarıldı ve yüzünü gözünü sürmeye başladı. Gözleri sevinçten yaşla doldu. Atatürk de gülerek onun arkasını okşadı ve “ kusura bakma baba, seni sevdim” dedi²⁴⁴.

2.3.1. Aşar Vergisinin Kaldırılması

Aşar vergisinin kaldırılma konusu ilk olarak Türkiye İktisat Kongresinde ele alınmıştı. Bu konuyla ilgili şu kararlar alınmıştı.

Madde 1- Aşarın Lağvı. (çiftçi ve işçi grupları müttefikan kabul, sanayi ve ticaret grupları “ bugünkü aşar usulünün lağviyle yerine adil bir usulün ikamesi” teklif.)

Madde 2- Türkiye’de yaşayan bütün etrafda şamil olmak üzere ve bütçede tevazün temin maksadıyla herhangi bir nam ve herhangi bir usul ile olursa olsun mutedil bir vergi ihdas edilmesi. (Aşarın Tamamen ilgası veya şeklinin tadili yüzünden Devlet Bütçesinde tahaddüs edecek tevazün noktası hakkında bir suret-i tesviye ittihaz ve iraesı ciheti müttefikan kabul, sanayi ve ticaret grupları bu bapta verecekleri layihalarda gösterecekleri yeni ve mutedil bir aşar usulünün ikamesini teklif, işçiler

²⁴⁴ Zeynel Lüle, Mustafa Kemal’in Can Yoldaşı Ali Çavuş, Doğan Kitap, İstanbul, 2008., s. 140- 141.

alehtlak aşar yerine bir verginin şeklini bir layihaya rapdedeceklerini beyan, çiftçi grubu ise maddenin aynen kabulünde ısrar etmişlerdir²⁴⁵.)

17 Şubat 1925 tarihinde 552 sayılı kanunla “Dime” “Öşür” adlarıyla anılan Aşar vergisi kaldırıldı. Hayat pahalılığı bu dönemin en büyük sorunları arasındaydı. Çiftçi toprağını ekip biçse de elinde avucunda bir şey kalmıyordu. Savaşlardan sonra hayat pahalılığının olması normaldi ancak Aşar vergisinden dolayı köylünün gelişme sağlaması gibi bir durum olamıyordu. Çatalca Mebusu Şakir Bey Aşar vergisinin başka bir yönüne dikkat çekmekteydi. “*Duçarı istila olan yerlerde düşman tarafından vuku bulan gasp ve yağma ve ihraklar dolayısıyla birinci Büyük Millet Meclisince neşir buyurulan 295 numaralı kanunun mucibince o gibi mahallerde aşar iltizam etmiş olanlar, aşar nizamnamesinin 55’nci maddesindeki kuyudu bir derece tevsian temin edilen müsaadat ancak 1336 ve 1337 senelerine münhasırdır. Halbuki Trakya havalisini 1338 senesinde Yunanlılardan istirdat edildiği gibi istirdat şekline göre Yunanlılar bu havalide gasp, yağma ve tahribat için daha çok fırsatlara malik olmuşlar ve gayri Müslim mültezimler; Yunanlılarla beraber memleketi terk ederken Müslim mültezimler, Yunan Hükümetine aşarı bakiyei tekasitini vermeyip Türkiye’ye vermek maksadiyle tahliye günlerinde firar veya ihtifa eylediklerinden Yunanlılar, bu kabil mültezimlere ait aşar zehairini hassaten gasp ve yağma eylemişlerdir... 1338 senesinde tahliye olunan ve aynı yağma ve hasara duçar edilmiş bulunan Trakya havalisine de teşmili muktazayı hak ve adalet olacağından bervehiçhiati teklifi kanununun nazarı dikkate alınarak kabulünü rica eyleriz.²⁴⁶” Bu durum sadece Trakya bölgesinde yaşanmamıştı. Anadolu’nun bütün yerleri yağmalandığı için üreticiler bu durumdan dolayı mağdur durumda kaldılar. Köylü toprağındaki ürünü vergi borcu nedeniyle tüccara satamıyor. Ürünler toprakta telef oluyordu. Aşar vergisinin de çiftçinin üstüne yük olmasıyla durum iyice zor hale geliyordu. Aşar vergisinin kaldırılması konusunda mecliste hararetli tartışmalar oluyordu. Bazı üyeler bu verginin kaldırılması durumunda devletin çok zor duruma düşeceğini belirtiyorlardı. Meclis üyelerinden Trabzon Milletvekili Muhtar Bey’de karşı çıkanlardan biriydi. Fethi Okyar’a verginin kaldırılmasının ne gibi yararları olduğunu sormuştu. Fethi Okyar şu cevabı vermiştir: “...*Bu verginin kaldırılması gayet hayırlı**

²⁴⁵ A. Gündüz Ökçin, a.g.e., s. 329-330.

²⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 20.4.1924, Cilt:8/1 İ:2 s. 983- 984.

olacaktır. Muhtar Bey, memleketin en büyük gelir kaynağı aşardır, memleketin umranının kaynağıdır gibi değerlendirmesinde yanılıyor. Oysa köylümüz fakirdir. Ziraatımız ilerleyememiştir. Bunun sebebi aşardır. Topraklarımız verimlidir ama ziraat gelirimiz düşüktür. Bunun sebebi Aşar Vergisidir. Köylümüz ancak kendini geçindirecek kadar üretim yapıyor. Aşarı kaldırırsak köylümüz fazla üretim yapıp zengin olacaktır. Köylü zengin olunca da memleketimiz zengin ve müreffeh olacaktır. Amacımız “Aşar Vergisini” kaldırıncaya bu verginin yerine “Arazi Vergisi” getirmektir. Kanunun önemi de bu yolda atılan ilk adım olmasıdır²⁴⁷” Böylelikle köylü sermaye birikimi sağlamaya çalışacaktı²⁴⁸. Türkiye Cumhuriyetinin yapmış olduğu en büyük devrimlerden biriydi²⁴⁹. Aşarın kaldırılmasıyla birlikte kuru üzüm, kuru incir, fındık, zeytinyağı, pamuk, pirinç, susam, palamut, afyon, ipek, tütün satışlarında %8 oranında nakdi vergi uygulamasına başlandı ancak yolsuzluklara ve kayıplara neden olduğu gerekçesiyle bir yıl sonra kaldırılmıştır²⁵⁰. “Almanya’ya sevk olunan üzüm ve incirler ticaret vekaleti celilesine hariciye vekaleti celilesine yazdığımız meşarı ileyhinin 20 Eylül 341 tarihli ve ticaret müdüriyeti umumiyesi 5921/215 numaralı tezkeresiyle anlaşılana ve Almanya ile nazar edilen (?) divanındaki esnası akdinde mevcut tarifinin aynen tatbik edilmesinden ve Almanya Hükümetince tarifinin tebdiliyle üzüm ve incirlerden fazla resm işkasına kıyam edildiği (?) ve meyvesinin kalan kısmının addedilen bahs olan noktai nazarının hariciye vekaleti celilesince ve mukataasının vekalet meşarı ileyhiyece ifası ve icra vekillerinin 20 Eylül 341 ictimanda tasdik ve kabul olunmuştur²⁵¹.” Aşar vergisinin kaldırılmasıyla arazi vergisinde artış yaşandı. Arazi vergisi kanunu 1915 yılında ilk olarak uygulanmıştı. 1931 yılında tam anlamıyla düzenlendi. Arazi vergisindeki artışların nedenlerinden biri de para değeri düşüşlerinden de kaynaklanmaktaydı. Arazi vergisiyle yeni kurulacak bağ ve güllükler 6 yıl; göçmen ve aşiretlere dağıtılan arazilerden 3 yıl vergi alınmaması kararı da getirilmişti²⁵². Ziraat Bankası da ziraatın

²⁴⁷ İhsan Sabri Balkaya, a.g.e., s. 222-223.

²⁴⁸ Mehmet Kayıran, “Türk Tarımında Modernleşme Çabaları 1923- 1950” Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi- Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1995., s. 31-32.

²⁴⁹ Ertuğrul Tokdemir, a.g.e., s. 189. Ayr. Bak. Gülsevin Okçuoğlu- İzzettin Önder, “Aşarın Kaldırılması”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:10 İletişim yay., İstanbul, 1983.

²⁵⁰ A.g.e., s. 189.

²⁵¹ BCA, 030, 18, 01, 01, 015, 60, 13.

²⁵² Ertuğrul Tokdemir, ag.e. s. 189-190.

gelişmesi için Osmanlı Bankası'ndan iki milyon liralık ödünç para alma kararı aldı²⁵³.

2.4. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından Önce İzmir Bağlarının Durumu

Ulusal sermayenin gelişmesi açısından diğer bir konuda şirketlerdi. 1926 yılında 865 sayılı “*Türk Ticaret Kanunu*” çıkarıldı. Bu kanunla kolektif komandit, limited, anonim, kooperatif şirket ayrımları getirildi²⁵⁴.

Türkiye’de ispiro ve her türlü içki imali ve ithali için devlet tekeli kuruldu²⁵⁵. Böylelikle “*Kontrolsüz İçki Yapımı*”nın önüne geçilmiş oluyordu²⁵⁶. 1926 yılında Manisa’nın Kula ilçesinde yaşayan Hedaşoğlu İbrahim Bey, Fransa’dan toprağın şekline göre iki değişik fidan “*riparya*” *revisterin*” 101- 14 ve 3309 numaralı ayrıca “*Amerika çubukları*” denilen fidanları getirtmişti. Ayrıca fiyatların yerli çubuklara göre daha uygun olduğu da not düşülmüştü²⁵⁷. Amerikan asmaların gelmesinin nedeni filoksera hastalığından dolayısıydı. Bu asmalara daha sonra yerli cins aşılar yapılmıştı²⁵⁸. 1926 yılında Ticaret Vekili Rahmi Bey üzüm miktarının fazla olmasından dolayı yeni pazarlar arandığını, Ziraat Bankasının da üzüm üreticilerine piyasada daha da kötüleşmemeleri için üreticiye kredi vereceğini belirtti²⁵⁹. Bu dönemde şaraplık üzümlerin iyileştirilmesi için üreticiye ve tüccara yol gösterilmeye çalışılıyordu²⁶⁰. Avrupa’daki memleketlerin yeni gümrük tarifeleri koymasından dolayı şaraplık üzümlerin elde kalınmasından ve şarapların bozulmasından endişe eden üretici bu konuda Varidat-i Mahsusa müdürü Abdülkadir Bey tarafından üreticiye İdare-yi İnhisariye hesabına teminat vermişti²⁶¹. İzmir’deki yağmurlardan ve üzümlerin kutulamasının tam anlamıyla yapılamamasından İzmir üzümlerinin yerini yavaş yavaş Yunan üzümleri almaya başlar. İngiltere’de pastacılık sektörü çok gelişmişti. Bu sektörde pastaya üzüm kullanma İngilizlerin vazgeçilmez tatları

---

²⁵³ **Yeni Türk**, 5 Mayıs 1925.

²⁵⁴ İlhan Tekeli, “*Türkiye’deki şirketlerin Gelişimi ve Kapitalin Yoğunlaşma Süreci*” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:9, s. 2388-2389.

²⁵⁵ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001., s. 97.

²⁵⁶ **İleri**, 31 Ağustos 1925.

²⁵⁷ **Hizmet**, 19 Kanunievvel 1926.

²⁵⁸ **İzmir Ticaret ve Sanayi**, 1926. Sayı: 3.

²⁵⁹ **Yeni Ses**, 27 Ağustos 1926.

²⁶⁰ **Hizmet**, 31 Ağustos 1926.

²⁶¹ **Hizmet**, 31 Ağustos 1926.

arasındaydı. Bu sektöre giren Yunan üzümleri olmuştu²⁶². Berlin ticaret ataşesinin bir raporuna göre “Kaliforniya üzümlerinin sürümü temin için bir milyon mark tahsis edildiğini” belirtti²⁶³. Yunan üzümlerinin rekabete girmesi mübadeleyle giden nüfusun çoğunun bağcılıktan çok iyi anlamasıdır²⁶⁴. Üzümler, Avrupa’daki bakkallarda, küçük paketler halinde satıldığını, lezzet olarak da İzmir üzümlerinden düşük olduğu ancak paketleme yapma konusunda Kaliforniya, Türkiye’den daha ileri seviyedeydi. Ayrıca, Kaliforniya üzümlerinin rekoltesinin senede 200.000 ton ürün verdiğini İzmir üzümlerinin 50.000 asgari ürün verebildiğini, bunu 30.000 tona çıkartmak için bağlara bakım yapılması gerektiği gibi bilgiler bulunmaktaydı²⁶⁵. İspanya’ya baktığımızda ise en çok ihracı İsveç’e yapmaktaydı. 1925 yılında üzüm ithalatı 716.234 kiloydu Türkiye’nin ithalatı ise 32.927 kilo olarak kayıtlara geçmekteydi²⁶⁶. 1926 senesinde Türkiye, 12.000 dönümden 52.000 üzüm elde edilmekteydi. Hala kutulama sistemine çözüm getirilemediğinden 2369 çuval haftalık üzüm satışı olmaktadır bu satışlar çuvallarla yapılmaktaydı²⁶⁷. Ağustos ayında kuru üzüm Alman vapuru Renkar’a yeni mahsul yüklenmişti²⁶⁸. Ayrıca İzmir Ticaret Odası üzüm, incir ve tütün üreticilerine tavsiyelerini not alma kararı almıştı²⁶⁹. Bunlardan özellikle kalburlama diye anılan üzümlerin temizlenme işlemiydi. Bunun en temiz şekilde yapılması Avrupa’ya üzüm ihracatını arttıracak nitelikteydi²⁷⁰.

1926 yılında “Üzümlerimizi çürümekten kurtaralım” “Üzümlerin hakkına tecavüz mü var?”²⁷¹ gibi mühim feryatlarda bulunuyordu²⁷². Hâlbuki 1925 yılına göre üzüm taneleri daha iriydi²⁷³ Bu nedenle Ticaret Vekili Rahmi Bey geçen seneki üzüm fiyatlarının 35-70 kuruş arasında satıldığını üzüm fazlalığından dolayı bu fiyatların düşmemesi için ordu ve maarif kurumlarının üzüm ve incir alacağını

²⁶² İzmir Ticaret ve Sanayi, 1926 Sayı:3 s. 157.

²⁶³ İzmir Ticaret ve Sanayi, 1926. S: 2.

²⁶⁴ Kemal Arı, “Mübadillerin Taşınması İşinin Türk Vapur Kumpanyalarına Verilmesi Mübadele ve Ulusal Ekonomi Yaratma Çabaları”, **Toplumsal Tarih** Dergisi, Ağustos, 1999. s. 13.

²⁶⁵ İzmir Ticaret ve Sanayi, 1926. No: 2.

²⁶⁶ İzmir Ticaret ve Sanayi, 1926. No: 11.

²⁶⁷ İzmir Ticaret ve Sanayi, 1926. No:7.

²⁶⁸ İzmir Ticaret ve Sanayi, 1926. No: 7. s. 705

²⁶⁹ İzmir Ticaret ve Sanayi, 1926. No: 9. s. 542.

²⁷⁰ İzmir Ticaret ve Sanayi, 1926. No: 3. s. 165.

²⁷¹ Hizmet, 29 Ağustos 1926.

²⁷² Hizmet, 2 Ağustos 1926.

²⁷³ İzmir Ticaret ve Sanayi, 1926. No: 7.

belirtti²⁷⁴. Ancak bu dönemde üzümler 27- 50 kuruş arasında değer görüyordu²⁷⁵. İzmir piyasasında 300 bin kilo sadece şaraplık üzüm bulunmaktaydı²⁷⁶ 1926 yılında üzümlerin fazla olduğu açıklanıyordu. İzmir'den ihraç edilen üzüm 2.578.613 çuval, incir ise 3.571.862 çuval, palamut ise 1.76.909 çuval olarak açıklanmıştı²⁷⁷. İstanbul Ticaret Odası toplantısında 1924 senesi bütçesi 1926 senesinde tekrar kabul görmüştü²⁷⁸.

1926 yılında da üzüm sirkesi nasıl yapılır, rakı yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar çok ince detaylarla halka anlatılmaktaydı, rakı için en önemli olayın “ 24 saat kadar kaynar suda ıslatılacak hati mangal üstünde hararetle bulundurulacaktır. Bu suretle anason şişecek ve kazan içinde çatlayacak hale gelecektir” denmekteydi²⁷⁹. Üzümlerin makineyle basılması mecburiyeti hakkında üzüm ticarethanelerine mektup gönderilmişti. Bu mecburiyetle birlikte daha fazla ihraç sağlanmaya çalışılacaktı²⁸⁰. Ayrıca bağların bakımı arsası için yapılması gerekenler gibi bilgiler halka sunulmaktaydı²⁸¹. Bu dönemde alınacak ziraat aletleri, cam, deri, otomobil ithalatı, demir gibi ihtiyaçlardan dolayı sterlin değeri düşürülmüş yani tenzil edilmişti. Sterlin 910 kuruştan 907 kuruşa kapanmıştı²⁸². Borsada tenzilin devam edeceği belirtilmekteydi²⁸³. Ayrıca kambiyo sistemiyle Kemal Adil Bey aracılığıyla İzmir'e traktör getirilmişti²⁸⁴. Tenzil edilmeye çalışılan sterlin genel olarak bu yıllarda ortalama 900 kuruş arasında dolaştığını söyleyebiliriz. Ayrıca sterlinin en çok düştüğü²⁸⁵ 884 kuruş olsa da 900 kuruş ortalamayı almak doğru olur.

Üzümden konulu fikra²⁸⁶ “*rakı fabrikatörü ihtiyar Yako, oğullarına tasihat idiyor. Çocuklarım! Sakın babanızın zanaatını terk itmeyin. Bundan güzel bundan karlı iş olmaz. Gerek senedir çalışıyorum, iyice öğrendim ki her şeyden rakı yapılır... hati üzümnden bile!*”

²⁷⁴ **Milliyet**, 27 Ağustos 1926.

²⁷⁵ **Hizmet**, 24 Ağustos 1926., **Hizmet**, 12 Eylül 1926.

²⁷⁶ **Hizmet**, 20 Ağustos 1926.

²⁷⁷ **Hizmet**, 5 Teşrinisani 1926.

²⁷⁸ **Milliyet**, 27 Eylül 1926.

²⁷⁹ **Ziraat ve Ticaret Muhtırası**, 1926, İstanbul, s. 346-347.

²⁸⁰ **İzmir Ticaret ve Sanayi**, 1926. s. 2.

²⁸¹ **Ziraat ve Ticaret Muhtırası**, 1926, İstanbul, s. 46-47.

²⁸² **Yenises**, 5 Eylül 1926.

²⁸³ **Yenises**, 8 Eylül 1926.

²⁸⁴ **Yenises**, 5 Eylül 1926.

²⁸⁵ **Yenises**, 24 Ağustos 1926.

²⁸⁶ **Akbaba**, 22 Haziran 1926.

1927 yılında kuraklık yaşanmış ve tarımsal ürünlerde düşüş görülmüştü²⁸⁷. Üzüm ve incirlerin durumu hakkında Ticaret ve Sanayi Odası'nda bir toplantı yapıldı. Toplantıda Vali Kazım Paşa ve borsa heyetleri azaları, şehrin önde gelen ihracat tüccarları ve bahriye müdürleri hazır bulunmuştu. İzmir'de üzüm ve incircilik üretim, tüketim ve devlet bütçesi bu toplantıda tartışıldı²⁸⁸. “1927 yılına kadar, 1913 Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan kuruluşların sayısı 1913'te 239, 1923'te 342 ve 1927'de 470'e yükselmiştir.” Ayrıca teşvik-i sanayi kanununda 28 Mayıs 1927 tarihinde 1055 sayılı kanunla belediye alanları dışında bedava arsa tahsisi verilmişti. Bu madde 15 yıl yürürlükte kalması kabul edildi²⁸⁹. İlk üzüm mahsulü üretici tarafından törenle vinçlere alınmış ve İskenderiye'ye ihraç edilmişti²⁹⁰. Üzüm borsasında 1532 çekirdeksiz üzüm satılmıştı. Fiyat Aralığı 27-50 kuruş arasındaydı²⁹¹. Fiyatların düşmemesi için Meskurat-ı İnhisar idaresi şerbetlik üzümleri alma kararı alarak üzümlerin fiyatını arttırmak istedi²⁹². İzmir'in Kula kazasındaki ihracat fiyatlarına bakarsak eğer “ 19200 kilo üzüm, 2548 kilo afyon, 256000 kilo palamut, 8187 kilo tütün” olarak açıklanmıştı²⁹³. Ticaret Vekili Mustafa Bey “*Şaraplık üzümler için emir geldi*” şaraplık üzümlerin alımı için maliye vekâletine yazı yazılmıştı, açıklamasını yaptı²⁹⁴. Ayrıca Adana yaveri reisi arpa, buğday, buğday unu, kuru üzüm, hurma, kıyve fiyatlarını belirttiği fakat bu konuda araştırma yapan Adana müfettişi Ticaret ve Sanayi Riyaseti Aliyesine yazdığı 9 Mart 1927 yılında yazdığı dilekçe de bu ürünlerin fiyatlarının ve kullanılmayan toprak fiyatlarını yazmıştı²⁹⁵. 1927 yılı tarım sayımına göre 43.637.727 dönüm ekili arazi bulunmaktaydı. 1927 tarım sayımında ailenin işlediği toprak sorulduğu halde cevaplar istatistikî bir incelemeye esas alınmadığı için işletme büyüklükleri ve mülkiyet ilişkileri tespit edilememiştir²⁹⁶. Bu sayım da 65245 işletmenin %43.59 tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri ilk sıradadır. Çalışanların %43.01 tarım

²⁸⁷ Yahya S. Tezel, Cumhuriyet döneminin iktisadi Tarihi 1925- 1950, Yurt yay., Ankara, 1982., s. 324.

²⁸⁸ **Hizmet**, 5 Ağustos 1927.

²⁸⁹ Feyzullah Ezer, “1923-1938 Döneminde Türkiye'de Uygulanan İmalat ve Sanayi Politikaları”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi**, 2005, Elazığ., s. 2.

²⁹⁰ **Hizmet**, 10 Ağustos 1927.

²⁹¹ **Hizmet**, 19 Ağustos 1927.

²⁹² **Son Saat**, 18 Ağustos 1927.

²⁹³ **Ahenk**, 3 Temmuz 1927.

²⁹⁴ **Hizmet**, 19 Ağustos 1927.

²⁹⁵ BCA, 051, V, 54, 00, 00, 14, 118, 9.

²⁹⁶ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s. 84-86.

sanayi, %18.70 dokuma sanayi oluşturmaktaydı²⁹⁷. Bu sayımda bağların ne kadar dönüme sahip olduğu bilinmemektedir. Hamburg piyasalarında İzmir Sultani üzümüne karşı büyük bir ilgi vardı. Kaliforniya üzümleri İzmir üzümlerine göre daha ucuz olmasına rağmen İzmir üzümleri tercih edilmekteydi. “100 kilo İzmir Ekstra Karaburun 63 Florin, küp Urla 6105 florin, ekstra besi Karaburun 63 florin, küp Karaburun 66 florin seçilmiş Karaburun 68 florin pluvavaltara 84 florin, Kaliforniya navrul 74 mark, pazlanmış Kaliforniya 11-1305 dolar”²⁹⁸. İzmir üzümlerine rakip olan Yunan üzümleri, Yunan tacirlerin Türk tacirlere göre daha iyi çalışmasından kaynaklanmaktaydı. Bu çalışma Yunan üzüm ve komisyoncuları arasındaki sıkı bağlardan kaynaklanmaktaydı²⁹⁹. 1927 yılında İzmir üzümlerinin kötü işlenmesinden Yunanistan Tiriste’ye ihraçta Türkiye’yi geçmişti. Son altı ay içinde Yunanistan Tiriste’ye bir buçuk milyon lira ihraçta bulunmuştu³⁰⁰. Avrupa’da da Sultaniye olarak anılan üzümler Avrupa memleketlerine Tiriste vasıtasıyla dağıtılıyordu. Üzümlerin kutulamaları yapılamadığından torbalara doldurulmuştu Yunan Amerikan ve İspanyol üzümlerinin kutulamaları çok şık olduğundan Avrupalılar bunlara önem vermişti³⁰¹. Kutulamalar pires makineleri sayesinde yapılmalı ve kapakları çivilenmeliydi³⁰². Ancak 1926’da tartışılan bu konulara yıl 1927 yılı olmasına rağmen çözüm getirilmemişti.

İzmir incir ve üzümlerini piyasa da zor duruma düşmemesi için Vali Kazım Paşa, ticaret ve sanayi odası bu konuda çareler aramaktaydı³⁰³.

“1-Rekabet sahasında, dünyanın en nefis, en kıymetli mahsulü olan üzüm ve incirlerimizin daima makamlarını muhafaza eyleyebilmeleri için müstahsillerimize, tacirlerimize muhtelif ve müsaid vazifeler tertip ediyor.

2- Müstahsillerimize, mahsullerimizin temiz, olgun ve en muvaffak şartlarla ihzarı ve İzmir’e sevki için düşen vazifeler madde madde tespit edilmiştir. Bunlar bir ve resle halinde açık bir lisan ile hemen hemen her incirci ve bağcıya verilmek üzere tab edilebilmiştir. Derhal alakadar-ı ticaret odalarına göndererek tevzi ettirecektir.

²⁹⁷ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s. 150.

²⁹⁸ **Hizmet**, 19 Ağustos 1927.

²⁹⁹ **Ayın Tarihi**, Eylül 1927. Sayı: 42. s: 2462.

³⁰⁰ **Ayın Tarihi**, Eylül 1927. Sayı: 42. “Ticaret Raporları:7” s. 2458.

³⁰¹ **Ayın Tarihi**, Eylül 1927. Sayı: 42. “Ticaret Raporları:7” s. 2459.

³⁰² **İzmir Ticaret ve Sanayi**, 1926. Sayı: 3.

³⁰³ **Hizmet**, 5 Ağustos 1927.

Zeki, namuslu, kanaatkâr ve aynı zamanda memleketi kalbinden seven müstahsillerimizin bu öğütlere lazım gelen ehemmiyeti vereceklerine şüphe yoktur.

3- İzmir’de üzüm ve incirleri harice sevk eylemek üzere ihzâr-ı ve ameliyelerine de lazım gelen himmet ve dikkat atf olunacaktır. Gayr-i müsait ve sakirimizin kıymetlerini ve sürece ve hariçte fena gösterecek hallere meydan bırakılmayacaktır.

İzmir’de üzüm ve incir meselelerini her vechle ve muntazam bir surette takip edilebilecek daimi bir komisyon teşkili muvafık görülmüştür. Bu komisyon ticaret ve sanayi odasında toplanacak ve bu iki mahsulümüzün her vechle ihtiyaçları etrafta meşgul olacaktır.

4- Vali Kâzım Paşa Hazretleri, hükümetimiz namına bu hususta her türlü muavenet ve tezahüratlarını buyurdıkları gibi her zaman odamızla şehrimizin kıymetinin tüccarlarla yakından gelerek meseleyi en münasip şekilde halle çalışırlar. Odamız namına Kâzım Paşa Hazretleri’ne arş teşkir eylenen bir esasa hükümet-i bahriyemizin ticaret ve iktisadiyemizin hususunda pek hassas durulmakta bulunduğunu buyuran valimizden başka türlü bir hareket de beklenemezdi.

5- Üzüm ve incirlerimizin hariçteki vaziyeti, ticaret vekâlet-i celilesi ile memalik-i ecnebiyedeki ticaret mümessillerimiz vesaire teşkilatımızla muntazaman takip eylenecektir.

6- Yakında teşkil edecek iktisat meclis-i âlimizin etrafında bütün Türkiye ticaret odaları toplanarak hariçteki propaganda faaliyetimizi en mükemmel bir şekle ve muntazam bir tarza kalıp eyleyecekleri şehrimizdir.”

Torbalı, Urla, Karaburun, Seferihisar, Seydiköy ziraat birlikleri oluşturulması için anlaşmalarını Ziraat Bankası’na göndermişler, bunların onaylanması ziraat müdürlüklerince yapılacaktı³⁰⁴. 1927 yılında küçük limanların fazla masrafından gemiler uğramamaktaydı. Bu nedenle 50 kuruş hizmet karşılığı para verilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca afyon, pamuk, üzüm gibi ürünlerin yani borsada satılan ürünlerin bir kereliğine gümrükten 51 yardım alınması kararı ticaret odasınınca

---

³⁰⁴ **Hizmet**, 15 Temmuz 1927.

alındı³⁰⁵. Ziraatın gelişmesi amacıyla bu yıllarda Almanya'dan Ziraiye Müdür-i Umumisi Kihaberat, Profesör Doktor Oldenburg Halkalı Ziraat Mektebi-i Ali'si Rektörü Ziya Tevfik ve İzmir Ziraat Mektebi Müdürü Abidin Bekler'le birlikte ziraat mekteplerini incelemek için ziraat vekâletinden 500 bin lira alınan parayla yeni enstitülerin kurulmasına başlanacaktı. Bu konuyla ilgili program iki safhaya ayrılmıştı. Birincisi enstitüler kurulması ve burada ziraat ve hayvancılık zanaatlarını geliştirme ikincisinde ise yapılan binalara öğretmen ve öğrenci alımı ve bu öğrencilerin son teknolojiyle eğitiminin sağlanmasıydı³⁰⁶. Halkalı Ziraat Mektebi öğretmenlerinden Nihat Şevket, Atıf Hadi, Ahmet Yekta, Halit İbrahim, Rıfat Talat, Şakir Mecit, Reşat Galip, Şeyda Ziya, müze müdürü İsfendiyar Şevket ve Atıf Bekar'dır. Avrupa'ya ziraat tahsiline gönderileceklerdi³⁰⁷

Kimyager Ahmet Vefik Bey'in “Üzüm Özü” rakısı Beyoğlu İstanbul'da üretilmekteydi. Reklamı “ *Üzüm Özü rakısı hazım ve muadvi ve sahidir. Son derece keyif verir. Asla başağrısı yapmaz. Fevkalade nuğ olup 50 derecedir. Kilosu üç yüz kuruştur. Bir defa tecrübe ediniz. Her yerde bulunur. Bayilere tenzilat gösterilir. Taşra siparişi suretiyle ilga olunur*”³⁰⁸. Bu reklamdaki da anlaşılacağı üzere 1927 yılında rakının kilosu üç yüz kuruştan satılmaktaydı.

Tercih edilen İzmir üzümlerine rağmen bu yıllarda bağlarda “*Belatrus ve Gizli Milediyo*” adı verilen hastalıklar görülmekteydi. Bu hastalığın önlenmesi için “*Buldur Bulamacı*” yapılması öneriliyordu. “*Buldur Bulamacı*” yüz kısım suyun içine iki kısım göz taşı, iki kısım kireç tarifi çiftçiğe öneriliyordu³⁰⁹. Bu konuda halk sürekli uyarılıyordu³¹⁰ Bu dönemde bağ hastalıkları kendini iyice hissettirmeye başladı. Floksera (*Phylloxera Vitifoliae*) 18. yy ortalarında Amerika'dan Avrupa'ya 1860 yıllarında yurdumuza bulaşmış bir hastalıktı. Bu zararlı böcek asmanın köklerini yiyerek beslenirdi³¹¹. Bu hastalık Sinop'daki Çukurbağ, Gerze bağlarında büyük bir tahribata yol açmıştı³¹². Bu hastalıktan kurtulmanın yolu “*Amerikan*

³⁰⁵ **İkdam**, 14 Temmuz 1927.

³⁰⁶ **İkdam**, 12 Temmuz 1927.

³⁰⁷ **Son Saat**, 20 Eylül 1927.

³⁰⁸ **Son Saat**, 21 Ağustos 1927.

³⁰⁹ **Hizmet**, 2 Haziran 1927.

³¹⁰ **Hizmet**, 1 Haziran 1927.

³¹¹ Safa Aloğlu, a.g.e., s. 139-140.

³¹² Ertuğrul Tokdemir, a.g.e., s. 15.

asmalarını kullanmaktır” diyerek çözüm öneriliyordu³¹³. Ancak Mustafa Kemal Atatürk’ün imzasının bulunduğu kararnameye bakacak olursak “ *fi 23 Kanunusani ve fi 10 Nisan 927 tarihli ve 4665, 5008 numaralı kararnamelere delilde iklim ve toprağı musaid olan ecnebi memleketlerinde çekirdeksiz üzüm kurusu satışına mani olmak ve mahsulatımızın icraatına sekte dar etmemek maksadıyla Türkiye’den memalik-i ecnebiyeye alelumum bağ çubukları ihracatın mani ziraat vekaleti celilesinin fi 16 Temmuz 927 tarih ve 41675/20 numaralı tezkeresiyle vuku bulan teklifi üzerine icra vekilleri heyetinin fi 17 Temmuz 927 tarihli ta’subu kabul olunmuşdur*³¹⁴”. Anlaşıldığı gibi bağ çubuklarının Amerika’dan gelmesini engelleyen çok önemli bir belgeydi. Fransa kendi bağlarını Anadolu topraklarından aldığı bağ çubuklarıyla oluştururken Amerikan bağ çubukları Türkiye’ye getiriliyordu. Bu kararnameyle birlikte Türkiye’ye Amerikan bağ çubuklarının girmesi yasaklandı. Geçmişten günümüze bitkilere zarar veren 10.000’den fazla böcek, 600 yabancı ot, 1500’den fazla bitki hastalığı bulunmaktaydı³¹⁵. Bu dönemdeki bağ hastalıkları günümüzdeki gibi oldukça çeşitliydi. Fakat bağcı bu hastalıkları bağından atmak için oldukça eziyet çekmekteydi ilaçlar yetersiz kalmaktaydı³¹⁶. Ama bu hastalıkların en tehlikelisi Filokseraydı³¹⁷. Filoksera hastalığı ilk olarak 1880 yılında Edirne’nin Çatalca bölgesindeki bağlarda görüldü. Daha sonra Tekirdağ ve Gelibolu bağlarına sıçradı. Trakya’dan sonra filoksera İstanbul’da Göztepe, Kartal ve Pendik’de görüldü. Bütün Türkiye’ye yayıldı. İzmit, Bursa, Eskişehir, Kütahya, İzmir, Manisa, Balıkesir, Denizli, Afyonkarahisar ve Ankara bağlarında görüldü. Türkiye’nin bütün bağları hastalanmıştı. Bu nedenle bu dönemde üretim düştü. Günümüzde de bu hastalık bağlarda hala görülmektedir³¹⁸.

---

³¹³ Safa Aloğlu, a.g.e. s. 140.

³¹⁴ BCA, 030, 0, 18, 01, 01, 025, 43, 016.

³¹⁵ Öner Tatlı, “Ege Bölgesine Özgü Bazı Yaş Meyve, Sebze ve Kurulmuş Gıda Ürünlerinde Pestisit Kalıntı Düzeylerinin Tespiti”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi- Toprak Anabilim Dalı, Adana, 2006., s. 1.

³¹⁶ İstanbul Ziraat ve Ticaret Muhtırası 1926.

³¹⁷ İstanbul Ziraat ve Ticaret Muhtırası 1926.

³¹⁸ İlhan Tekeli- Selim İlkin, Devlet, a.g.m., s. 65.

Tablo 20: 1923- 1933 Yılları Arasında Tarımsal Hastalıklara Karşı Yapılan Mücadeleler Sayı Verileri³¹⁹:

		10 YIL	15 YIL
İtlaf edilen yaban domuzu	(adet)	430.831	742.328
İtlaf edilen çekirge	(Kg. sürfe)	Veri yok	340.958.520
Fareden temizlenen arazi	(hektar)	2.318.623	2.835.178
İlaçlanan hububat tohumu	(Ton)	193.590	194.004
İlaçlanan zeytin ağacı	(adet)	2.632.346	4.328.195
Portakal ağacı	(adet)	220.260	501.044
Elma ağacı	(adet)	473.000	2.477.583
İmar edilen fındık sahası	(kantar)	132.709	Veri yok
Tedavi edilen fındık sahası	(kantar)	53.831	Veri yok
Mücadeleye konu olan bağlar	(hektar)	7.089	16.136
Tütün hastalığına karşı mücadele	(hektar)	Veri yok	290.750
Pamukta ilaçlama	(hektar)	Veri yok	54.629
Pamukta çığit dezenfekte edilişi	(kg)	Veri yok	393.525

³¹⁹ Ertuğrul Tokdemir, ag.e. s. 168.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜBADİLLER VE BAĞLAR

3.1. Metruk Bağlar Meselesi

Emval-i Metruk'e Milli Mücadele Dönemi'nde de meclisi meşgul eden konular arasındaydı. Bu dönemde “*Emval-i Metruk*” kelimesi işgal edilen ve bu işgaller yüzünden toprağını bırakan yerli Müslüman halk için kullanılmaktaydı. Bu boş kalan araziler nedeniyle milli mücadele döneminde üretimi tam anlamıyla sağlamak mümkün değildi. İşgal altında bulunan bir ülke nasıl olur da üretim yapabiliirdi. Halk bu dönemde sadece kendi kendine yetebilecek üretimi sağlıyordu. Ayrıca Milli Mücadele Dönemi'nde askerın yemek ihtiyacını karşılamak için buğday ekimi meclis tarafından teşvik edilmeye çalışılıyordu. İşgal döneminde emval-i metruk için kanun hazırlanmaya çalışılıyordu. Bu kanun teklifini Aydın Mebusu Doktor Mazhar Bey meclise sunmuştu. Maliye Encümeni Reisi Beşad Bey emval-i metruke için kanun tasarısını şu şekilde anlatmaktadır: “*Hükümet; teklif ettiği layihai kanuniyenin birinde, bu emval, sahipleri nam ve hesabına olarak idare edilsin, bu mallardan alınacak hasılat ve emvali metrukei menkule bedelatı sahibi hakikileri namına emanet olarak mal sandıklarında muhafaza edilsin deniyor. İkinci teklif de haneleri hedim ve tahribedilmiş olan ahalimizin istifade etmeleri içindir. Üçüncü teklif de, yine emval ve arazi elyevm işgal altında bulunup da burada bulunan muhacirlerin istifadelerini temin içindir ki, bu muhacirlerin bu emvali metrukeden meceanen istifade ettirilmelerine dairdir*³²⁰”. İşgal yerlerinden kurtulan ve boş kalan araziler bu dönemde de dikkat çekiciydi. Ancak Lozan Antlaşması'yla ortaya çıkan mübadele ile birlikte kullanılan emval-i metruke kelimesi birkaç yıl içinde şekil değiştirecek ve göç ettirilen muhacirler için kullanılmaya başlanacaktı. 1922 yılında

---

³²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 14, İ:108 10.11.1921. C:2, Ankara, 1958., s. 160.

Rumların Türkiye'yi terk etmeleriyle birlikte ortaya çıkan emval-i metruke kanunu yeniden gözden geçirilerek yeniden son şeklini aldı.

“MADDE 1.- Hazinei evkaf ve emvali gayrimenkulei sairenin Hazinei Maliye namlarına kaydı icra edilerek her iki kısım emvali gayrimenkulenin takdir olunacak bedellerinden badettasfiye kalacak miktarı mezkur hazinelerce ashabi namına emaneten irat kaydolunur. Emvali mezkureye dair tahaddüs edecek bilumum deavide hazineler hasım olur ve bu mallar da tasarrufun ispatında muvazaadan ari olmak şartıyla senedatı hakkaniyenin gayri vesaik dahi muteber tutulur. Eşhası mebhusenin tarihi infikaklerinden itibaren nihayet otuz gün evvelki müddet zarfında icra ettikleri ferag veyahut tarihi infikaklarından bir sene evvelki teferruğ muamelelerinde müvazaa ve gabnifahişin vücudu bilmuhakeme sabit olduğu takdirde ukudu vakia fesih ve iptal olunur. Evrak ve vesaiki mutebereye müstenit bir akdolmaksızın fuzulen işgal edilen gayrimenkul emvali metruke komisyon kararıyla on beş gün zarfında en büyük mülkiye memuru tarafından tahliye ettirilir.

MADDE 2.- Emvali Metruke'ye istihkak veya infikak eden eşhas zimmetinde matlubat iddia edenlerden Türkiye'de mukim olanlar birinci madde mucibince müteşekkil komisyonların işbu kanunun tarihi meriyetinden ve henüz teşekkül etmemiş olanların her muntıkada tarihi teşekkülünden itibaren dört ve memaliki ecnebiyede bulunanların altı ay zarfında asaleten veya vekaleten bilmüracaa alacaklarını kayıt ve kabul ettirmeye ve her nevi tebligata mahal olmak üzere komisyonun inikad ettiği beldede bir ikametgah irae eylemeye mecburdurlar. Bu müddetin mürurundan sonra ikame edilecek davalar hakkında ahkamı umumiye cari olacak ise de bu gibi deavide müddeialehyin indelitiraz yeminden nikulüne talikan hüküm itasından hükkam memnudur. İşbu kanunun tarihi meriyetine değin harsan indelitiraz yeminden nikule talikan istihsal edilip de henüz tamamen icra edilmemiş olan ilamatı gıyabiye keenlemyekun olup ashabi işbu kanuna tevfikan takibi davada muhtardır. İşbu komisyonlar her mahalde tarihi teşekküllerinden itibaren azami bir sene müddetle ifayı vazife ederler. Bu müddetin hitamında muamelesi intacolumıyan mevat berayı intaç nev'ine göre aidolduğu mahakim ve devaire devolunur.

MADDE 3.- infikak eden eşhasın emvali metrukesine işbu kanunun neşrinden mukaddem mahakim ve devairi resmiye tarafından vaz'edilmiş olan ihtiyati hacizler keenlemyekün olup haczi vaz'edenler veya mahakimde derdesti rüyet davası olanlar işbu kanunun ahkâmına tabi olacaklardır. İcrai hacizler ahkâmı kanuniye dairesinde ikmal ve intacolunur. Bu şahısların lehine derdesti rüyet olan davalar hazineler tarafından kezalik ahkâmı umumiyeye tevfikân takip ve itmam edilir.

MADDE 4.- komisyonların sureti teşekkülü ile bu kanunun ahkâmı sairesinin sureti tatbikiye ve icraiyesi işbu kanunun tadilatı dairesinde bir talimatnane ile tayin edilecektir.

MADDE 5.- kanunu mezkurun dokuzuncu maddesi mülgadır.

MADDE 6.- Her ne suretle olursa olsun tagayyüp veya müfarakat veyahut memaliki ecnebiye ve meşguleye veya İstanbul ve mülhakatına firar edenlerin emvali menkule ve gayri menkule ve duyun ve matlubatı hakkındaki dahi mezkur 13 Eylül 1331 tarihli Kanunu muvakkat ile işbu tadilat ahkâmı tatbik olunur.

MADDE 7.- 22 Şaban 1334 ve 20 Nisan 1338 tarihli Emvali Metruke Kanunu mülgadır.

MADDE 8.- İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

MADDE 9.- İşbu kanunun icrasına Şer'iyeye ve Evkaf, Adliye, Dâhiliye ve Maliye vekillerinden memurdur³²¹. ”

Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey bu kanuna karşı mecliste yaptığı konuşma dikkat çekiciydi. “ Yunanistan bir Emvali metruke kanunu yapmıştır. Belki gazetelerde menzur oldu. Pasaport alıp çıkanlar, tekrar avdet edip de Yunan tabiiyetine girseler dahi emval-i menkule ve gayri menkulelerinden istifade hakkını Yunanistan vermiyor. Bu kadar şiddetli muameleler yaptığı halde biz burada iki üç senedir Emvali metruke Kanununu esasatı hukukiyemizin en ince ve rakik noktalarını dahi nazarı dikkate almak üzere çıkardık. Şimdi o kanun mucibince bütün memleketteki emvali metruke elbette idare edilemez. Bu kanun kabul edilirse bütün teşevvüşat kalkacak, bunlar Maliyeye geçecek ve bunları hazine pek tabii olarak satacak, mübadele edecek ve bu suretle vakı olan tahribata nihayet verecektir. Aynı

³²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 29, İ:24, 14.4.1923. C:2, Ankara, 1961., s. 145-146.

*zamanda meskeni, yurdu, yuvası olmıyanlar da bunlardan istifade edecek, memleketin servet ve umranı da bu münasetle mahfuz kalacaktır. Meseleyi Emvali metruke Kanununun nakıs olmasında ve ince düşünülerek tagayyübedenlerin hukukunu temin edeceği yolundaki hassasiyette arayınız. Başka yerde aramayınız*³²²”

Hasan Fehmi Beyin de dikkat çektiği gibi Yunanistan, göç ettirilen Müslüman Türklerin mallarının paralarını ödemedi. Bu durum Türkiye ve Yunanistan arasında büyük sorun olacaktı. Ancak yine de Yunanistan aldığı kararı değiştirmedi. Türkiye, Rumların mallarının değerlerini tespit ederek bu malların karşılığını nakit para olarak kendi bütçesinden ödemişti.

Mübadele ve İmar- İskan Bakanlığı’na 20 Ekim 1923 yılında 165 milletvekilinin katılımı, 158 evet oyuyla Mustafa Necati bakanlık görevine getirildi. Bakanlığa bağlı müsteşarlık kurularak idari yapısı oluşturuldu. A- İskan ve Mübadele Umum Müdürlüğü: İskan ve Emakin Şubesi, Nakliyat ve Sevkıyat Şubesi, Muhacirin Şubesi ve iāşe Şubesi

B- İmar Umum Müdürlüğü: Muamelat Şubesi, Tamirat ve İnşaat Şubesi, Heyet-i Fenniye Şubesi

C- Teftiş Şubesi

Ç- İhsaiyat Şubesi

D- Evrak ve Muhaberat Şubesi

Olarak idari yapı oluşturuldu³²³. Mustafa Necati, Mübadele- İmar ve İskan Bakanlığı kurulmadan önce Sağlık Bakanlığını eleştiriyordu. Bakanlığın daha iyi görev alması için maddi imkanların daha iyi olması gerektiğini belirtiyordu. Devlet daha fazla bütçe ayırırsa daha iyi sonuçlar alınacağını belirtti. Birinci Dünya Savaşında muhacir olayların %70 kayıp yaşandığını belirterek o dönemden bu döneme büyük yol kat edildiğini söylemekteydi³²⁴.

³²² TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 29, İ:25, 15.4.1923. C:1, Ankara, 1961., s. 161.

³²³ Mustafa Eski, Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1999., s. 78.

³²⁴ A.g.e., s. 90.

Mübadele’de Müslüman Türklerin sayısı 400.000, Türkiye’den giden Ortodoks Rumların sayısı 150.000 buluyordu³²⁵. 1921-1928 yılları arasında Türkiye’ye gelen göçmen sayısı 463.534’tür³²⁶. Mübadil göçmenler, Yunanistan’da hangi işle uğraşıyorlarsa Türkiye’ye geldikleri zaman da ona göre yerleşme yapılacaktı. “*Gruplar zeytinci, tütüncü, bağcı, işçi şeklinde ayrılıyordu. Buna göre; 1- Bir kısım Drama ve ekseri kavala ahalisinden 30.000 tütüncünün Samsun ve havalisine; 2- Serez livası ahalisinden 2.500 tütüncü, 15.000 çiftçi ve bağcı, 5.000 zeytinci olmak üzere 40.000 kişinin Adana ve havalisine; 3- Kozana, Grebene, Naslıç ve Kesriye ahalisinden 2.500 tütüncü, 15.000 çiftçi ve bağcı, 5.000 zeytinci olmak üzere 22.500 kişinin Malatya ve havalisine; 4- Kayalar, Kereferye, Vodine, Keterin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Gevgili’nin Yunanistan’a kalan köyleri, Yenicevardar ve Karacaabat yöresi halkının 3.000’i tütüncü, 25.000’i çiftçi ve bağcı, 15.000’i zeytinci olmak üzere, toplam 43.000 kişinin Amasya, Tokat ve Sivas’a; 5- Zeytinci, Drama, Kavala ve Selanik ahalisinden 4.000’i tütüncü, 20.000’i çiftçi-bağcı, 40.000’i zeytinci olmak üzere toplam 64.000 kişinin Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli ve havalisine; 6- Kesendire, Poliroz, Sarıbaşan, Avrethisar, Nevrekop ahalisinden 20.000’i tütüncü, 55.000’i çiftçi- bağcı, 15.000’i zeytinci olmak üzere, 90.000 kişinin Çatalca, Tekirdağ, Karaman, Niğde ve havalisine; 7- Preveze ve Yanya ahalisinden 15.000’i çiftçi- bağcı 40.000’i zeytinci olmak üzere, 55.000 kişinin Antalya, Silifke ve havalisine; 8- Girit, Midilli vesair adalardan 30.000’i çiftçi- bağcı, 20.000’i zeytinci olmak üzere, 50.000 kişinin Ayyalık, Edremit, Mersin ve havalisine yerleştirilmesi, kaba bir biçimde tasarlanmıştır³²⁷”.*

İzmir yangınıyla birlikte bağlar çok zarar görmemişti. Bağların en büyük zararı metruk bağlar meselesi olmuştu³²⁸. İzmir’in ilçesi Urla’daki bağlar bakımsızlıktan mahvolmaktaydı. Urla’da doksan bin dönüm bağ, Rumlardan dolayı boş kalmış ve harabe durumuna gelmişti. Bunun için halk bir an önce çözüm istiyordu³²⁹.

³²⁵ Şükrü S. Gürel, “*Türk Dış Politikası (1919-1945)*” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 2 İletişim yay., İstanbul 1985. s. 522-525.

³²⁶ Peter Alford Andrews, “*Muhacirler*” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 12 İletişim yay., İstanbul 1985. s. 519.

³²⁷ Kemal Arı, “*1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında Türkiye’de Göçmenler*”, Doktora Tezi, DEÜ-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1993., s. 160.

³²⁸ **Ziraat ve Ticaret Muhtırası**, 1926, s. 31-347.

³²⁹ **Türkiye İktisat Mecmuası**, 10 Teşrin-i Evvel 1923.

İlginç bir durum da Çanakkale Bozcaada'da yaşanmaktaydı. 1922 yılında Dahiliye Vekaletine 1082/86 numaralı belgede Bozcaada'ya gönderilecek mübadillerin bağıcılıkla uğraşan üç yüz kişinin geleceği Bozcada Kaymakamlığına bildirilmişti³³⁰. Bu dönemde bölgeye göç edecek olan üç yüz kişinin nereden geleceğine dair bilgi bulunmuyordu. Ancak 1923 yılına gelindiğinde adadaki bağların bakımsızlık yüzünden harabeye döneceğini bu nedenle muhacirlerin bağıcılıkla uğraşanlardan seçilmesini ve muhacirlerin bir an önce gelmesi gerektiği belirtiliyordu³³¹. Daha sonra 1923 yılında Rumların yerine 300 kadar Giritli muhacirin göç edeceğine³³² ve burada Rumlardan kalan metruk arazilerin Giritli muhacirlere tahsis edilebileceğine dair İskân Müdüriyeti tarafından 12 Kânunusani 1923'te Mübadele İmar ve İskan Vekaletine bildiriliyordu. “Çanakkale'ye gelecek mübadiller için Çanakkale iskelesinde 300, Gelibolu iskelesinde 500 yataklı misafirhane hizmete girdi. Bu misafirhanelere soba, battaniye temin edildi. Buralarda ayrıca sıcak yemek, çay verilmesi için her türlü tedbirler alındı. Mübadillere yardımlar için 25 Kasım 1923 tarihinde İaşe Talimatnamesi yayımlandı.

Çanakkale'ye ilk mübadiller ise Teşvikiye vapuru ile getirildiler. Teşvikiye vapuru 19 Mart 1924 tarihinde Girit'ten Çanakkale'ye doğru hareket etti. Vapur Girit'in Resmo limanından 1.235 ve Hanya limanından 1.265 mübadili taşımaktaydı. Bunlardan 1.177'si Çanakkale iskelesinde indirildi. Çanakkale'ye gelen mübadillerin sağlık kontrolleri yapıldıktan sonra bir kısmı hemen iskân yeri olarak belirlenen Küçükkuyu, Ayvacık ve Çanakkale merkezdeki yerlere gönderildiler. Çocuk, yaşlı ve kadınlar ise bir süre misafirhanede bırakıldılar³³³.”

Ancak Bozcaada halkı bu bölgeye gönderilecek olan halkın bağıcı olmasını kesinlikle istemiyordu³³⁴. Bozcaada da yaşayan halkta bağıcılıkla geçimini sağlıyordu. Ancak bu durum dikkate alınmadı. Bu bölgedeki metruk bağların gelecek muhacirler için hazır olduğuna dair raporlar gönderiliyordu³³⁵. 7 Kânunusani 1923 tarihinde Bozcaada halkından iki kişi Rumlardan kalan eşyalar ve metruk

³³⁰ BCA, 272, 00, 00, 11, 16, 7 0, 16, 5.

³³¹ BCA, 272, 00, 00, 11, 16, 7 0, 16, 8.

³³² BCA, 272, 00, 00, 11, 16, 7, 0, 16, 1.

³³³ Mithat Atabay, “Mübadele'de Lapseki”, **Lapseki Sempozyumu (23-24 Haziran 2007)**, Lapseki Belediyesi ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lapseki 2007, s. yok.

³³⁴ BCA, 272, 00, 00, 11, 16, 7, 0, 16, 2.

³³⁵ BCA, 272, 00, 00, 11, 16, 7, 0, 16, 4.

arazilerden haksız kazanç sağladıkları ortaya çıkmıştı. Bu durumu 19 Kânunusani 1923 tarihinde Dâhiliye Vekâleti, Mübadele İmar ve İskân Vekâletine bildiriyordu³³⁶. Haksız kazanç elde etmek için mübadil bağcılar gönderildikleri yerlerin tapulu ya da satılmış olduklarını görünce orta da kalıyorlardı. Bu sorun her yerde yaşıyordu. İmroz adasına yerleşen muhacirler balıkçılık ve ziraatle uğraşıyorlardı. Ancak gerekli ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar yoksulluk yaşadıklarını Muhacirin İdaresi Müdüriyeti Celilesi'nden bu konuda yardım istiyorlardı³³⁷.

İzmir ve Rumeli havzasındaki bağlar harap bir hale gelmişti. İzmir üzümleri, İzmir için en büyük geçim kaynağıydı. Bu nedenle devlet bir an önce çözüm bulmak zorundaydı³³⁸. İlk olarak emval-i metruk arazilerin ve evlerin devlet tarafından muhacirlere ve yangından zarar görmüş kişilere verilmesi kararı alındı³³⁹. Köylerin iskânı köylerdeki muhacirlerin üretici durumuna geçmesi derhal yapılandırılmalıydı³⁴⁰. Denizli Mebusu Yusuf Bey, İzmir'de yaşanan hane buhranı dolayısıyla emvali metruke de ikamet edenlere hanelerinden kira bedeli alınmasını ve bu kira bedelinin ihale yoluyla belirlenmesini bu konuda da “*Sükna Kanun*”un bir an önce sonuçlanmasını meclise tahrir sunmuştu. Ayrıca Denizli mebuslarından Haydar Rüştü Bey de İzmir halkının yangın dolayısıyla evsiz kalmasından dolayı emval-i metruke hanelerine yerleştirildiğini; ancak muhacirlerin yerleştirilmesi dolayısıyla hanelerin boşaltıldığını bu nedenle de en son gelecek kafilenin İzmir'e yerleştirilmesini ya da İzmir'e muhacir sevkiyatının yapılmasının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine dair meclise tahrir sunmuştu³⁴¹. Ayrıca yerleştirme yapan memurlara da bu yerleştirmeler tamamlandığında eğer kalırsa metruk evlerde kiracı olarak oturma hakkı da tanınmıştı. Kira ücretleri de muhacirler için ayrılan bütçeye verilecekti³⁴². Muhacirlere ayrılan bağ, bahçe ve tarlalar için “*Ziraat memurlarına ihtiyaç var mı? Muhacirler müstahsil oldular mı?*” gibi sorular halkın kafasından geçmekteydi³⁴³. Bu bağların icar bedelleri kuru ve yaş üzüm fiyatlarını etki altına

³³⁶ BCA, 272, 00, 00, 11, 16, 7, 0, 16, 3.

³³⁷ BCA, 272, 00, 00, 12, 36, 9, 12, 2.

³³⁸ **İkdam**, 26 Ağustos 1923.

³³⁹ **Sadayı Hak**, 25 Eylül 1924.

³⁴⁰ **İleri**, 1 Teşrin-i Sani 1924.

³⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7/1 İ:19,23.3.1924 C:1, Ankara, t.y., s. 981.

³⁴² **Sadayı Hak**, 25 Eylül 1924.

³⁴³ **Vatan**, 17 Kanuni evvel 1923.

alıp almayacağı tartışma konuları arasındaydı³⁴⁴. Ancak istenilenler olmadı ve emval-i metruk bağlar, zeytinlikler üç yıllığına icara verilmişti. “...bağcılığı bilen ve bilmeyen herkes, bu bağ ve bahçeyi işgal edip üretime soyunmuştu...”³⁴⁵. 100 kadar muhacirde onlara verilen bağların icara verildiğini gördü. Bunun üzerine muhacirler başka köylere nakledilmek durumunda kaldı³⁴⁶. 1927 yılında bu bağların icarını bir yıl olması konusunda Maliye Vekâleti adına Dâhili Vekâleti’ne dilekçeler yazılmasına rağmen bu durum onaylanmamıştı. 1927 yılında da bu kanunun devam ettiği görülmektedir³⁴⁷. Aslında icar olarak bağa yerleşen halk bağına bakım yapıyor, asmasını buduyor, kireçliyor, zararlı otlardan ayıklıyordu. Bağların bakımı daimi olduğu sürece verim verdiği için bir yıllığına icarın kalması çok az bir zaman anlamına geliyordu. Aydın vilayetinde icara verilen metruk bağların ve incir bahçelerinin köylerdeki halkın teklifi üzerine bir seneliğine icar bedellerinin ertelenmesi isteniyordu. Bu nedenle Emlak-ı Emriye Müdüriyeti ve Maliye Vekâleti 18 Mayıs 1924 yılında 2680 numaralı bildiriyle metruk bağ ve incir bahçelerinin kıymetleriyle icar bedellerinin 19 Mayıs 1924 yılında kaydetmişti³⁴⁸.

Mübadil malları 1918 yıllarında da ne olacağı dilekçelerle dile getiriliyordu. Muhacir Müdüriyeti Umumiyesi 7 Teşrinievvel 334 tarihli ve 20882/478 numaralı belge bunlardan birisidir. Bu belgeye göre 6 Rum Yunanistan’a kaçarak geride bağ (4 kıt’a), üzüm mahsulü ve rakıhane bırakmışlardı. Bu durumu bildiren Çatalca Reisi Celal Bey bu bağların, üzüm mahsulünün ve rakıhanenin üç seneliğine yerli halka icar olarak verilmesini ya da Ziraat Bankasına bu yerlerin fiyatı olan on bir bin altmış kuruşun yatırılmasını istemişti. Rakıhane yerli icarından kalan sekiz bin iki yüz yetmiş üç kuruşun belli bir dönem sonunda alınabileceği kararı verilmişti³⁴⁹. “*Dahiliye Vekaleti Celilesine sabık eden istifaha cevaben varid olunan 23 kanunievvel 334 tarihli ve 1897/389 numaralı tahrirat (?) firari (?) yunan bağlarımıza üzüm mahsülü ile rakıhanesinin alınan bir senelik bedel icarından ashabi istihlakına verilmesi istina olunan on bir bin yüz altmış kuruştan gemilerin ne*

³⁴⁴ Fikret Yılmaz, a.g.e., s. 30.

³⁴⁵ Kemal Arı, “Yunan İşgalinden Sonra İzmir’de “Emval-i Metruke” ve “Fuzuli İşgal” Sorunu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: V, Sayı: 15, Temmuz, 1989., s. yok

³⁴⁶ **İkdam**, 26 Ağustos 1923.

³⁴⁷ **İkdam**, 26 Ağustos 1923.

³⁴⁸ BCA, 030, 18, 01, 01, 09, 26, 7, 1.

³⁴⁹ BCA, 272, 00, 00, 12, 37, 23, 1, 2.

suretle hasıl olmuş istihlaklarına ve neyhen masraflarına verildiğinin bilinmesi lazım geldiğinden buna dair mevzu bir cedvelin tanzim ve insali ve bu işi ve Rum emvali metruke işlerine aid sair muhabbedatın 7 Teşrinievvel 334 tarihli ve 30882 numaralı tahrirati umumiye ile oraya da tabi olunan Rum emvali metrukesi tahkimi tanzimesi zeyli ahirine tevfiikan sair riyaset valalarında teşkil ve kararına mest olup olmadığı anlaşılmağından emvali metrukeye müta'lik muamelatın komisyon nazarı tedkik ve mualasına girildikten sonra istizam edeceğı sairatın ona göre ika ve tesrihi ve mezkur zeylin yedinci madde cedveliyle komisyonun kimlerden mürekkeban teşkil olunduğunun ve hesabını tarihimizde işe başladıklarını tahkik (?) görölmesi tavsiye olunur olbabda³⁵⁰ bu belge 31Teşrinievvel 341 tarihlidir.

İzmir ve bölgesine 64.000 kişiyi yerleştirme planı yapılmasına rağmen bu bölgelerdeki terk edilmiş alanların istismarı nedeniyle sorunlar çıkıyordu³⁵¹. “Dramalı Muhiddin Efendi'nin Bahri Efendi'ye otuz bir bin kuruşluk emval-i metruke bağ kefaleti, Miralayzade Kazım Bey'in Resneli Nazım Bey'e kırk bir bin kuruşluk emval-i metruke bağ kefaleti, Abidinzaade Subhi Bey'in Palamut Şirketine iki yüz yirmi beş bin kuruşluk emval-i metruke kefaleti” verilmişti³⁵². Buradan anlaşılacağı üzere yasal olarak metruk bağ, bahçe, şirket, ev gibi taşınamaz mallar alınıp satılıyordu. Bu nedenle mübadiller yerlerine yerleşemiyor, ya da bu yerlere gittiklerinde karşılaştıkları manzaradan dolayı yerlerini terk etmek durumunda kalıyorlardı. Yolculuklar bitmek bilmiyordu. Rumlardan kalan han, apartman ve diğer terk edilmiş mallar da satılığa çıkmıştı³⁵³. İstanbul Vilayeti dâhilinde, iskân edilecek muhacirler on yedi bin kişiydi. Sırasıyla işleri balıkçı, zeytinci, bağcı, kömürcü ve oduncu olarak ayrılacaktı³⁵⁴. Muhacirlerin güvenli bir şekilde nakledilmesi için Hıristiyanlardan alacaklarını tahsil etmeleri, Yunan Hükümeti tarafından yardım görmeleri, Ziraat Bankasının muhacirlere kredi açması gibi konular önem teşkil ediyordu³⁵⁵.

6 Temmuz 1924 yılında arazi tevzi komisyonları kuruldu. Belediye ve idari meclislerinden iki üye ve bir kâtip görevlendirildi. Arazinin sınırları belirlenerek

³⁵⁰ BCA, 272, 00, 00, 12, 37, 23, 1, 1.

³⁵¹ Kemal Arı, a.g.t., s. 161.

³⁵² Fikret Yılmaz, a.g.e., s. 64-66.

³⁵³ **İkdam**, 7 Ağustos 1923.

³⁵⁴ **Tanin**, 4 Ağustos 1923.

³⁵⁵ **Tanin**, 31 Temmuz 1923.

bölgelere ayrılacaktı. Bekar mübadillere metruk arazi, metruk ev verilmeyecekti. Uygulamalara baktığımızda yerli halk ile muhacirler arasında sorun yaşanmıştı. Bu nedenle metruk arazi olarak yayınlanan yerlerle ilgili tapusu olanlar arazi tevzi komisyonuna başvurmaları isteniyordu³⁵⁶. Ayrıca bu arazi dağılımında göçmene verilecek olan metruk arazilerin %20'nin altında olmamak kaydıyla dağılımı yapılacaktı. Bu şekildeki dağılımın amacı topraksız göçmen bırakmamaktı³⁵⁷. “İzmir’in metruk bağları ne haldedir? Bağlar sahiplerine verilecek mi?” Hükümetin dağıttığı bağlar, bağcılıktan anlamayan insanlara da verildiği için bu “üzüm fiyatlarına nasıl bir etki yapacak?” gibi sorular sorulmaktaydı³⁵⁸. Saruhan Mebusu Reşat Bey İzmir için çok önemli olan üzümün fiyatlarının düşmesinin nedenini metruk bağlara hala çözüm bulunamamasından kaynaklandığını dile getiriyordu³⁵⁹. Bağlar, bağcılıktan anlamayan insanların bağları mülk edinmesinden çıkan sorun ekonomiyeye yansiyordu.

İstanbul’a gelen 16 bin muhacirin iskân edileceği haneler tespit edilmiş ve işgal edilen haneler boşaltılmaya çalışılıyordu³⁶⁰. Amasya bölgesinde yapılacak köyler ve memurların çalışmalarını izlemek için İmar ve İskân Müdürü teftişe gidecekti³⁶¹.

“Emvali Metruke satılsın. Fakat, evvela yabancıların değil Türklerin ellerine geçsin; Saniyen, zenginlerden ziyade fukaranın yanmamışlardan ziyade yanmışların ellerine geçsin” bu dönemde İzmir’de Emvali Metrukeye bakış açısı yabancılar ve Türkler olarak ayrılıyor halk, öncelikle emval-i Metruk’un yangından zarar görenlere verilmesini istiyordu. Bunun nedeni muhacirlerin sonradan gelmesi şeklinde algılanmasıydı. Aslında hem muhacirler hem de yangından zarar görenler mağdur durumdaydılar³⁶².

Türk tütünlerinin yükselişi Drama, Kavala, Siroz ve İskeçe’den gelen muhacirler tütüncülüğten çok iyi anlıyorlar ve çok kaliteli tütün yetiştiriyorlardı Türk

---

³⁵⁶ Nedim İpek, Mübadele ve Samsun, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara,2000., s. 104-107.

³⁵⁷ Kemal Arı, “Türkiye’de Mübadele Dönemi Toprak Mülkiyeti ve Tarımda Değişim”, **75 yılda Köylerden Şehirlere**, s. 108.

³⁵⁸ **İleri**, 24 Mayıs 1924.

³⁵⁹ Kemal Arı, “Yunan İşgalinden” a.g.m., s. yok

³⁶⁰ **İleri**, 24 Eylül 1924.

³⁶¹ **İkdam**, 22 Ağustos 1924.

³⁶² **Meslek**, 7 Temmuz 1925.

tütününü en iyi yere taşımak için çaba göstermekteydiler. Bu yerler Türklerin elinden çıktıkça Türk tütününü kötü vaziyetlere ulaştırmıştı ancak tekrar eski halini almaya başlıyordu³⁶³.

İskân dairesi, iskân eden muhacirlerin ne kadar olduğu konusunda tutulan defterleri tanzim ederek 1926 yılında esaslı bir şekilde açıklayacağını belirtti³⁶⁴. Emvali metrukeyi ihbar edenlere emvalin %5 civarında ikramiye verilmesi, metruk olan gayrimenkulde eğer, icar bedelin yüzde %10 civarı para verileceği maliye vekâleti tarafından bildirilmişti³⁶⁵.

Arazilerin boş kalmaması için verilen vergilerde haksızlıklar olduğu dile getiriliyordu. “10 altın liraya alınan 100 dönüm araziden 48 lira vergi alınmaktaydı, aynı mahalde bir arazinin dönümü bugün belki 150 liradan aşağı alınamaz ve bu itibarla böyle bir arazinin vergisi 15 misli fazladır” deniliyordu³⁶⁶.

Kiracılar, emval-i metrukeye ait arsalarına bakım yaptıkları için bu icar paralarını istemekteydi. Hazineye ait binalara gelince bunların yıktırılması ve arsaların binasız satılması kararı alındı³⁶⁷. Terk edilmiş bağ ve bahçeler üç- beş senelik icarı için teklifte bulunulmuştu. Bu teklif hem bağ ve bahçelerin harabeye uğramaması hem de muhacirler açısından oldukça olumluydu. Bu teklife Maliye Vekâleti şu cevabı vermişti: “ *Ahiren Dak-ı tebligata terfiyen tefrik olunacak bağların tarihi tefevvüzünden itibaren icara ait hukukunun mütefevvizlere devri suretiyle üçer sene müddetle icarları muvmedetle afdır*” yani kira müddeti bitince devlet ancak başkasına icara verebilir³⁶⁸. Tahribata uğramış bağlar konusunda devlet bütçesi imarı buna müsait değildi. Bu nedenle harap olduğu için işletmeci bu bağları kendisi devredemezdi. Devlet başkasına üç yılsonunda devredebilirdi³⁶⁹.

“30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’ne ilişkin sözleşme ve Protokol kararı gereğince, Yunanistan’da kalacak Türk Malları ve Türkiye’de kalan Rum malları ile ilgili izlenecek politikalar genel bir hükme bağlandı. Mübadele edilecek halkın mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar

³⁶³ **Millet**, 25 Teşrin-i Evvel 1925.

³⁶⁴ **Hizmet**, 12 Eylül 1926.

³⁶⁵ **Hizmet**, 6 Ağustos 1926.

³⁶⁶ **İzmir Ticaret ve Sanayi**, 1926. No: 9. s. 577.

³⁶⁷ **Son Saat**, 24 Ağustos 1927.

³⁶⁸ **Hizmet**, 29 Haziran 1927.

³⁶⁹ **Son Saat**, 14 Eylül 1928.

verilmeyecekti. Göç edenlerin bırakacakları malların sayısal dökümünü yapmak ve arıtılmasını (tasfiyesini) sağlamak üzere tarafsız üç üyeden oluşan Muhtelit Mübadele Komisyonu kurulacaktı. Bu komisyona bağlı olarak alt komisyonlar oluşturulacaktı. Bu komisyonlar, malını bırakıp gidecek olan göçmenin eline, bıraktığı malın altın lira olarak değerini gösteren bir belge verecek ve bu belge karşılığında, göçmenin yerleşmek için gittiği ülke hükümeti, göçmene karşı borçlu sayılacaktı. Göçmen elindeki belgenin değeri oranında, göç ettiği yeni devletten, göç eden diğer kitlenin bıraktığı topraklardan toprak alacaktı.³⁷⁰”

İzmir şehrine 1924-1934 döneminde; Şehre gelen mübadil aile sayısı: 13.234, ailelerin nüfusu: 62.947, verilen hane sayısı: 5.000, verilen dükkan sayısı: 3.000, verilen tarla: 1000.000 dönüm, verilen bağ: 5.000 dönüm ve bahçe: 5.000 dönüm idi³⁷¹. İzmir şehrinde, 1923-1934 döneminde, muhacir ve mültecilere verilen malların miktarı ise şöyleydi: Aile sayısı: 6.243, aile nüfusu: 28. 992, hane: 5.000, dükkân: 2.000, arsa: 1.243 dönüm, tarla: 130.000 dönüm, bağ: 10.000 dönüm. İzmir Ticaret Odası Reisi Alaiyelizade Mahmud Bey’in metruk bağlar ve üzüm üretimi konusunda söyledikleri dikkat çekiciydi “*Rumlar’ın hicreti üzerine emval-i metruke sırasına geçen bağlar, layıkıyla ve erbabı eliyle bakılamayacağı ve vaktiyle lüzumu mikdarda amalenin tedarik edilemeyeceği düşünceleriyle çekirdeksiz kuru üzüm istihsalatımız için hasıl olan endişenin tamamen vahi ve mahalsiz olduğunu son iki senelik üzüm sahipleri isbat etmiştir*³⁷²”. Rumların gitmesiyle boş kalan bağların üzüm üretimine etki etmeyeceğini belirten Mahmut Bey, üzüm üretiminin eskisi gibi olduğunu dile getirmekteydi.

Ülke savaştan yeni çıktığı için, bu konuda gerekli maddi kaynak sağlanamamıştı. Rumlardan ve Ermenilerden kalan emval-i metrukeler tam anlamıyla tespit edilememiş devlet tarafından güvence altına alınamamıştır. Bazı yerlerde bu mallar memurlar tarafından işgal edilmişti. Devlet bu malları koruyamadığı için birçok ev, bağ- bahçe, tarla yağmalanmıştır³⁷³. özellikle de yerleştirme yaparken meslek gruplarına göre yerleştirme yöntemi uygulanmış ancak

³⁷⁰ Kemal Arı, “Türkiye’de Mübadele” a.g.m., s. 100.

³⁷¹ Nezh Başgelen, Anavatana Göç Edenler, Türkiye Cumhuriyeti’nde (1923-1938) Mübadil, Muhacir ve Mülteciler, Genel Bir Bakış, Arkeoloji Sanat yay., İstanbul, 2008, s. 20.

³⁷² Murat Koraltürk, “Mübadele’nin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Rapor”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, II/ 6-7 s. 193.

³⁷³ Mustafa Eski, a.g.e., s. 91.

bu durumda da aksaklıklar yaşanmış göçmenler yaşayacakları yerlerin işgal edildiklerini görünce kendilerine yaşama alanı bulmada güçlükler çekmişlerdi. Bilmedikleri ama ait oldukları ülke de yolculuklar bitmek bilmemiştir. Bu durumlar iskanın aslında planlandığını ancak uygulama da güçlükler yaşandığını göstermektedir³⁷⁴.

3.2. İzmir Yöresi Bağcılarının Diğer Sorunları

Milli Mücadele yıllarında, köylüler sıtmadan dolayı hasat yapamaz duruma gelmişti. 1923 yılında bu duruma çözüm amacıyla sağlık koşullarının iyileştirilmesi için çalışmalarına başlanmıştı. Sağlık Bakanlığı 1923 yılında tüm ülkede 554 hekim, 60 eczacı, 560 sağlık memuru ve 136 ebe ile hizmete başlamıştı. Eleman sayısının az olmasının sebebi yıllarca süren savaşlardan kaynaklanıyordu. Birçok sağlık görevlisi cephelelerde hayatını kaybetmişti³⁷⁵. Milli mücadele döneminde halk işgallere uğradığı için evini, tarlasını, bağ ve bahçesini terk etmek zorunda kalarak dağlara çıkmıştı. Bu da halkın dağınık bir şekilde yaşamasına neden olmuştu. Milli mücadelenin bitimiyle halk yerleştikleri dağlık bölgeleri eski yaşadıkları yerlere tercih etmişti. Bu durumla ilgili Sıhhiye Vekili Doktor Refik'in doktorlara verilecek maaşın ne kadar olması gerektiği konusu tartışılırken söylediği sözler şu şekildedir: “ 800 bin kilometre murabai arazi üzerinde serpilmil olan 10,12 milyon halka ciheti askeriyesi, mülkiyesi ve Meclisi Alinizdeki azalar da dahil olmak üzere 1 900 doktorun heyeti umumiyesini taksim edecek olursanız halkın bu inkısamına ve bu kadar dağınıkliğına nazaran memleketde yine doktor noksan olacaktır. Bu hususun temini Heyeti Celilenize de arz ettim. Kabul buyurulursa leyli talebe için de bir yer açacağız. Bunların iaşesini kendimiz temin ederek yetiştirmeye gayret edeceğiz³⁷⁶” 1924 yılında 1.900 olan doktor sayısı dağınık yaşayan halk için yeterli gelmemişti. Bu yüzden de öğrenci durumunda olan doktorlarında atamalarının yapılması gibi düşünceler

³⁷⁴ A.g.e., s. 92.

³⁷⁵ Mustafa Yahya Metintaş, Ömür Elçioğlu, “Cumhuriyetin İlk Onbeş Yılında Sağlık Hizmetleri (1923-1938)”, **Osmangazi Tıp Dergisi** 2007; 29(3), s. 65-68. ayrıntılı bilgi için bkz: İraz Gündoğdu, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İzmir’de Bataklıklar ve Sıtma Sorunu”, **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 6, Ekim 2009, Şenocak yay., İzmir 2009, s. 106-110.

³⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7-1, İ:15 18.3.1924, C:2, Ankara, t.y., s. 671.

bulunmaktaydı. Bu dönemde sağlık sorunlarına ek olarak yapılacak planları Sıhhiye Vekili Doktor Refik şu şekilde açıklıyordu “ *Memlekette dört yerde nümune hastanesi vücuda getirmek ve bu suretle memlekette içtimai teşkilatımızı nazari bir surette- fakat fevkalade yüksek değil- klasik bir şekilde yapmak için içtimai teşkilatımızın şubalarını vücuda getireceğiz ve bu hastanelerde ebe mütehassırları bulduracağız ve orada ebe tedrisatı yapılacaktır. Kezalik bu hastanelerde senelerden beri eskikip de ilmi olmıyan veyahut müsaade alıpta şahadetnamesiz vilayetlerde yine ebe olmaya müsaidolanları da İstanbul'a gönderip oradaki viladehanede bunları ebe yapmaya çalışacağız... Çocuk vefayati noktai nazarından yapılacak işler; Vekâlete taalluk eden işlerle cemiyatı Hayriye ve Himayei Etfale düşen vazifelerdir ki bunları da tevhidetmek için Himayei Etfal ve Hilali Ahmerle daima temasta bulunuyoruz*³⁷⁷”. Muhacirler için ilk yardım ekibi gönderildi³⁷⁸. Diğer bir sorunsu ilaç sorunuydu. Halk ilaç alamıyor, ilaç olsa da sağlık görevlisi olmadığı için ilaçlar dağıtılamıyordu³⁷⁹. Meclisteki en önemli konular arasında olan sağlık sorunları için esaslı bir program yapılarak ve sağlık personeli ihtiyacı karşılanmaya çalışılarak bu sorun aşılmaya çalışılıyordu. Halkın sağlık sorunlarıyla uğraşırken bağıyla bahçesiyle uğraşması oldukça zordu. Bunların yanında mübadillerin yerleştirilmesi üretici duruma geçmesi için zirai aletlerin tedarik edilmesi, zirai ilaçların alınması, sağlık sorunlarının giderilmesi gibi ihtiyaçlar önemli sorunlar arasındaydı³⁸⁰. Batı Anadolu da uzun yıllar sıtma (Malarya) hastalığıyla uğraşmak durumunda kaldı. Göçmenlerin Türkiye'ye gelmesiyle bu hastalıktan etkilenmemeleri kaçınılmaz oldu. Sivrisinekten yayılan bu hastalık yüzünden Batı Anadolu, bataklıkların kurutulması işiyle uzun yıllar uğraşmak durumunda kalacaktı. Hastalık yüzünden birçok insan hayatını kaybetmiştir³⁸¹. Sorunlar halk için bitmek bilmiyordu. Halk savaş, İzmir yangını nedeniyle kayıplarına uğramıştı. Ayrıca Rumlardan kalma terk edilmiş mallar iş yapamaz durumdaydı. Urla'da 9 üzüm ayıklama ve temizleme fabrikası, Bergama'da 5 tane un, pamuk, zeytinyağı fabrikası

³⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7-1, İ:15 18.3.1924, C:2 s. 671.

³⁷⁸ **İkdam**, 23 Teşrin-i Evvel 1923.

³⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7-1, İ:15 18.3.1924, C:2 s. 675- 676.

³⁸⁰ Ercan Çelebi, “*Mübadillerin Yunanistan'daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, V/12, Bahar/ 2006., s. 35.

³⁸¹ Kemal Arı, “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yaşanan Göç Olayları ve Sağlık Hizmetleri*”, **Atatürk Dönemi Sağlık Kongresi (1920- 1938) Bildiriler**, 6-9 Kasım 2007, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2007. s. 112.

bölgeden ayrılan Rumlar tarafından harap duruma getirilmişti³⁸². Mübadeleye uğrayan insanların psikolojisine de baktığımız zaman bağıcılıkla uğraşan insanların içlerindeki acıyı anlamak gerekmektedir. Mehmet Şevki'nin “*Tine Mübadeleye Dair*” adlı yazısında bu psikolojiyi biraz olsun anlatmaktaydı “*ve mademki böyledir, mübadele muamelesini tecrübe etmiş olmak için bu kardeşlerin hesabını bir an evvel görmek fâideli olacaktır... Haksız-sebepsiz işgaller, göçüp-gelmeler memleket için çok fena olmuştur. Haksız-sebepsiz işgallerin, daima ittihaz olunan tedâbirin biçimsizliği yüzünden, karışmaya müstenid olan emvâl-i metruke işlerini büsbütün berbat etmiş ve içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Bu tezebzüb içinde bulunan emvalden, geleceklerin hisselerine isabet edenleri arayıp temlik etmek akla sığmaz bir şey değildir*”. Bir an önce emvali metruk meselesi çözümlenmeli; biraz olsun mübadillerin yaşadığı sorunlar hafifletilmeliydi³⁸³.

İzmir’de yangından sonra ticaret altüst olmuştu. Büyük firmalar sayesinde az da olsa ticaret ayakta durmaya çalışıyordu³⁸⁴. İzmir’de üzüm ve incirleri kutulama fabrikası sekiz taneydi. Gümrük tarifelerinin daha ucuz ayarlanması gerekiyordu. İzmir’de 20 bin kutu imal ediyordu³⁸⁵. Ayrıca İzmir incir ve üzümleri için birlik kurma fikri öneriliyordu. İzmir üzüm ve incirlerinin gelişmesi için bu şarttı³⁸⁶. “*Üzümcüler nasıl kooperatif yapabilir?*” kooperatif kurulmazsa üreticilik biter mi? Bir tane de olsa kooperatif kurmak zorunludur³⁸⁷. Kooperatifleşme için İstanbul’daki zengin ticaret erbabıyla iletişime girilmeli ve İstanbul’daki esnaftan 100 bin liradan az olmamak şartıyla para alınmalıydı³⁸⁸. Akdeniz Ticaret gazetesinde yayınlanan Ragıp Beyin makalesinde İzmir’de hem üzüm hem incir anonim şirketi kurulması her biri için birer milyon lira sermaye verilmesi gerektiğini dile getiriyordu³⁸⁹. Ziraat Vekili Zekai Bey kooperatifleşme konusunda şunları söylemekteydi: “*Aydın’da ve İzmir kasabalarında üzüm ve incir mühtahsilleri; bu mahsullerini idrak ettikten sonra deve vesaire ile veya şümendiferle İzmir’e naklederek komisyoncuya*

³⁸² Kemal Arı, “*İzmir Limanının Dünü*” a.g.m., s. 292.

³⁸³ Kemal Arı, “*1923 Türk - Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir’de “Emval-i Metruke” ve Mübadil Göçmenler*”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VI, Sayı 18, Temmuz 1990. s. yok.

³⁸⁴ *Türkiye iktisat Mecmuası*, 27 Haziran 1923.

³⁸⁵ *Türkiye iktisat Mecmuası*, 24 Eylül 1923.

³⁸⁶ *Türkiye iktisat Mecmuası*, 24 Eylül 1923.

³⁸⁷ *Meslek*, 27 Nisan 1925.

³⁸⁸ *Türkiye iktisat Mecmuası*, 24 Eylül 1923.

³⁸⁹ *Türkiye iktisat Mecmuası*, 10 Teşrin-i Evvel 1923.

getiriyorlar. Bunun öşür kısmı da ayrıca öşür defterine kaydediliyor, öşrü ayrı sayılır veyahut beraber satılır. Mühtahsiller, İzmir'e kadar kendileri para vererek nakletmiş olduğu için masarifi nakliyesini kendisine iade etmek lazım gelmiyor mu ya? İşte bu paralar iade edilir. Fakat müstahsillerin eline geçmiyor. Komisyoncuların ve sairenin elinde kalıyor, yani her halde hazineden çıkıyor... Mesela geçen hafta İzmir'de bağcılar kongresi inikat etti. Üzümlerinin piyasaya sevkinde ve sevkinden evvel istihsal esnasında muhtaç oldukları krediyi temin için böyle itibar şirketleri tesisi ve hasılatlarının yüzde birini şirket için sermaye olarak tefrika muvafakat etmişler ve Ziraat Vekaletiyle diğer vekaletlere de bu suretle müracaat etmişlerdi. Yani kredi ihtiyacının çok olduğunu söylemek istiyorum³⁹⁰”. Bağcının krediye ihtiyacı oldukça fazlaydı. Tefeciden aldığı parayı ödeyemeyip başına icra gelebiliyor. Bu durumda bağlar bahçeler tefecinin eline geçiyordu. Ayrıca diğer bir sorun da üzümünü komisyoncular aracılığı ile sattığı için üreticinin komisyoncu kadar kazanamıyor olmasıydı. Emek harcanan ürün komisyoncunun sadece komisyonculuk yaparak üreticiden daha çok kazanması hak değildi. Diğer bir nokta da Doktor Mazhar Bey'in dikkat çektiği gibi şöyleydi “Bazı mahsuller vardır, biliyorsunuz, piyasa mahallinde satılır ve öşürleri orada alınır. Aydın'da incirin okkası on kuruşadır. İzmir'de getiriliyor 25 kuruşa satılıyor. Bunun beher kantarında yalnız ücreti 100 kuruş veriliyor. Bahçeden istasyona kadar da ayrıca nakliye, araba, hamaliye veriliyor, nihayet İzmir'e iner, beher çuval başına mağazaya kadar birer mecidiye verir. Mağazaya gelir, mağazada da bu kadar nakliye ücreti zammeder, orada satıldığı zaman hükümet öşürünü alır³⁹¹”. Bu durum sadece incir için geçerli değildi. Bütün ürünler aynı durumda satılmak zorunda kalıyordu. Hem üretici kazanamıyor hem halk ürünü pahalı almak durumunda kalıyordu. Kooperatifleşmeler sağlanırsa bu durumlar ortadan kalkacak, komisyoncular ortadan kalkacak. Üretici kooperatif aracılığıyla belirlenmiş fiyattan ürünü satacak; Böylelikle haksız kazanç sağlanmayacaktı.

Ankara Defterdarlığından açıklanan bir arsa- bağı müzayedesini ilanı bu dönemin sosyal yapısını özetlemekteydi. Bağlar bu dönemde kıymetinin çok altına

³⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 8/1, İ:43 21.4. 1340 C:2, Ankara, t.y., s. 1004.

³⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 8/1, İ:43 21.4. 1340 C:2, Ankara, t.y., s. 1004.

satılmaktaydı³⁹². Urla'daki bağlar domuzlar tarafından telef olma yoluna gitmişti. Halk geceleri tekene çalarak çözüm üretmeye çalışsa da bunlar geçici çözümlerdi. Halk çekirge itlafı gibi domuzlarında acilen itlaf edilmesini, bir an önce bölgeye görevlilerin gelmesini istiyordu³⁹³.

Üzüm ve incir kutulama diğer bir sorundu. Hangi tür kereste kullanıldığına dair açıklama yapılmalı ve gümrük idaresi bu konuda gelişmeleri gözlemlemeliydi³⁹⁴. 1927 yılında keresteciler çarşısının yanması İzmir'de kutulama konusunda sıkıntının daha da artmasına neden oldu³⁹⁵. Hem insanların barınması hem de kutuluk kereste yapılıp üzüm ihracatının gerçekleşmesi açısından İzmir'in keresteye çok fazla ihtiyacı vardı. Bundan dolayı İzmir Ticaret Odası hem üreticiyi zor duruma sokmamak hem de üzümlerin telef olmaması için ilginç kararlar almıştı. Ürünlerin rekoltesinin ne kadar geleceği tahmin edilerek Romanya'dan kereste siparişi veriliyor. Kutu atölyeleri keresteyi gümrükten alarak kutu haline getiriyor, tüccarlar hangi atölyeden ne kadar kutu aldığını ticaret odasına bildiriyor, ticaret odası firelerde dâhil kutuları ve ham kereste fiyatlarını hesaplıyor, gümrükten alınan kerestenin ücretini kutu atölyelerine ödüyordu. Böylelikle kutu atölyeleri kapanmıyordu³⁹⁶.

1923 yılı kereste fiyatları şu şekildeydi³⁹⁷:

Tablo 21: 1923 Yılı Kereste Fiyatları

<u>Kuruş Değeri</u>	<u>Metreküp</u>	<u>Ortalama Fiyatı</u>	<u>Alınan Vergi</u>
313.000	371.000	313.000	92.300

Transit depoları diğer bir sorundu. Hükümet tüccara gümrüklerde malını tutması için depo yaparsa hem hükümet kazanırdı hem de tüccar bir seferde gümrük vergisi vermek zorunda kalmazdı³⁹⁸. Depo kiralari İzmir yangınından önce 300 lirayken, 20.000 liraya çıkmıştı. Bu nedenle de ihraç konusunda sıkıntılar

³⁹² **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Temmuz 1926.

³⁹³ **Hizmet**, 22 Temmuz 1926.

³⁹⁴ **Hizmet**, 3 Teşrin-i evvel 1926.

³⁹⁵ **Milliyet**, 11 Eylül 1927.

³⁹⁶ Fikret Yılmaz, a.g.e., s. 21-22.

³⁹⁷ Erkan Serçe, a.g.e., s. 87-88.

³⁹⁸ **İkdam**, 21 Ağustos 1923.

yaşanmaktaydı. 1924 yılında başta İngiltere, Almanya, Hollanda, Belçika, Fransa, İtalya'ya üzüm ihracatı yapılmaktaydı. Ancak Türkiye üzümünü pahalıya satıyor bu nedenle de üzüm piyasasındaki uygun fiyatlardan dolayı da bu ülkeler eskiden aldıkları miktarın altında üzüm alıyordu³⁹⁹.

“Çiftçilerin teşkilatlanması lazımdır” Ticaret odalarını güçlendirmek ya da bunları çoğaltmak isteği olsa da çiftçilerin bir araya gelip teşkilatlanması ülkenin kalkınması için şarttı⁴⁰⁰.

İmar bankası için düşünülen sermaye:

- 1) *Harp kazanç aşarı vergisi*
- 2) *Mükâfat-ı sekeliye vergisi*
- 3) *Mübadeleye tabi olmayan bireylerin malları*
- 4) *Münasip inhisar tesisi*

İmar bankası tarafından batı Anadolu'da 160.749 ev yapılmıştı. İmar işleri için bankanın çok fazla sermayeye ihtiyacı vardı⁴⁰¹. Bu dönemde şehrin ıslahı için 100 bin, inşaat ve tamirat için 675 bin, belediye tamiratları için 252 bin lira para harcanıyordu⁴⁰². İzmir yangınıyla yeniden inşa edilmeye çalışılan şehir, bir yanda devam etmesi hayati zorunluluk olan ticaret, ticarete bağlı olan çiftçi, ekilmesi gereken toprak, toplanması ve ihraç edilmesi gereken ürünler vardı. Hükümet kalan arazi, çiftlikler ve vakıf mallarının satış bedelleri ve hasılatı 1337 senesinde 32 592 lira, 1338 yılında 41 289 lira olmuştu. 1340 emlak satışından 500 000 liralık gelir elde etmişti. Emlak icarından ise 1337 yılında 64 808, 1338 yılında 129 270 liralık gelir elde edilmişti⁴⁰³.

Bağcıların diğer bir sorunu, hudut sorunuydu bu yüzden Cumhuriyet öncesi dönemde yıllarca insanlar mahkemelerde zaman harcamak zorunda kalıyordu. 27 Mart 1924'te Köy Kanunuyla bu sorunlara da çözüm getirilmişti. Köy kanunu lahiyası 97 maddeden oluşmaktaydı⁴⁰⁴. Köy kanunuyla muhtar seçimi yapılarak

³⁹⁹ İleri, 12 Temmuz 1924., **Vatan**, 5 Temmuz 1924.

⁴⁰⁰ **Meslek**, 7 Temmuz 1925.

⁴⁰¹ **Tanin**, 19 Temmuz 1924.

⁴⁰² **Vatan**, 6 Temmuz 1927.

⁴⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:7, İ:2, 15.3.1924, Ankara, t.y., s. 71-72.

⁴⁰⁴ Türkan Çetin, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorunu'na Bakış: Köy Kanunu'nun Çıkarılması”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, II/ 4-5, İzmir, 1995., s. 33.

köyde demokratik düzenin nasıl olacağı konusunda da bilgi verilmekteydi⁴⁰⁵. Bu kanun lahiyası sıtma ile mücadele, bataklıkların kurutulması, imece usulüyle köy yollarının yapılması, gibi birçok soruna çözüm bulunmuştu⁴⁰⁶. Köylerde asayişin sağlanması konusu da ilk olarak Türkiye İktisat Kongresinde dile getirilmişti. Bu konuyla ilgili 14 madde yayınlanmıştı. İlk maddeye göre asayişin sağlanamamasının en önemli nedeni olarak cehalet gelmekteydi. Cehaletin önlenmesi için öğretmenlere büyük görev düştüğü belirtiliyordu. İkinci madde ise, köylerin toplu halde bulundurulması gerektiğine dairdi. Üçüncü madde, inzibatlar, köyleri yağmalama yaparlarsa görevlerinden alınması ve bir daha memurluk yapamamasıyla ilgiliydi. Soygunculuk, yol kesme, hayvan hırsızlığı ve yağma yapanların asla affedilmemesi gerektiği belirtiliyordu. Köylere telefon ve telgraf hattı çekilmesinin asayişini sağlama açısından oldukça önemli olduğu vurgulanıyordu. Ayrıca “*derbent*” adı verilen karakolların yeniden inşa edilmesi gibi önemli maddelere yer verilmişti⁴⁰⁷. Bu maddeler devlet tarafından program yapılarak 1924 yılında köy kanunu içinde yer aldı. Osmanlı döneminden beri köy koruyucuları olmasına rağmen bu kişiler görevlerini ihlal ederek mültezim denilen kişilerle çalışmaya başlamışlardı. Köy kanunuyla birlikte köy korucularının görevleri tek tek belirtiliyordu. Bunlar: Köy korucularının giymesi gereken kıyafet, taşıyacağı silah, muhtar tarafından köy korucusunun işini yapıp yapmadığının denetlenmesi gibi kanun maddeleriydi. Köy koruyucusunun yapmaması gereken işler şu şekildeydi: “*Madde 78.- koruyuculara yasak olan işler şunlardır:*

1. *Koruyuculuktan başka iş yapmak, mesela dükkan, kahvehane, han açıp işletmek veya bunlara ortak olmak,*
2. *Köylüden her hangi birinin veya kendi hizmetinde bulunmak için izinsiz vazifesini terk etmek,*
3. *Koruduğu bağ ve bahçe ve ekinlerden fuzuli faydalanmak,*
4. *Kendi hayvanlarını otlatmak ve köye çobanlık etmek,*
5. *Levha, elbise ve silah ve cüzdanını üzerinde taşımamak veya değiştirmek.*⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ Taner Timur, a.g.e., s. 99.

⁴⁰⁶ Türkan Çetin, a.g.m., s. 34.

⁴⁰⁷ A. Gündüz Ökçin, a.g.e., s. 328-329.

⁴⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 7/11:15 18.3 1924, C:2, Ankara, t.y., s. 661.

Köy koruyucuları kanunu bağ ve bahçelerin korunması açısından oldukça önem taşımaktadır. Çünkü Milli Mücadele dönemi ve daha sonraki dönemde bağ ve bahçeler harap ediliyordu. Özellikle bağların korunması bağın verdiği üzümün kalitesi için önemliydi. Yani bağların yıllanması sağlandığı takdirde üzümün kalitesi artıyordu.

Üzüm kurutma işlemleri, ağustos ayında yapılıyordu. Kurutma işlemi yapılırken kağıt kullanılıyordu. Aslında sağlık ve kullanım açısından kâğıt çok iyi değildi. Kâğıt yerine bağcılara yerden yüksekçe tahtadan yapılar öneriliyordu ancak bunu yaptırmak oldukça pahalı bir işti. Bu nedenle kâğıt yöntemi bağcılar arasında en sık kullanılan yöntemdi. Ancak Türkiye’de kâğıt yapacak fabrika da yoktu bu nedenle de kâğıt ithal olarak gelmekte ve bazen kâğıt sıkıntısı çekilmekteydi⁴⁰⁹.

Bağcılar, maddi zorluklardan dolayı bağlarına bakamıyorlardı. Maddi yetersizlikler ve Aşar Vergisi bağcının belini bükmekteydi. Vergi borcundan dolayı üzümler satılmadan bağında kalıyordu. Bu nedenle bağcı kendi gereksinimi karşılayacak kadar bağına bakıyordu. Aslında bu sorun bir tek bağcının değil Türkiye’deki bütün çiftçilerin sorunuydu. Mahmut Esat (Bozkurt), Sadayı Hak gazetesinde 29 Mayıs 1924’te yazdığı “*Türk İhtilalinin Düsturları, 5*” adlı yazısında devlet Türk çiftçisinin menfaatlerini gözetmesi gerektiğini vurguluyordu. Halkın uzun yıllardır acılar çektiğini, bu durum düzeltildiği zaman İnkılâpların tam anlamıyla yerini bulacağını, belirtiyordu⁴¹⁰. Ayrıca Mahmut Esat (Bozkurt) Sadayı Hak, 19 Eylül 1924 ve 17 Teşrinisani 1924 tarihli yazılarında, kooperatifçilik olmadığı zaman Türk çiftçisinin yabancı üreticiye karşı duramayacağını düşünerek, “*Türk müstahsilleri! İnkılâbın Selameti İçin Birleşiniz*” diyerek üreticiye çağrıda bulunmaktaydı. “*Türk köylüsü, Türk çiftçileri ve bütün Türk iktisat unsurları yabancılardan oyuncağı haline düşen, mesailerinin semerelerini bu silahla müdafaa edeceklerdir. O vakit incirim ucuz satıldı. Üzüme müşteri bulamadım. Tütünlerim yanıyor. Buğdaylarımı satamadım, geçinemiyorum, itibar bulamıyorum, yardım göremiyorum gibi felaketli ve korkunç sesler duyulmayacaktır. Bunların hepsi sur’atle yoluna girecektir*” Eğer Türk üreticiler birleşmezse geçmişte yaşanan

⁴⁰⁹ Ziraat Mecmuası 1925., Fikret Yılmaz, Meclis Zabıt defterleri 1-2, 1926-1930., İzmir Ticaret Odası yay., İzmir, 2008., s. 90.

⁴¹⁰ Zeki Arıkan, İzmir Basımından Seçmeler 1923-1938 I, Cilt:II, “*Türk İhtilalinin Düsturları, 5*” İzmir Büyük Şehir Belediyesi yay., İzmir, 2003., s. 564- 565.

yabancıların istilasası, yaptırımcı padişahlar yani 600 yıl boyunca yaşanan bütün sıkıntıların tekrar baş göstereceğini belirtiyordu. Bu nedenle bir an önce birleşme gerçekleşmeli ve üretimde yabancı milletlerle rekabet edilmeliydi⁴¹¹.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerden Şıra Resmi adıyla şarap yapımının onda biri vergi olarak veriliyordu. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Rüsümü Müctemia (Birleşmiş Vergiler) adıyla alkollü içkilerin ihraç ve ithalatından vergi alınmaya başladı. 1862 yılında ise bağ bozumundan sonra memurlar şarap ve rakı kontrolü yaparak iki yüz kıyye yani okkanın özel ihtiyaçlar için üreticiye bırakılması ve geri kalan %10 vergi alınması kararlaştırıldı. 1867 yılında alkollü içki yapımı yeniden düzenlendi. İçki satan dükkânlar ruhsata bağlı içki satışının yapılması ve bu dükkânların kira bedelleri oranından %25 oranında vergi alınması kararı getirildi. Duyunu Umumiye kurulunca alkollü içki gelirlerini arttırmak için yasal düzenlemelere gitmişti. İçkilerin üretiminden alınan vergi üç taksite bağlandı. Rakı yapımında kullanılan ispiroto ithali sırasında gümrük vergisi dışında kıyyesinden 30 para vergi alınması kararı getirildi. 1.4.1918 tarihli kanunla son düzenleme ise şu şekilde yapıldı “ *Şaraplardan hektolitreye başına 15 kuruş, biralardan hektolitreye başına 50 kuruş ve diğer alkollü içkilerden litre ve derece başına 5 para vergi, alkollü içki üretenlerden alınmaktadır. Alkollü içki satan yerlerden alınan verginin oranları ise şu şekildedir: yiyecek maddelerinden daha az alkollü içki satan dükkânlarda dükkânın yıllık kira değerinin yüzdesinden 8.25 kuruş, yiyecek maddelerine eşit oranda alkollü içki satan dükkânlarda yıllık kira değerinin yüzdesinden 12.50 kuruş ve yiyecek maddelerinden daha fazla içki satan dükkânlarda yıllık kira değerinin yüzdesinden 20 kuruş vergi alınmaktadır*⁴¹²”.

İçki imalatı konusundaki yasaklar nedeniyle halk kaçak içki yapıyordu. Bu konu da fabrika açılması için meclise dilekçeler yazılıyordu. Çünkü halkın şaraplık üzümleri telef oluyordu. Ayrıca iktisadın gelişmesi için bu gibi kanunların bir an önce çıkartılması gerekiyordu. Bağcılar, şaraplık üzümlerini bağlarda bırakmamak için kendi üzümlerini şarap yapıyordu. Bu da kontrolsüz içki yapımı anlamına geliyor ve bu konuda kanun boşlukları olduğu için para cezasına çarptırılıyordu.

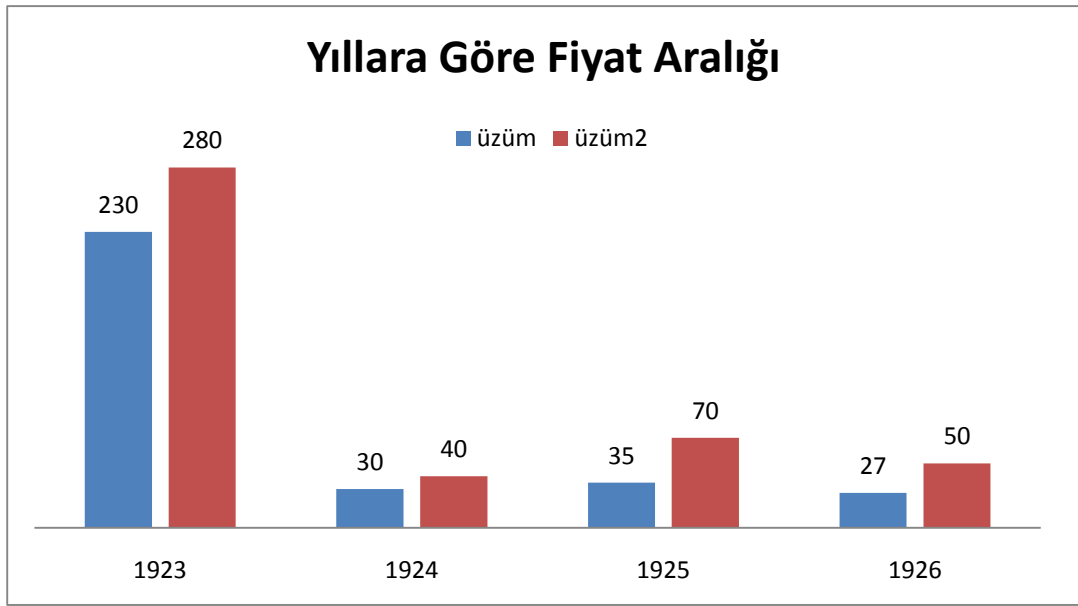
⁴¹¹ A.g.e., s. 591- 593.

⁴¹² Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e., s. 121- 122.

Maliye vekâleti şarap imali hilesi konusunda 10.02.340 tarihinde icra vekâletine bu konuyla ilgili dilekçe yazarak bu duruma çözüm bulunmasını istemişti⁴¹³.

3.3. Üzüm Fiyatları

Şekil 1: 1923- 1925 Yılları Arasında Üzüm Fiyatları Aralığı⁴¹⁴:

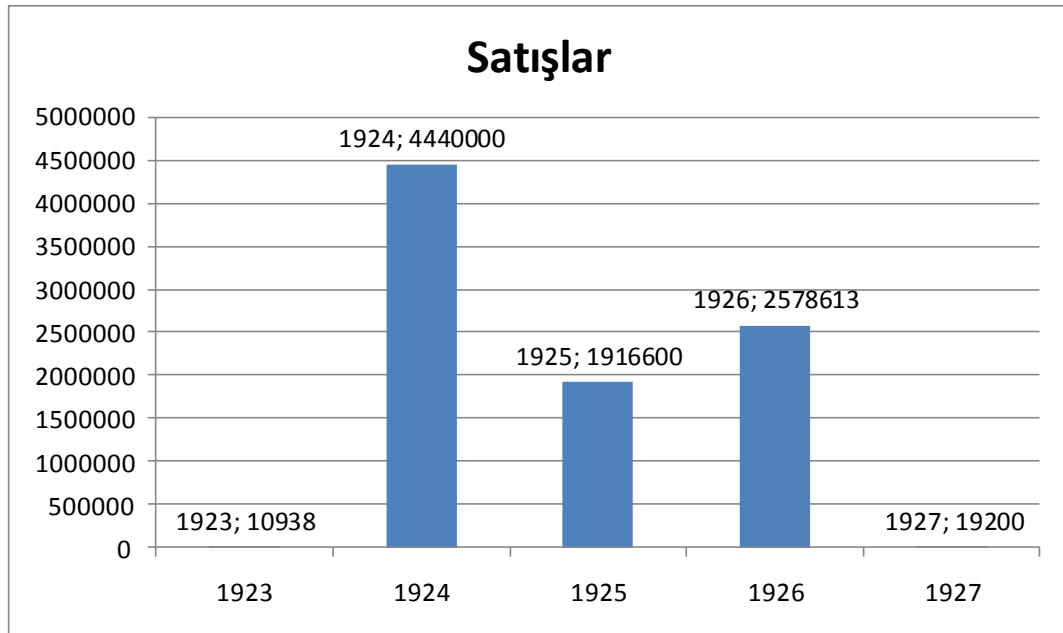
İzmir Üzüm borsasında satılan üzümlerin yıllara göre fiyat aralıkları şu şekildedir. 1923 Yılında üzüm fiyatları diğer yıllara oranla daha yüksek görülmektedir. Bunun nedeni Türkiye'nin savaştan yeni çıkmış olmasıdır. Savaş sonrası ülkelerde fiyat oranlarının artmasının sebebi savaş sonrası tahribattan kaynaklanan zararların kamu gideri olarak yansması, kamusal harcamaların gereğinden fazla artması, üretimin durmasından dolayı piyasaya mal arz edilememesi, halkın ihtiyacı olan malların üretiminin yeterince yapılamaması ve bu ürünlerin talebinin çok olmasıdır. Ayrıca İzmir yangınından dolayı hububat depolarının yanması ve bu nedenle depo fiyatlarının yükselmesi İzmir'deki ürünlere bu fiyatların yansması gibi nedenlerden dolayı İzmir'de 1923 yılında üzüm fiyatları yüksekti. 1924 yılında üzüm fiyat aralığı 30-40 kuruş arasında satılmaktaydı. 1923

⁴¹³ BCA, 030, 10, 182, 254, 6, 1.

⁴¹⁴ **Hizmet**, 19 Ağustos 1927.

Türkiye İktisat Kongresindeki kararlar mecliste program haline getirilerek uygulamaya sokulmaya başlanmıştı. Bu dönemde üzüm üretimi konusunda bankaların girişimleriyle üretici, banka kredisi alarak toprağı işlemeye başlamıştı. Tarım konusunda atılan adımlar sonuç veriyordu. Fakat gayrimüslim halkın üzüm üretimi konusundaki etkinliğini de unutmamak gerekir. Her ne kadar bağcılarının bu dönemde sorunları tam anlamıyla çözülemese de 1923 yılındaki yüksek fiyatlara oranla 1924 yılında üzüm fiyatları normal seyrindeydi. Halk bu dönemde 1 kilo ekmeğı 17 kuruşa alıyordu. Ekmek fiyatına göre üzüm fiyatı oldukça pahalı olsa da 1923 yılındaki pahalılığa göre 1924 yılında üzüm fiyatı düşüş yaşamıştı. Ancak 1924 yılındaki üzüm fiyatı, ekmek fiyatına oranla yine de pahalıydı. 1925 yılında ise üzüm fiyat aralığı 35 ile 70 kuruştur. Bu dönem de üzüm fiyatlarına etki yapan etken Yunanistan ve Almanya gibi ülkeler Türkiye'deki üzümlerin sağlıksız koşullarda kutulandığına dair yaptığı propagandalar fiyatları düşüreceğine yükseltmesi ilgi çekicidir. 1926 yılında ise fiyat aralığı 27 ile 50 kuruştur. Bu dönemde üzüm fazlalığından dolayı fiyatların düşmemesi için devlet yardımıda bulunmuş askeri üzüm alımı yapmış ve fiyatları düşmekten kurtarmıştır. Böylelikle bağcılarının olumsuz etkilenmesi engellenmiş oldu.

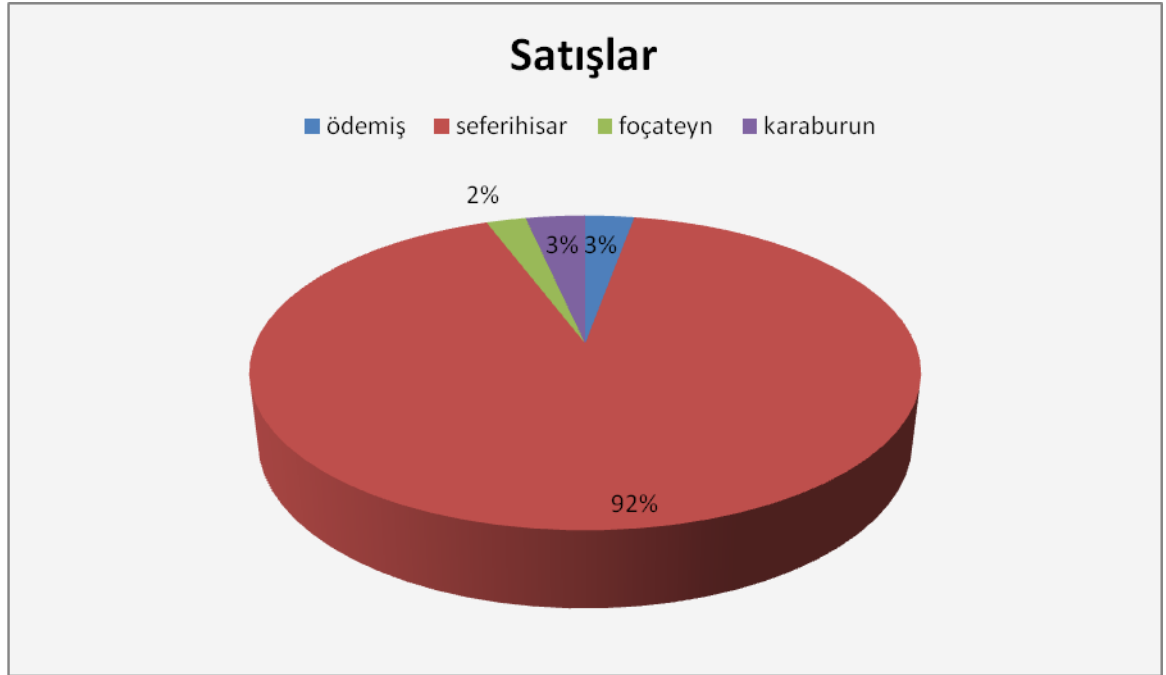
Şekil 2: Üzüm İhracatları Yıllara Göre⁴¹⁵:

⁴¹⁵ İzmir Vilayeti Devlet Salnamesi 1925-1926., s. 41. Milliyet, 16 Eylül 1926. Ahenk, 3 Temmuz 1927.

Üzüm ihracatı yaptığımız ülkeler arasında Fransa, Suriye, Bulgaristan, Almanya gibi ülkeler vardır. Ancak 1923 yılında savaştan yeni çıkmanın etkisiyle ihrac diğer yıllara göre oldukça düşüktü. 1924 yılında atılan adımlar sayesinde en yüksek seviyeye ulaşıldığı görülmektedir. Türkiye'nin üzüm ihracatını sağlık koşullarına uygun yapmadığına dair propagandalar ayrıca Yunanistan'ın üzüm ihracatına rakip olması, Türkiye'nin ihrac yaptığı ülkelere Yunanistan'ın üzüm ihracatında bulunması gibi nedenlerle 1924 yılına göre 1925 yılı ihracatında azalma gözlenmişti. 1926 yılında ise ihracat 1925 yılına göre 662.013 yükselme göstermiştir. 1925 yılındaki propagandalara karşı Türkiye ihrac üzüm konusunda atılımlar yapmaya çalışmıştı. 1927 yılında ihracatın bu kadar düşmesi dünya ekonomik bunalımının etkilerinin başladığının göstergesidir. Ekonomik bunalımlar hiçbir zaman bir anda ortaya çıkmazlar bu nedenle bu durum ekonomik bunalımının habercisidir denebilir.

Şekil 3: 1925 Yılı İzmir İlçelerinde Üretilen Üzüm Miktarları⁴¹⁶:

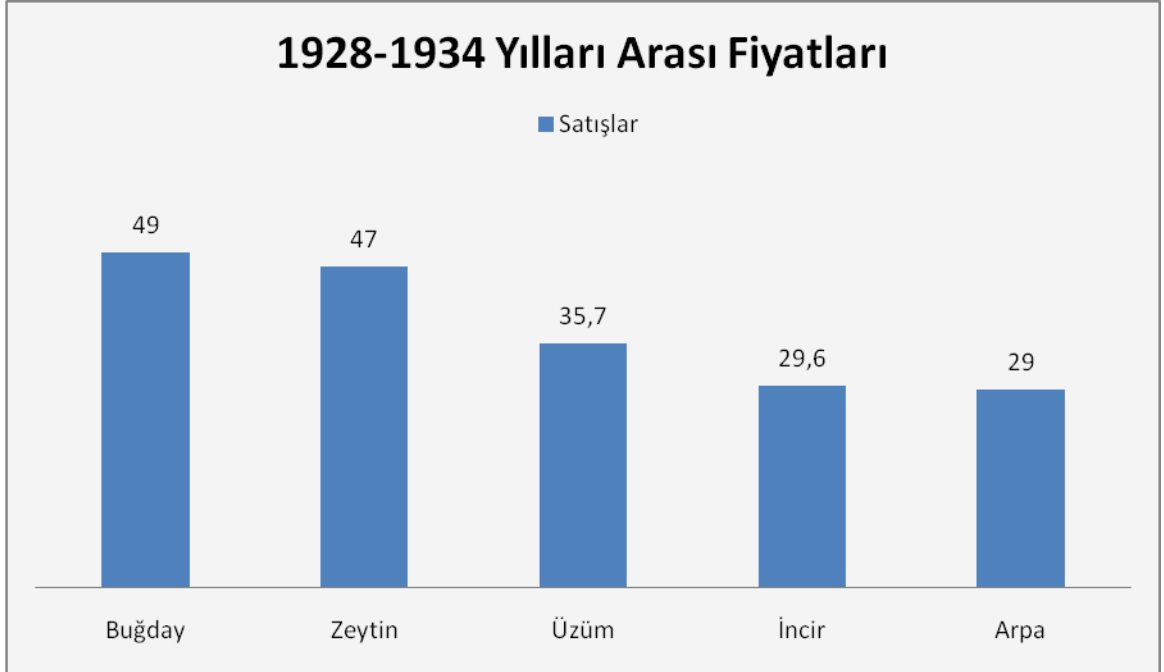
1925 yılında İzmir ilçelerindeki üzüm miktarları verilmektedir. En büyük alanı Seferihisar ilçesi kaplamaktadır. İzmir ilçelerinde en çok üzüm bağı Foçateyn bölgesinde olmasına rağmen 1922 yılında Rumların gitmesiyle bu bağların boş

⁴¹⁶ **İzmir Devlet Salnamesi** 1925-1926. s. 424.

kalması ve bu bağları bağıcılıktan anlamayan kişilerin eline geçmesiyle bu bölgedeki üretim düşmüş ve yerini Seferihisar bölgesine bırakmıştı. Metruk bağların yoğun olduğu diğer bir bölge de Urla kazasıdır. Urla kazasının tabloda gözükmemesinin nedeni o dönemdeki arşiv belgelerinde Urla kazasının üretiminin ne kadar olduğuna dair bilgi bulunmamasıdır.

Şekil 4: 1928- 1934 Yılları Arasında Üreticinin Eline Geçen Para Miktarı⁴¹⁷:

Bu dönemde Dünya ekonomik bunalımının etkisi üreticiye yansımaya başlar ve üreticinin kazandığı para miktarı düştükçe üretim de düşmeye başlar. Bu tablo, üreticinin kazandığı paraların toplamından oluşmaktadır. Görüldüğü gibi, toplam yıllarda 1923- 1925 yılları arasında sadece bir yıl içinde üretici borsada bir günde 40 çuvala sattığı ürün karşılığı aldığı para miktarı kadar para kazancı olmaktadır. Bu durum da ekonomik bunalımın çok büyük bir şiddette yaşandığının göstergesidir.

3.4. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının ve Bağcılığa Etkisi

1929 Dünya Ekonomik bunalımı Amerikan ekonomisinin çökmesi bütün dünyayı etkilemişti. Herkesin bildiği gibi 1929 ekonomik bunalımı Amerikan

⁴¹⁷ Rıfat Önsoy, a.g.m., s. 145.

kökenli olup dünyanın unutamadığı, silinemez izleri olan, bir ekonomik bunalımdı. Öyle ki o dönemdeki filmlere de baktığımızda filmlerde insanlar açlıktan ayakkabılarının bağcıklarını yerken insanlar buna gülmek durumunda kalmışlardı.

Ekonomik bunalımının da etkisiyle bu döneme damgasını vuran Atatürk'ün devletçilik politikasıdır. Bu durum şu şekilde açıklanabilir “ *Devlet yatırımcılığı, devlet işletmeciliği, devlet öncülüğü*” bu dönemde bilinçli ve dikkatli bir şekilde ilerleme öncü düşüncedir. Devletçi politikanın etkisiyle milli Pazar oluşumu ve yerli malı kullanımı teşvik etme devletin programları arasında yer almıştır⁴¹⁸. Tarım kredileri de devlet bankacılığı içinde gelişme göstermişti. Halk özel bankalara güvensiz bakmaktaydı. İkinci dünya savaşı yıllarında da bu durum devam etti. Savaştan sonra açılan Akbank, yapı ve Kredi, gibi özel bankalar açılmış Türk bankacılığı farklı bir gelişme dönemine girmişti. “ *1923- 50 döneminde yabancı sermayenin Türkiye ekonomisi üstündeki görelî denetimi açısından en çok gerilediği sektör bankacılıktır. Ekonominin yönlendirilmesinde bankalar sisteminin sahip olduğu can alıcı önem düşünülürse, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yabancı bankaların Türkiye ekonomisinin dolaşım yapısı içinde kurduğu denetimin kırılması, cumhuriyet döneminin en önemli politik iktisat gelişmelerinden biridir. Bankacılık kesiminde 1923'ten sonraki değişimler dikkate alınmadan, Türk ekonomisinin yabancı sermaye ve çıkar çevreleri ile olan ilişkilerinin doğru değerlendirilmesi olanaksızdır*⁴¹⁹” 1929 Dünya Ekonomik bunalımının etkisiyle devlet bankacılığı sistemine ağırlık verilse de tarım kredilerinin artışı olanaksızdı. İkinci dünya savaşının başlamasıyla birlikte bu durum değişmedi ancak 1946 yılından sonra iktisat politikası içinde tarım kredileri gelişme göstererek 1950 yılında %31'e çıktı⁴²⁰. Anlaşılacağı gibi devletçilik politikası bu yıllarda bankacılık sektöründe de kendini göstermiş diğer sektörlerde yerli malı kullanımı olarak geçmesine rağmen, yerli malı kullanımı politikası da devletçilikten doğmaktaydı. Örneğin, İzmir'de yerli malını yaymak için İzmir modası yerli malı kullanımıyla daha şık olur gibi haberler oldukça sık görülmekteydi. “*Maliye Vekâleti, Yeni Asır gazetesine bir ilan vererek(ki, bu verilen ilanların sadece bir örneğidir) “yerli malından elbise yapmaları için memurlara avans” başlığı altında memurlara birer*

⁴¹⁸ Ahmet Kılıçbay, a.g.e., s. 104.

⁴¹⁹ Yahya S. Tezel, a.g.e., s. 114.

⁴²⁰ A.g.e., s. 115- 116.

maaş avans vereceklerini duyurdular. Buhranın ilerleyen zamanlarında yine Türk malına yönlendirmeler devam ediyor hatta daha da ciddi bir reklam ve bilgilendirme anlayışıyla halka duyuruluyordu⁴²¹.

Devletçilik politikasına ek olarak şu düşünce ortaya çıkmıştı. Türkiye İktisat kongresi kararlarının yetersiz kaldığı inancı ortaya çıkmış ve millileştirme politika uygulaması bu dönemde yapılmaya başlanmıştı. Demiryolu, tramvay, fabrika, elektrik gibi önemli kurumlar millileştirilmiş ve devlet bu kurumlara doğrudan müdahale ederek yatırım yapabilmeye başlar. 1935 yılında Tarım Satış Kooperatifleri yasası 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifçiliğe yön ve şekil vermede etkili oldu. Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren kooperatifçiliğin oluşmaması Türkiye'deki bütün çiftçiler için büyük bir sorun olmaktaydı. 1935 yılında İzmir için diğer büyük adım ise üzüm piyasasını düzenlemek ve ihracatı geliştirmek amacıyla Tarış Üzüm Kurumu Limited Şirketi kuruldu. Kurumun başına İsmail Hakkı Veral getirildi. İsmail Hakkı Veral bu görevi 1939 yılına kadar sürdürdü. Kurum en çok ihracatı Avrupa ülkelerine yapmaktaydı⁴²². Kurumun görevleri arasında üzüm piyasası fiyatlarını dengede tutmak önemli görevleri arasındaydı. 1927 yılından itibaren üzüm fiyatları oldukça düşmüş ekonomik bunalımla birlikte üzüm fiyatları dalgalanmalar yaşamıştı.

Balıkesir'in Bigadiç kazasında 16 yaşındaki bir genç, Ali Osman adındaki kişinin bağına girip üzüm çaldığı için canından olmuştu⁴²³. Ayrıca zengin aileler iflasın eşiğine geldiklerinden aile faciaları yaşanıyordu⁴²⁴. Bu dönemde bu gibi haberler oldukça fazlaydı. İzmir'deki bağlar harap duruma gelmişti. Halk bağlardan geçimini sağlarken şimdi bağına bakacak parayı bulamamaktaydı. 1929 yılında fazla yağmurlardan dolayı bağlar harap hala gelmişti. Hem parasızlık hem de sel felaketleri üreticiyi çok zor duruma sokmuştu. Bu konu hakkında İzmir Mebusu Enver Bey "*İsabetli Düşünceler*" adlı yazısında "... Bakınız şu yağmur belasında da aynı hareket vaki oldu ve hükümet tedbir almak mecburiyetinde bulundu. Çok zengin olan birkaç zat; istisna edilirse rençberimiz yağmura karşı bir şey yapamadı. Gözü

⁴²¹ Mevlüt Kaya, "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nda İzmir'de Yankesicilik, Gasp ve Hırsızlık Faaliyetleri", **İzmir Tarih Toplum Dergisi**, Şenocak yay., İzmir, 2010. s. 104.

⁴²² Zeki Arıkan, "*Tarış*" a.g.e., s. 199- 200.

⁴²³ **Ahenk**, 1 Eylül 1928.

⁴²⁴ Alev Gözcü, "*Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arkaplanı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları*" **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/14, (2007/Bahar), s. 86..

önünde mahsulünün mahvolduğuna şahit oldu. Gelen malumat üzümün yüzde otuzdan elliye kadar hasara uğradığı merkezindedir. Demek ki zarar çok ve ağırdır. Ne kadar müteessir olsak hakikaten yeridir...⁴²⁵”. Zararın belirlenmesi bile zaman alacaktı⁴²⁶. Bu nedenle İzmir’de şarapçılık, kuru üzüm ihracatı oldukça azalma göstermişti.

1931 yılında “ memleketin pamukçuluğu ile bağcılık ve kuru üzümçülüğünün ıslahı için Amerikadan mütehasıs celbine lüzum görüldüğünden pamukçuluk mütehasısı için 437 ve bağcılık ve kuru üzümçülük içinde 334 dolar ile tayin ve istihdamı; İktisat Vekaletinin 8/3/931 tarih ve 72152/17 numaralı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 11/ 3/931 tarihi içtimasında tasvip ve kabul olunmuştur⁴²⁷”. İzmir üzümlerinin eski ününe kavuşması için Amerika’dan uzman kişiler gelmesi kararı alındı. Bu kişilerin aylık maaşları bağcılıkla ilgili uzman kişilere 334 ile 352 dolar arasında olacaktı. Pamuk uzmanı kişilere ise 437 ile 460 arasında değişecek olan maaş bağlanmıştı⁴²⁸. İzmir’de bu dönemde açılması düşünülen şarap fabrikasını, Trakya’da açılma söylentileri dolaşmaya başlar, Trakya’nın üzümleri şarapçılığa daha yatkın olduğu gibi bir kanaate varılır⁴²⁹. İzmir üzümleri yüzyıllardır büyük bir öneme sahipken bir anda Trakya üzümlerinin şarapçılığa yatkın olması gibi bir durum yoktu. İzmir üzümleri dünyaca ünlüydü; ancak bağlar artık ekonomik krizden dolayı çürümeye yüz tuttuğu için şarap fabrikasınının Trakya’da açılması söylentileri çok normaldi. Bağlara en az 60 yıl çok iyi bakılmalıydı ki ona göre kaliteli üzümler üretilebilsin. Bağların değerini yılanmış asmalar belirlerdi. Bu duruma devlet su şekilde çözüm bulmuştu. Enstitüler, zirai mücadele araştırmaları yapan ilk kuruluşlardandır. Enstitüler bölgede zirai araştırmalar yaparak çiftçinin sorunlarına çözüm bulmak için araştırma ve projeler geliştirmekle sorumluydular⁴³⁰. Bornova bölgesi bağlarıyla ünlü yerler arasındaydı. Buradaki bağcılarının sorununa çözüm bulmak için 1931 yılında Bornova’da Garbı Anadolu Bağcılık Enstitüsü kurulmuştu. 1932 yılında fiyatların yükselmesiyle Ziraat

⁴²⁵ Anadolu, 11 Eylül 1929.

⁴²⁶ Anadolu, 11 Eylül 1929.

⁴²⁷ BCA, 030, 018, 01, 02, 18, 15, 019.

⁴²⁸ BCA, 030, 018, 01, 02, 22, 51, 001.

⁴²⁹ Zeki Arıkan, İzmir a.g.e., s. 243- 244.

⁴³⁰ Tefik Çavdar, Her Yönüyle İzmir, Hür Efe Matbaası 1973., ,s. 36.

Bankası üzüm alımı yapmıştı⁴³¹. Ayrıca bu dönemde yoksulluk bir yanda doğal afetler diğer yandaydı. İzmir’de yağışların fazla olmasından dolayı tarlalar, bağlar, bahçeler zarar görmüştü. Bütün bağ bahçe ve tarlalar sular altında kalmış, Ödemiş’te 8 kişi boğularak ölmüştü⁴³². Bu dönemde Urla, Kemalpaşa, Tire kazalarında üreticiler bağlarını işleyemeyecek duruma gelmişti. 6 Şubat 1932 yılında Hamburg’a kilosu 44 florine satılan 7 numaralı üzüm, İzmir’de okkası 32 kuruşa satılmıştı. O dönemde bir florin 85 kuruşa denk gelmekteydi. Hamburg Türk üzüm okkası 48 kuruş olduğuna göre arada 16 kuruşluk fark bulunmaktaydı. Bu aradaki fark üreticinin değil tüccarın cebine giriyordu⁴³³. Bu durumdan dolayı üretici artık ürün üretemez duruma gelmişti. Tütün, haşhaş gibi ürünlerde dalgalanmalar olduğu gibi üzüm, incir ve buğdayda da çok büyük artışlar görülmüyordu⁴³⁴.

Tablo 22: 1928-1934 Yılları Arasında Üreticinin Eline Geçen Para Fiyatları⁴³⁵

Yıl	Buğday	Arpa	Tütün	Pamuk	Üzüm	İncir	Fındık	Zey.	Yün
1927	13,6	7,8	57	65,2	6,2	4,8	25,2	10,2	72,3
1929	12,6	7,5	72,7	62,3	4,7	5,1	37,1	9,9	73
1930	7,3	3,7	72,4	49,4	5,6	4,6	28,5	6,8	51,2
1931	4,0	2,9	36,11	31,7	8,0	5,2	25,5	5,9	41,4
1932	4,2	2,6	35,27	30,0	4,8	3,7	15,0	5,5	33,6
1933	3,7	1,9	30,60	30,7	3,4	3,6	16,4	4,3	28,4
1934	3,6	2,6	45,42	33,1	3,0	2,6	13,96	4,4	35,0

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere kazanç pamuk, tütün, yün, fındık, buğday, arpa, üzüm ve incir olarak sıralanmıştır. Ancak buradaki en önemli noktalardan birisi de bu tabloda ekim- dikim alanlarının kaç dönüm olduğunun belirtilmemesidir. En çok kazanç kaybeden ürün olarak da başta yün gelmektedir daha sonra pamuk, tütün ve fındık aynı düşüşleri gösterirken, buğday, zeytin, arpa, üzüm ve incir bu düşüşü takip etmektedir.

⁴³¹ Bülent Durgun, “1923-1938 Atatürk Dönemi İzmir Ekonomisi”, Doktora Tezi, DEÜ- Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005., s. 56.

⁴³² **Hizmet**, 11 Eylül 1929.

⁴³³ İsmail Hüsrev, Türkiye Köy İktisadiyatı, İstanbul Matbacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1934. s. 145.

⁴³⁴ **Yeni Asır**, 18 Ağustos 1931.

⁴³⁵ Rıfat Önsoy, “Atatürk’ün Ekonomi Politikası ve Devletçilik”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı II**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2005., s. 145.

1938 yılına gelindiğinde ise, üzüm ihracatı ve üzümlerin Avrupa'ya tanıtılması için devlet para ayırıyordu. Örneğin Lizbon'da her sene düzenlenen ve 1938 yılında beşincisi yapılan Bağcılık ve Şarapçılık kongresine İnhisar Umum Müdürlüğü Müskirat Fabrikaları Müdür yardımcısı Faruk Gönel gönderilecekti. Bu nedenle Faruk Gönel'e 800 liralık tahsisat ve siyasal pasaport verilmesi maliye ve İcra Vekilleri tarafından kabul edilmişti⁴³⁶. Yaş üzümleri taşıyacak vapurlar hakkında da çok önemli kararlar alınmıştı “*I- üzüm kurumu tarafından yabancı memleketlere yollanacak yaş üzümlerimizi taşıyacak olan ecnebi gemilerinin ikinci memnu muntika içinde bulunan Urla ve Karaburun'un Deniz giren iskelelerine uğramalarının iktisadiyatımız bakımından çok faydalı olacağı cihetle müsaade edilmesinin sözü geçen kurum tarafından istenildiği,*

1- Esasen müstahkem mevki beyannamesinin 13 ve 17 inci maddeleri sarahatine göre ihraç mevsimine münhasır olmak şartile Urla iskeleleri ile Karaburun'un Saip iskelelerine yabancı gemilerin serbestçe girdikleri,

2- Mezkur beyannamenin 17 inci maddesinin D. Fıkrasına göre 3.mil yakınından umumi seyir hattı geçen ve Karaburun'un gerbinde bulunan küçük bahçe yanındaki Deniz giren limanına da ecnebi gemilerin yaş üzümlerimizi yüklemek üzere girebilmelerine müsaade edilmesi İzmir vilayetinden istenilmektedir.

İkinci memnu muntika olan Deniz giren limanına ecnebi gemilerin girmelerinde vekaletimizce idari bakımdan mahzur görülmemektedir⁴³⁷”. Bu durum ihracatın artması açısından oldukça önemlidir. 1927 yılında sinyallerini vermeye başlayan 1929 yılında artarak ilerleyen ekonomik bunalım, ihraç tarım ürünlerinin satın alma gücü düşmüştü. Türkiye'deki tarımsal üreticilerin gelirlerinin azalması gibi olumsuz koşulların yanında yerli sanayinin gelişmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Şöyle ki bu dönemde tarım ürünlerinin fiyatları sürekli değişiklik göstermesi yerli sanayi kuruluşlarına yaramıştır. Özellikle pamuk satışlarındaki yerli sanayicinin az da olsa gelişmesine neden olmuştu⁴³⁸.

1941 yılına gelindiğinde ise kabotaj işleri dâhili içinde üzüm ve zeytinyağı ürünlerin taşınması için Başvekalet Müdürlüğünden dilekçe yazılarak izin istenmekteydi. United Kingdom Commercial Corporation tarafından İzmir'de

⁴³⁶ BCA, 030, 18, 01, 02, 84, 87, 3.

⁴³⁷ BCA, 030, 10, 00, 00, 64, 427, 42.

⁴³⁸ Yahya S. Tezel, a.g.e., s. 439.

Whittal ve şükerası firmasından satın alınan 2300 ton üzüm ve zeytinyağını nakletmek için kaplan vapurunun bir sefer Portsaide gitmesi konusunda izin istenmekteydi⁴³⁹. Bu yıllar savaş yılları olmasına rağmen bu gibi dilekçelere oldukça fazla rastlanmakta ve nakliyelerin yapılması konusunda devlet dikkatli davranmaktaydı.

---

⁴³⁹ BCA, 030, 10, 00, 00, 169, 174, 36.

SONUÇ

Osmanlı Dönemi'nde küçük numune bahçeleri kurulmuştu. Bu konuda İl Özel idareleri tarımsal gelişmeye önem veren valiler tarafından gerçekleştirilmişti. Osmanlı Devleti'nde ilk örgütlenmeler bağcılık konusunda gerçekleşti. Bunun nedeni bu dönemde Osmanlı Devleti'nde görülen filoksera hastalığına karşı alınmış bir önlemdi. Bu hastalık Osmanlı Dönemi'nde bağların gerilemesine neden oldu. Günümüzde teknolojinin de gelişimiyle filoksera hastalığı Türkiye'deki üzüm üretimini etkilemez. İzmir'de 1908 yılında üzüm kutulama, alkol fabrikaları ve bayilerini işletenler gayrimüslimlerdi. Ancak üzüm tüccarları Türklerden oluşmaktaydı. Milli Mücadele Dönemi'nde savaşın etkisiyle tarım yapılamıyordu. Osmanlıdan itibaren Balkan savaşları, Trablusgarp, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na gelinceye kadar Türkiye'de tarım ve hayvancılık kapalı ekonomideydi. İzmir'de, Milli Mücadele yıllarında üzüm tüccarlarının da etkisiyle milli bir ekonomi yaratma çabaları başlamıştı. Ancak bu çabalar yıllardır süren savaşlarında etkisiyle başarısız oluyordu. 9 Eylül 1922 yılında İzmir işgalden kurtuldu. Ancak halkın sevinci yarım kalacak ve İzmir dört gün süren yangınla kül olacaktı. Yangının kimler tarafından başlatıldığı konusunda günümüzde bile tartışmalar devam etmektedir. Türkiye İktisat Kongresiyle, Türkiye yeni atılımlarda bulundu ve tarımı geliştirmek için kongrede alınan kararlar mecliste program haline getirilerek uygulamaya sokuldu. Amaç kazanılan zaferleri ekonomiyle taçlandırmaktı.

İzmir üzümleri, eski değerini kazanmaya ve üretim artmaya başlamıştı. İzmir üzümleri, diğer devletlerin üzümlerine göre daha kaliteliydi, üzümün kalitesi renginden ve kokusundan anlaşılıyordu ancak fiyat olarak daha pahalıydı. Savaştan yeni çıkmış bu nedenle enflasyon artışı engellenememişti 1923 yılında fiyatlar oldukça yüksekti. 1924, 1925, 1926 yıllarında 1923 yılına göre düşüş gösterdi. İzmir üzümlerinin fiyatı dışında yaşadığı olumsuzluklar fazlaydı. Üzüm, incir depoları yanmış, İzmir'de kereste sıkıntısı baş göstermişti. Keresteden yapılan üzüm kutuları da bu durumdan etkileniyordu. Üzümler kutulanmadan çuvallarda ihraç edilmeye çalışılıyor bu da hoş bir görüntü oluşturmuyordu. Kutulama sıkıntısı yaşanmasına rağmen İzmir Ticaret Odası bu sorunu Romanya'dan kereste siparişi vererek

çözmeye çalıştı. Ancak 1925 yılında Rumlar, Avrupa kamuoyunda İzmir üzümlerinin temiz olmadığını belirten propagandalar yapmaya başlamışlardı. İzmir Ticaret Odası, İzmir üzüm ayıklama fabrikalarına yazı göndererek temizliğe dikkat edilmesi gerektiğini belirtti. Buna karşılık Avrupa'yla bağlantılar kurularak bunun doğru olmadığına dair görüşmeler yapıldı. İzmir üzümlerinin diğer bir sorunu da depo ve kâğıt sorunuydu. Depo fiyatları İzmir'de oldukça pahalıydı. Tüccar, çiftçiden aldığı üzümleri depolarda topluyordu. İzmir yangınından önce depo fiyatları 300 lirayken, yangından sonra depo fiyatları 20.000 liraya yükselmişti. Tüccar, parasının büyük bir bölümünü depo kirasına veriyor ve elinde avucunda bir şey kalmıyordu. Kâğıt sorunu ise çiftçinin en büyük problemiydi. Üzümlerin sağlıklı koşullarda kurutulması isteniyordu. Kurutma işlemi sırasında üzümlerin toz topraktan korunması gerekiyordu. Sağlıklı kurutma işlemleri oldukça pahalıydı. Kâğıtla kurutma yöntemi en uygun kurutma yöntemi olarak tercih edilmesine rağmen İzmir'de kâğıt fabrikası olmadığı için kâğıt bulmakta sorunlar yaşanıyordu. Bağcının bu sorunlarına daha kolay çözüm bulmak için kooperatifleşmenin bir an önce yapılması için devlet girişimlerde bulunmaya çalışıyor, bağcılarının bir araya gelmesi için gazetelerde çağrılar yapıyordu.

İzmir'in diğer önemli sorunu da metruk bağlar meselesiydi. "*Emval-i Metruk*" kelimesi Milli Mücadele döneminde işgallerden kaçan Müslüman Türklerin bıraktıkları mallar için kullanılırken kelimenin kullanım anlamı birkaç yıl içinde değişim göstererek Türkiye'yi terk eden Rumların malları için kullanılmaya başlandı. Rumların gitmesiyle boş kalan bağların kimlerin işleteceği sorunu gündeme gelmişti. İzmir halkı bu bağları işletme hakkının kendilerinde olduğunu belirtiyordu. Bağlar, göçmenlere verilmek istenirken, halkın boş kalan bağları işletmeye başlaması muhacirlerin bu durumda açıkta kalmalarına neden oldu. Ayrıca metruk bağlar yasal olarak alınıp satılıyordu. Bağlar, bu işten anlamayanlar tarafından işletiliyordu. Devlet metruk bağlar meselesine üç yıllık icara verilmesi yöntemini seçti. Üç yıllık icara verilen bağ, başkasına devredilemiyor, alınıp satılamıyordu. Bu yöntemle devlet, bağların illegal satışını önleyerek boş kalan bağların üretime geçmesini sağlamaya çalıştı.

1929 Dünya Ekonomik bunalımı 1927 yılında hissedilmeye başlandı. Bu dönemde üzüm fiyatları yavaş yavaş düşmeye başladı. Ekonomik Bunalımdan

kurtulmak için Türkiye milli ekonomiyi tam anlamıyla geliştirme yolunu seçti. 1928-1934 yılları arasında üzüm üreticisinin cebine giren para miktarı 35.7 liraydı. Bu 1923- 1925 yılları arasında bir günlük üzüm borsasında tüccarın kazandığı bir günlük kazanca eşit gelmekteydi. Bu konuda kooperatifleşme çabaları ve üreticiye kredi verilmesi gibi etkenler bu çabaları yükseltmek için alınan kararlar arasındaydı. Ancak üzüm satışı üretimi konusunda İzmir'deki gayrimüslimlerin etkisinin büyük olduğunu Türkiye Cumhuriyet'i kurulmadan önce Milli mücadele döneminde de üzüm üretimi ve ihracatının düşmemesi bu duruma kanıttır. O döneme ait bütün sayısal verilerde üzüm üretimi ve ihracatının diğer ürünlere göre yüksek olması bu duruma kanıttır.

Atatürk'ün Türkiye İktisat Kongresinde yaptığı konuşma dikkat çekicidir. *"Bir ulusun hayattıyla doğrudan doğruya ilgili olan ekonomisi, çöküşünün de yükselişinin de nedenidir. Zamanımız bir iktisat çağıdır. Kılıç kullanan kol yorulur ama saban kullanan kol yorulmaz, her gün daha çok güçlenir ve toprağına daha iyi sahip olur. Osmanlı İmparatorluğu her şeyden önce sabanın karşısında yenildi. Kılıçla zafer kazananlar er geç yerlerini sabanla zafer kazananlara bırakmak zorunda kalırlar. Ulusal egemenlik, iktisadî egemenlikle birleştirilmelidir yoksa kazanılan askerî ve siyasî başarılarından olumlu sonuçlar elde edilemez"* Türkiye İktisat Kongresi'nde de gayrimüslim halkın üretim ve ticarete etkinliğinden bahseden *Milli Türk Birliği Merkez-i Umumisi* rapor hazırlayarak bu raporu iktisat kongresinde sunmuştu. Bu rapor gayrimüslim halkın ekonomik hayattaki etkinliğine dairdi. Mustafa Kemal Atatürk milli bir ekonomi geliştirmek gerektiğinin altını çizmiş bu durumdan dolayı yerli tüccar oldukça hoşnut olmuştur. Günümüzde Atatürk'ün oluşturmak istediği ekonomi politikaları ışığında ilerlemeli ve bu konuda çok çalışmalıyız. Atatürk'ün dediği gibi yeni kurulan ülkenin adı "*Çalışkanlar diyarı*" olarak anılmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'ne yakışanda bu dur.

KAYNAKÇA

A- RESMİ YAYINLAR

TC. Başbakanlık Devlet Arşivi

BCA, 030, 10, 182, 254,6

BCA, 030, 18, 01, 01, 015,60, 13

BCA, 030, 18, 01, 01, 09, 26,7,

BCA, 030, 18, 01, 01, 025, 43,16.

BCA, 030, 10, 182, 254, 5.

BCA, 030, 10, 150, 126, 4.

BCA, 030, 10, 6, 35, 23.

BCA, 030, 10, 169, 174, 36.

BCA, 272, 00,00, 12, 37, 23, 1.

BCA, 272.00.00.11.16.70.16.

TC. Devlet Salnamesi İzmir Vilayeti, 1925-1926.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, İçtima: 79, Cilt: 4, Ankara, 1981.

_____, Devre:I, İçtima: 138, Cilt: 7, Ankara, 1944.

_____, Devre:II, İçtima: 88, Cilt: 13, Ankara, 1958.

_____, Devre:I, İçtima: 98, Cilt: 13, Ankara, 1958.

_____, Devre:I, İçtima: 49, Cilt: 11, Ankara, 1958.

_____, Devre:II, İçtima: 18, Cilt: 9, Ankara, 1954.

_____, Devre:I, İçtima: 120, Cilt: 23, Ankara, 1968.

_____, Devre:I, İçtima: 111, Cilt: 6, Ankara, t.y.

_____, Devre:I, İçtima: 2, Cilt:8/1, Ankara, t.y.

_____, Devre:II, İçtima: 108, Cilt:14, Ankara, 1958.

_____, Devre: II, İçtima: 24, Cilt: 29, Ankara, 1961.

_____, Devre:I, İçtima: 2, Cilt: 7, Ankara, t.y.

_____, Devre:I, İçtima: 19, Cilt: 7/1, Ankara, t.y.

_____, Devre:II, İçtima: 15, Cilt: 8/1, Ankara, t.y.

B- SÜRELİ YAYINLAR

1- GAZETELER

Ahenk (İzmir)

Cumhuriyet (İstanbul)

Hakimiyet-i Milliye (Ankara)

İkdam (İstanbul)

İleri (İstanbul)

Hizmet (İstanbul)

Meslek (İstanbul)

Milliyet (İstanbul)

Müşterek (İstanbul)

Sadayı Hak (İzmir)

Tanin (İstanbul)

Tevhid-i Efkâr (İstanbul)

Vatan(İstanbul)

Vakit(İstanbul)

2- DERGİLER

Akbaba

Ayın tarihi

İstanbul Ticaret ve Sanayi

İzmir Ticaret ve Sanayi

Son saat

Türkiye İktisat Mecmuası

Yeni Ses

Yeni Türk

Ziraat Vekâleti Mecmuası

Ziraat ve Ticaret Muhtırası

C- İNCELEME YAPITLAR

1- KİTAPLAR

AFETİNAN, A; **İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat- 4 Mart 1923)** Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1989.

_____; **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1998.

ALOĞLU, Safa; **Bağcılık**, Öz Kardeşler Matbaası, Bursa, 1969.

ARI, Kemal; **İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin, Üçüncü Kılıç**, 4. Baskı, Zeus yay., İzmir, 2009.

_____; **İzmir'den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri, Deniz Ticaret Odası Lozan'dan Kabotaja**, İzmir Şubesi yay., İzmir 2008.

ARIKAN, Zeki; **İzmir Basınından Seçmeler 1923-1938 Cilt:II**, İzmir Büyük Şehir Belediyesi yay., İzmir, 2003.

_____; **Tariş Tarihi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yay., İzmir, 1993.

ATASAĞUN, Saim Yusuf; **Türkiye'de Zirai Borçlanma ve Zirai Kredi politikası**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.

ATAY, M. Çınar; **Tarih İçinde İzmir**, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı yay., İzmir, 1978.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, Atatürk araştırma Merkezi yay., Ankara, 1997.
- AYBARS, Ergün; **Atatürkçülük ve Modernleşme**, Zeus Kitabevi, İzmir 2006.
- AYGEN, Mehmet Saadettin; **Bütün Yönleriyle Bozcaada**, Türkeli Matbaası, Afyon, 1946.
- AYSAN, Mustafa- Hamza EROĞLU; **Atatürk Yolu**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1995.
- BALKAYA, İhsan Sabri; **Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880- 7 Mayıs 1943)**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2005.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı**, Ankara, 1973.
- BEKTAŞOĞLU, N. Sami; **Ziraat sanatları**, Giresun, t.y.
- ÇAVDAR, Tefik; **Her Yönüyle İzmir**, Hür Efe Matbaası İzmir, 1973.
- EGE, A. Şahabettin; **Eski İzmir'den Anılar**, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 2002.
- ELDEM, Edhem; **Osmanlı Bankası Tarihi**, Çev: Ayşe Berktaş, İstanbul, 1999.
- ESKİ, Mustafa; **Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1999.
- HÜSREV, İsmail; **Türkiye Köy İktisadiyatı**, İstanbul Matbacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1934.
- İPEK, Nedim; **Mübadele ve Samsun**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2000.
- KOCAOĞLU, Bünyamin; **Kurtuluşun Kuruluşu Batı Anadolu'da TBMM Yardımları**, Değişim yay., İstanbul, 2008
- KOCATÜRK, Utkan; **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.
- KURMUŞ, Orhan; **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Yordam kitap, İstanbul 2007.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat; **XV ve XVI Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir 2000.

MARTAL, Abdullah; **(19.yy.) Değişim Sürecinde İzmir’de Sanayileşme**, Dokuz Eylül yay., İzmir 1999.

MİHAİLİDU, İ. Mihail; **İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)**, Çev: Engin Berber, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2008.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; **Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.

ÖKÇÜN, A. Gündüz; **Türkiye İktisat Kongresi 1923- İzmir Haberler- Belgeler- Yorumlar, Bütün Eserleri:4**, Sermaye Piyasası Kurulu yay., Yayın No:59, Ankara 1997.

PINAR, İlhan; **XIX. Yüzyıl Gezinlerin Gözüyle İzmir**, Akademi kitabevi, İzmir 1996.

SABİ Cevat, Hüseyin HÜSNÜ; **İzmir 1905**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir 2000.

ŞAMSUTDİNOV, A. M.; **Mondros’tan Lozan’a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1923-1928**, Çev: Ataol Behramoğlu, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999.

SERÇE, Erkan; **1923 Senesi İzmir Vilayet İstatistiği**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir 2001.

SERÇE Erkan, Fikret YILMAZ; **Küllerinden Doğan Şehir**, Çev: Zafer Yörük., İzmir, 2003.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi**, Ankara 1996.

SONYEL, R. Salahi; **Gizli Belgelerle Lozan Konferansı’nın Perde Arkası**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 2006.

TAÇALAN Nurdoğan, **Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Milliyet yay., İstanbul 1970.

TEZEL, S. Yahya; **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Yurt yay., Ankara 1982.

TİMUR, Taner; **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

TOKDEMİR, Ertuğrul; **Türkiye’de Tarımsal Yapı 1923-1933**, Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul 1988.

UZ, Behçet; **Atatürk’ün İzmir’i Bir Kentin Yeniden Doğuşu**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2007.

YARANGA, Olaf; **19. yy İlk Yarısında Fransız Gezginlerin Anlatımlarında İzmir**, Çev: Gürhan Tümer, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir 2002.

YAVUZ, Ünsal; **Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1999.

YILMAZ, Fikret; **İzmir Ticaret Odası Meclis Karar Defterleri 1922-1930**, İzmir Ticaret Odası yay., İzmir 2008.

_____; **Meclis Zabıt defterleri 1-2, 1926-1930**, İzmir Ticaret Odası yay., İzmir 2008.

LÜLE, Zeynel; **Mustafa Kemal’in Can Yoldaşı Ali Çavuş**, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

2- MAKALELER

ALKİN, Erdoğan; “*Dış Ticaret*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:2 İletişim yay., İstanbul 1983.

Anavatana Göç Edenler; “Türkiye Cumhuriyeti’nde (1923-1938) Mübadil, Muhacir ve Mülteciler”, Genel Bir Bakış, Arkeoloji Sanat yay., Yay. Haz: Nezh Başgelen, İstanbul, 2008.

ANDREWS, Peter Alford; “*Muhacirler*” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 12 İletişim yay., İstanbul 1985.

ARI, Kemal; “*İzmir’de Denizcilik Kültürü ve Ulaşımı Geçmişten Günümüze Bir Bakış*”, **İzmir Ulaşım Sempozyumu (8-9 Aralık 2009)**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2009.

_____; “*İzmir Limanının Dünü: Lozan’dan Kabotaja uzanan süreçte Deniz Taşımacılığı ve Geçiş Döneminin İzmir Limanına Yansımaları*”, **Akdenizli Olmak**

ve Akdeniz Liman Kentlerinin Ortaklıkları, İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir., 2009.

_____; “Cumhuriyetin Nüfus Politikası”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yay., Sayı:119 Kasım 2003.

_____; *Mübadillerin Taşınması İşinin Türk Vapur Kumpanyalarına Verilmesi Mübadele ve Ulusal Ekonomi Yaratma Çabaları*”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Ağustos, 1999.

_____; “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yaşanan Göç Olayları ve Sağlık Hizmetleri”, **Atatürk Dönemi Sağlık Kongresi (1920- 1938) Bildiriler**, 6-9 Kasım 2007, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2007.

_____; “İzmir Limanının Dünü: Lozan’dan Kabotaja uzanan süreçte Deniz Taşımacılığı ve Geçiş Döneminin İzmir Limanına Yansımaları”, **Akdenizli Olmak ve Akdeniz Liman Kentlerinin Ortaklıkları Sempozyumu**, İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir., 2009.

_____; “1923 Türk - Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir’de “Emval-i Metruke” ve Mübadil Göçmenler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VI, Sayı 18, Temmuz 1990.

_____; “Türkiye’de Mübadele Dönemi Toprak Mülkiyeti ve Tarımda Değişim”, 75 yılda Köylerden Şehirlere.

_____; “Yunan İşgalinden Sonra İzmir’de “Emval-i Metruke” ve “Fuzuli İşgal” Sorunu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: V, Sayı: 15, Temmuz, 1989.

ARIKAN, Zeki; “Milli İktisat’a İlişkin Bir Belge”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, II/ 4-5, 1995.

ATABAY, Mithat; “Mübadele’de Lapseki”, **Lapseki Sempozyumu, (23-24 Haziran 2007)**, Lapseki Belediyesi ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lapseki 2007.

BALATA, Refet Yalçın; “Mirza Senglah Horasani’nin İzmir Kasidesi” **Tepekule Tarih Yerel Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı:2, Tepekule Kitaplığı yay., İzmir., 2000.

BORATAV, Korkut; “*Türkiye’de Devletçilik*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt:2** İletişim yay., İstanbul 1983.

COŞKUN, Ali; “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi*”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, Fatih Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Kasım 2003, Sayı: 4.

ÇELEBİ, Ercan; “*Mübadillerin Yunanistan’daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, V/12, Bahar/ 2006.

ÇELEBİ, Esat; “*Atatürk’ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)*” **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, sayı: 5 İstanbul, 2002.

ÇETİN Türkan, Hakkı UYAR; “*Tariş Tarihi, Tariş Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği*” Tariş Tarihi, X. Bölüm, İzmir, 1993.

ÇETİN, Türkan; “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorunu’na Bakış: Köy Kanunu’nun Çıkarılması*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, II/ 4-5, İzmir, 1995.

ÇIKIN, Ayhan; “*Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik*”, **YAR Müdafaa Hukuk Dergisi**, Sayı: 62.Kasım 2003.

DOĞER, Ersin; “*İzmir’in Eski Bağları, Eski Şarapları*”, **Tepekule Tarih Yerel Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2, Tepekule Kitaplığı yay., İzmir, 2000.

GÖKDEMİR, Oktay; “*Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/15, Güz/2007.

GÖZCÜ, Alev; “*Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arkaplanı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları*” **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/14, Bahar/2007.

GÜNDOĞDU, İraz; “*Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İzmir’de Bataklıklar ve Sıtma Sorunu*”, **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 6, Ekim 2009, Şenocak yay., İzmir 2009.

GÜREL, S. Şükrü; “*Türk Dış Politikası (1919-1945)*” “ **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 2 İletişim yay. İstanbul 1985.

ERSEL, Hasan; “*İzmir İktisat Kongresi Toplandı*”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923- 1940)**, Cilt:1 Yapı Kredi yay., İstanbul 2000.

EZER, Feyzullah; “*1923-1938 Döneminde Türkiye’de Uygulanan İmalat ve Sanayi Politikaları*”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi**, Elazığ- 2005.

KARATAŞ, Neslihan; “*Ege Bölgesi’nde Sanayi Gelişim Süreci ve Mekânsal Yansımaları – İzmir Örneği*”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:11, Aralık, 2006.

KARAYAMAN, Mehmet; “*İzmir Valisi İzzet Bey’in Kaleminden İzmir’in İşgali*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/15, 2007/Güz.

KIRKPINAR, Kenan; “*Aşar Vergi Sisteminin Kaldırılışı*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1 Sayı:2.

KORALTÜRK, Murat; “*Mübadele’nin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Rapor*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, II/ 6-7.

METİNTAŞ Mustafa, Yahya Ömür ELÇİOĞLU; “*Cumhuriyetin İlk Onbeş Yılında Sağlık Hizmetleri (1923-1938)*”, **Osmangazi Tıp Dergisi** 29(3), 2007.

ÖNSOY, Rıfat; “*Atatürk’ün Ekonomi Politikası ve Devletçilik*”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı II**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2005.

ÖZTÜRK Serdar, Fatih YILDIRMAZ; “*Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2009.

ŞAYLAN, Gencay; “*Türkiye Cumhuriyeti’nde Devlet Yapısının Evrimi*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 2 İletişim yay., İstanbul, 1983.

SYRETT, Elena Frangakis; “*20. Yüzyılın Başlarına Kadar İzmir Ekonomisine Bir Bakış*” **21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslar arası Sempozyumu**, Çev: Ayşegül Sabuktay, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., 2001.

QUATATERT, Donald; “*Osmanlı İmparatorluğunda Tarımsal Gelişme*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 6 İletişim yay., İstanbul 1985.

OKÇUOĞLU Gülsevin, İzzettin ÖNDER; “*Aşarın Kaldırılması*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:10** İletişim yay., İstanbul, 1983.

ÖZDEMİR, Hikmet; “*Cumhuriyet Döneminde Bilimsel ve Teknolojik Araştırma*” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:1**, İletişim yay., İstanbul, 1983.

TEKELİ, İlhan; “*Türkiye’deki şirketlerin Gelişimi ve Kapitalin Yoğunlaşma Süreci*” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:9**, İletişim yay., İstanbul, 1983.

TEKELİ İlhan, Selim İLKİN; “*Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)*”, **Türkiye’de Tarımsal Yapılar**, Yurt yay., Ankara, 1988.

TEZİÇ, Erdoğan; “*1823-1938 Döneminde Siyasal Parti Programlarında Sosyal ve Ekonomik Görüşler*” **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili sorunlar Sempozyumu** 14-16 Ocak 1977, İstanbul, Eylül 1977.

TOPRAK, Zafer; “*Osmanlı Devleti’nde Para ve Bankacılık*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:3** İletişim yay. İstanbul 1985.

_____; “*II. Meşrutiyet ve Osmanlıda sanayi*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi** İletişim yay., **Cilt:5**, İstanbul 1985.

YILDIRIM, İsmail; “*Osmanlı Demiryolu politikasına Bir Bakış*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Cilt:12, Sayı:1, Elazığ 2002.

YÜZGÜN Arslan, “*Türk Bankacılığının Gelişimi*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 1** İletişim yay., İstanbul 1983.

3- ARAŞTIRMALAR

ARI Kemal; **1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında Türkiye’de Göçmenler**, Doktora Tezi, DEÜ-Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1993.

AYKANAT, Mehmet; **1923-1938 Döneminde Türk Tarım Politikası**, Ankara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

DURGUN, Bülent; **1919- 1922 Yılları Arası İzmir’de İktisadi Durum**, DEÜ Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, İzmir 1998.

_____; **1923-1938 Atatürk Dönemi İzmir Ekonomisi**, Doktora Tezi, DEÜ- Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü. İzmir, 2005.

KAYIRAN, Mehmet; **Türk Tarımında Modernleşme Çabaları 1923-1950**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi- Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1995.

KOCABAŞ, Özlem Yıldırım; **Türkiye’de Kooperatif Düşüncesinin evrimi ve Tarımsal_Kooperatifçilik**, Doktora Tezi, DEÜ- Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü, , İzmir, 2002.

TATLI, Öner; **Ege Bölgesine Özgü Bazı Yaş Meyve, Sebze ve Kurulmuş Gıda Ürünlerinde Pestisit Kalıntı Düzeylerinin Tespiti**, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi- Toprak Anabilim Dalı, Adana, 2006.

YİTMENER, Çetin; **Ziraat Bankasının Cumhuriyet Dönemi Tarım Hayatına Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1996.

EKLER

EK:1 ÜZÜM KONULU FIKRA

Kaynak: Akbaba, 22 Haziran 1926.

EK:2 MEVSİM YEMİŞLERİNDEN

Kaynak: Akbaba, 17 Ağustos 1926.

EK: 3 ÜZÜM KIZI RAKISI REKLAM AFİŞİ

Kaynak: Akbaba, 25 Temmuz 1926.

اوزوم اوزى راقيسى

دارافنون معلملرندن كيميا كر احمد و فزق
بكك نظارتى آلتنده اعمال اولونان « اوزوم
اوزى » راقيسى هاضم ، معدوى و صعيدر .
صوك درجه كيف و پيرير . اصلا باش آغزاقيسى
ياپاز . فوق العاده نوع اولوب ۵۰ درجه در
كيلوسى ۳۰۰ غر و شدر . بردنه تجزبه ايديكزه
هر برده بولنور . بايلره تسمبلات كوستر باير .
طشره ميارشاتي سرهتله ايفا اولونور .
غلطه فرمه جيلر صو اسكله سى قارشومنده
۱۳۵ نومرو تلفون بك اوغلى ۸۵ تلفراف :
استانبول اوزوم .

Kaynak: Son Saat, 21 Ağustos 1927.

EK: 5 İZMİR ÜZÜMLERİNİN İŞLENDİĞİ YER

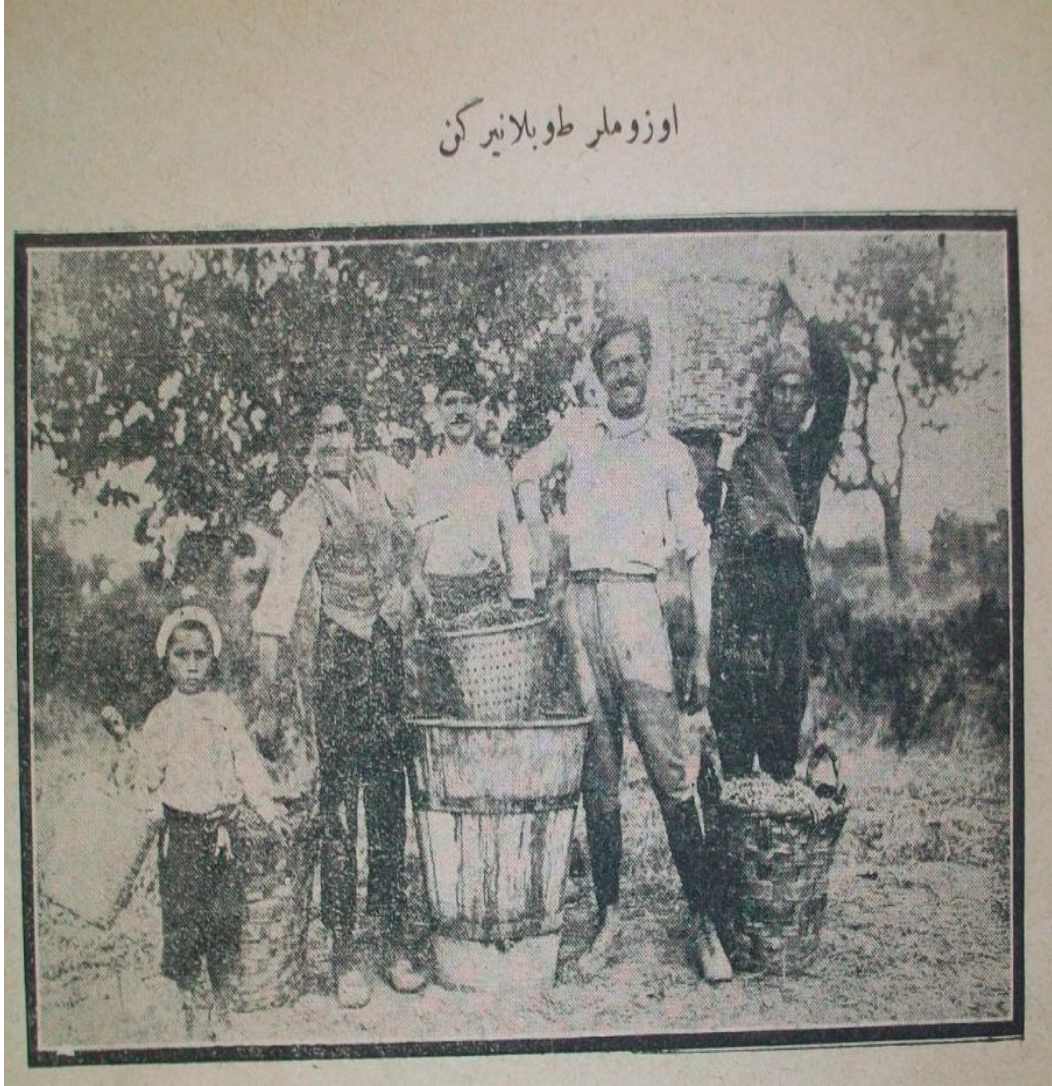

Kaynak: Cumhuriyet, 19 Ağustos 1925.

Kaynak: Müşterek, 10 Eylül 1923.

EK: 7 ÜZÜMLER TOPLANIRKEN

Kaynak: Meslek, 18 Ağustos 1925.

EK: 8

Kaynak: Meslek, 7 Temmuz 1925.

EK: 9

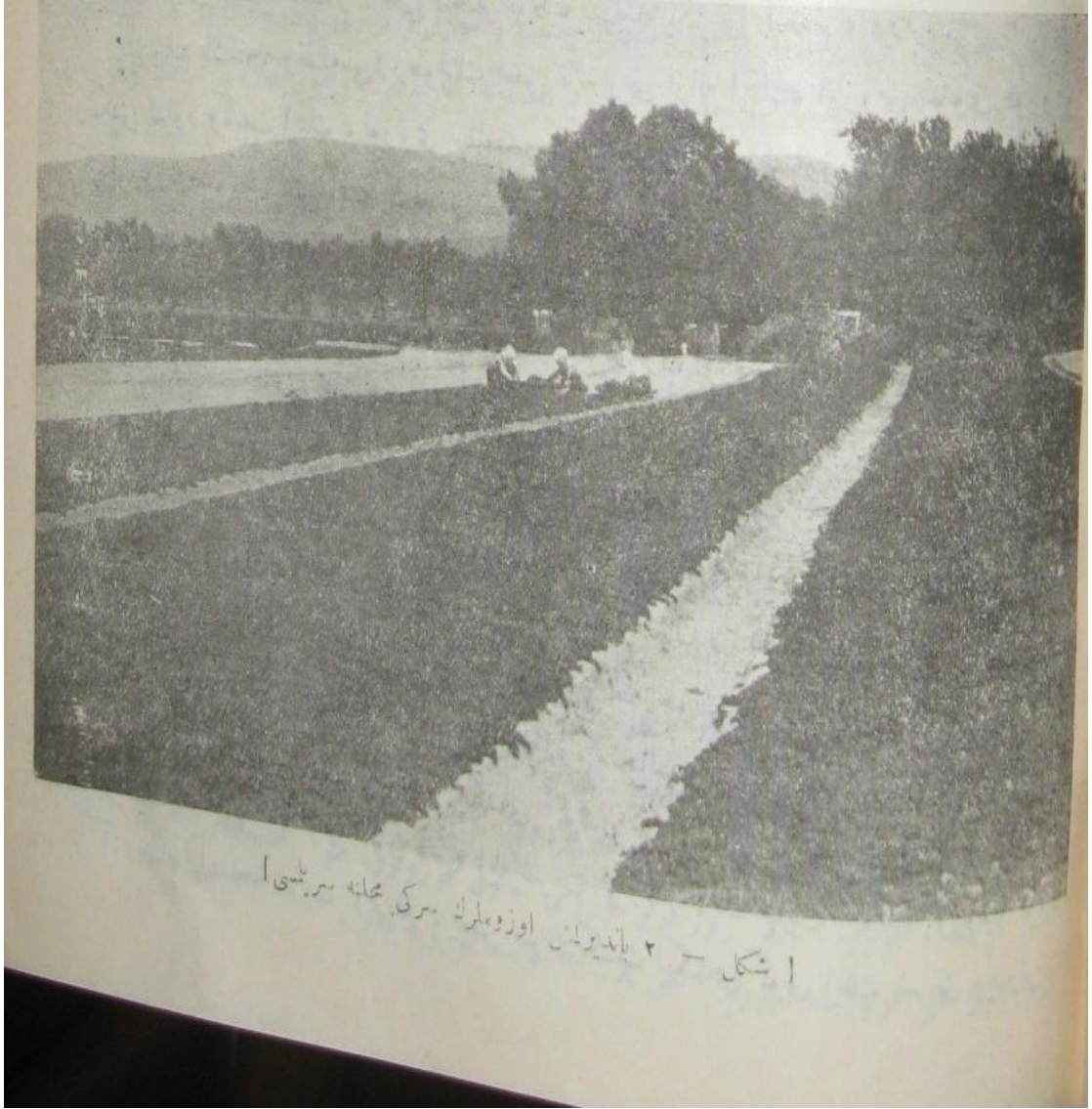
Kaynak: Cumhuriyet, 17 Ağustos 1925.

EK: 10 ÜZÜMLERİN BANDIRILMASI

Kaynak: Ziraat Mecmuası 1341

EK: 11 BANDIRILMIŞ ÜZÜMLERİN SERGİ YERİ

Kaynak: Ziraat Mecmuası 1341.

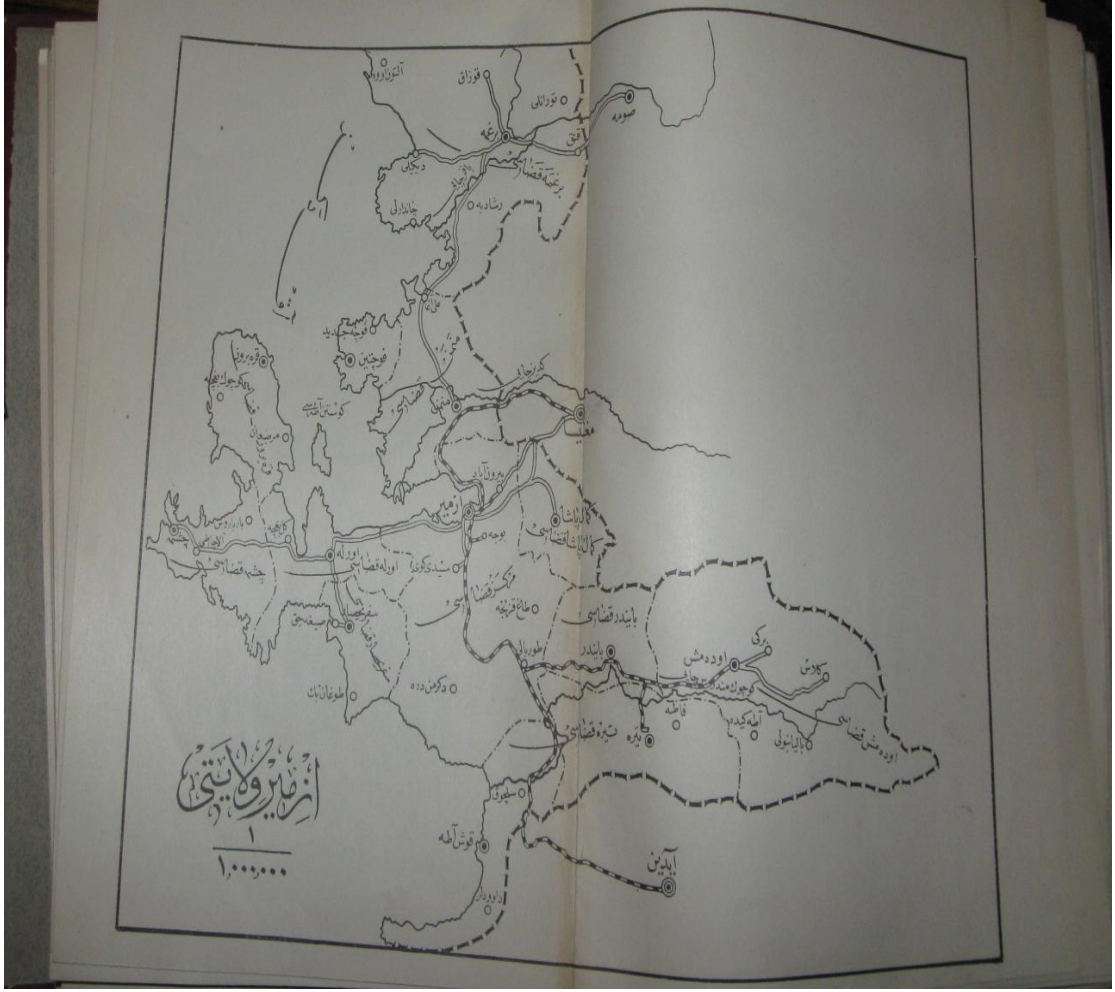

EK: 12 ÜZÜM PİYASASI

اوزم پياچھسى		
۲۰ آگستوس ۲۴۰		
فیات	چوال	آلیچی
۴۴-۲۹	۱۶۱۱	آلیونی
۲۶,۵-۲۹	۵۱۶	صولاری
۵۰-۲۵	۱۷۱	لنرچیو
۲۸-۳۱,۵	۱۴۴	بنوریناداوہ
۲۳,۵	۱۴۲	موردوہای طرانطو
۴۴-۳۶	۳۴۹	دانیل سیدی
۲۲-۲۶	۹۷	بنور آلازراکی
۲۷-۳۱	۶۹	صلاون-لاردخی
۳۸-۳۵	۶۰	فرنک بالادور
۴۰-۳۴	۵۷	اقرائم قوہن محدودملری
۳۹-۳۸,۵	۵۵	بولدانلی حاجی امین محدودملری
۳۵,۵-۳۵	۵۲	ژبرو
۳۷-۳۴	۵۳	پاجی
۴۰-۳۸	۴۲	یاطرسون
۳۵-۳۴	۳۱	پیار آلیونی ومانیہ تی
۵۵-۳۸,۵	۲۲	موثرعاشر
۳۷	۲۱	مصطفی سلیمانویچ بک
۴۰	۱۶	قرداوغلان ابراہیم مصطفی بکر
۴۱	۱۵	تحسین رجب بک
۵۵-۴۱	۱۴	ذی ملیس برودرس
۲۹-۲۷	۱۳	عمادجی زاده رفیق بک
۳۹-۳۲	۱۲	خام مندراسی
۲۹,۵	۱۲	ژیراس
۵۲-۵۰	۸	ازیرلی طلعت بک
۳۵,۵	۸	طریقہ برادرلی
۲۶	۵	بکرفائق بک
۲۴	۵	آتین بیشل
چوال بکون ۳۶۰۰		
آلیچی ژیراسی ۲۵		
چکر دکسر ۳۶۰۰		
چوال رزاقی ۲۰-۲۲		

Kaynak: Sadayı Hak, 29 Ağustos 1924.

EK: 13 İZMİR VİLAYETİ

Kaynak: 1925- 1926 Devlet Salnamesi.

EK: 14 İZMİR ÜZÜMLERİNİN ŞARAP İMAL EDİLMESİNE DAİR

جمهوری اسلامی افغانستان
دش وکالت
قلم مخصوص مدیریت
عدد
۲
۲۹۶

تاریخ: ۲۹.۱.۰۰

بازرسی و زود در نه مدت فاکتورهای فوقه شراب اعی و غیره
بولد بقدره برون فقط بزرا - انقا و نه شراب اولد اید اولد کید کید
۲۹.۱.۰۰ تاریخ اجناسی مستحقه کورده سفوفه عدم
تاریخ و مقدار - ادر فقط تذکره اولد لغت تقدیم نموده ایم

۱-
۲- ۹۹۰۰۰۰۰۰

جواباً و تظلماً اورا ته + جواب اولدیغی غرضاً که تاریخ ناموسونک درجی دیا اولتور .

۲۹۶

030	10			182	254	6
-----	----	--	--	-----	-----	---

Kaynak: BCA, 030.10.182.254.5.1. t.y.

EK: 15 1925 ALMANYA'YA SEVK EDİLEN ÜZÜMLER HAKKINDA
KARARNAME

T. C. DİŞİŞİLER BAKANLIĞI

140

باسمہ وکالت
الم خصوص مدیرین
مصدق

2537

آلغیاں سہم لوفہ اوزم و ایچرا عقد جوت لک مت جیہہ خایہ لک مت جیہہ
یہ دین کجاک مت ایلات ۱۰ ایلدا ۱۱ تیغ و قجاک مت جیہہ لک مت جیہہ
تکرہ سہ اکلیمہ و آلمیا ایفنا ایسہ سولہ ویرہ شینک ایشا عقبتہ موجود
تقرین جیا تقرین ایفنا و آلمیا حکوتی — تقرین تجدیہ ایشا
ایچرادہ نقد سہ ایفنا سقیم ایفنا سولہ ویرہ شینک کاترم سہ سہ
ایفنا سولہ ایشا اولام تقرین خایہ لک مت جیہہ لک مت جیہہ و تقرین
ایفنا سولہ ایشا ایفنا ایفنا ایفنا ایفنا ایفنا ایفنا ایفنا ایفنا
تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین

تقرین تقرین
ایفنا ایفنا

تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین
ایفنا ایفنا ایفنا ایفنا ایفنا ایفنا ایفنا ایفنا
تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین تقرین

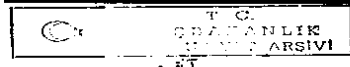
جواباً بازملجینی اوراھ ۴ جواب اولدین عرراھک تاریخ برتوسوسنک روسی دجا اولقور.

000	12	01	01	016	60	13
-----	----	----	----	-----	----	----

Kaynak: BCA, 030.18.01.01.015.60.13.1.

EK: 17 KARARNAME, AYDIN VİLAYETİ EMVAL-İ METRUKE BAĞLAR HAKKINDA

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ARSIVI

- 289 -

تورکیه جمهوریتی

باسمہ وکالت
قلم مخصوص مدیریت
عدد

۵۶
530

بیتوته امداد لاری ۹۹-۱۰-۱۵ تاریخ و ۶۸
ایمیریا لاری سئلوزوم بافنده سلون امداد لاری
۶۸ تاریخ و امداد لاری سئلوزوم - ۹۸
۹۹-۱۰-۱۵ تاریخ و امداد لاری سئلوزوم - ۹۸
تورکیه جمهوریتی
قلم مخصوص مدیریت

باسمہ وکالت لاری
تورکیه جمهوریتی
قلم مخصوص مدیریت
تورکیه جمهوریتی
قلم مخصوص مدیریت
تورکیه جمهوریتی
قلم مخصوص مدیریت
تورکیه جمهوریتی
قلم مخصوص مدیریت
تورکیه جمهوریتی
قلم مخصوص مدیریت

جواباً بازیدگی اوداقه + جواب اولدیجی محرراتک تاریخ و نومروسنک درجی دجا اولتور .

030 18 01 01 09 26 9

Kaynak: BCA, 030,18,01,01,09,26,7.1.